

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Svájci
Hozzájárulás

MÓDSZERTANI KÉZIKÖNYV

a Natura 2000 fenntartási tervek készítéséhez

Készült

**A fenntartható természetvédelem megalapozása a magyarországi Natura 2000 területeken
(Svájci-Magyar Együttműködési Program, Végrehajtási Megállapodás száma: SH/4/8)
című projekt megvalósításának keretében.**

2016. február

KÖRTÁJ
TERVEZŐ IRODA KFT.

IMPRESSZUM

Készült **A Fenntartható természetvédelem megalapozása a magyarországi Natura 2000 területeken (Svájci-Magyar Együttműködési Program, Végrehajtási Megállapodás száma: SH/4/8) című projekt** megvalósításának keretében, a 275/2004. korm. rendelet előírásai és egyéb szakmai útmutatók alapján.

SZAKMAI VEZETŐK

Projektvezető: Tóth Péter (MME)

Szakmai témafelelős: Podmaniczky László (SZIE TTI)

Szakmai témakoordinátor: Faragóné Huszár Szilvia (LLTK Nonprofit Kft.)

Kommunikációs felelős: Kovács Eszter (SZIE TTI)

Pénzügyi felelős: Jeney Zsuzsa (SZIE TTI)

KÉSZÍTETTE

Bérczi Szabolcs (6. fejezet)

Fabók Veronika (7. fejezet)

Fehér Ádám (5. fejezet)

Heltai Miklós (5. fejezet)

Kalóczkai Ágnes (7. fejezet)

Katona Krisztián (5. fejezet)

Kelemen Eszter (7. fejezet)

Kovács Eszter (7. fejezet)

Králl Attila (1., 2. és 9. fejezet)

Margóczy Katalin (7. fejezet)

Marticsek József (8. fejezet)

Mihók Barbara (7. fejezet)

Ónodi Gábor (6. fejezet)

Patkó László (5. fejezet)

Szabó László (5. fejezet)

Szemethy László (5. fejezet)

Standovár Tibor (3. és 4. fejezet)

Szmorad Ferenc (3. és 4. fejezet)

Tímár Gábor (3. és 4. fejezet)

SZERKESZTETTE

Gallai Zsófia (KÖRTÁJ Tervező Iroda Kft.)

NYELVI LEKTOR

Székely Anikó

NYOMDAI KIVITELEZÉS

Printorg Kft.

ISBN-SZÁM

978-963-269-554-9

2016. február

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	09
1. A NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK	11
1.0 Bevezetés	13
1.1 A fenntartási tervek jogszabályi háttere	14
1.1.1 Uniós irányelvek vonatkozó intézkedései	14
1.1.2 Hazai jogi szabályozás	14
1.2 Fenntartási tervezés a hazai gyakorlatban	16
1.3 A fenntartási tervek logikája	17
2. MÓDSZERTANI ÚTMUTATÓ A KISKUNSÁGI TERÜLETEK FENNTARTÁSI TERVEZÉSÉHEZ	19
2.0 Bevezetés	21
2.1 Az Útmutató alkalmazásával kapcsolatos kihívások, kérdések	22
2.2 Kezelési típusok meghatározása	23
2.2.1 Madárvédelmi szempontú kezelési típusok meghatározása	23
2.2.2 Élőhelyvédelmi kezelési típusok meghatározása	26
2.3 Kezelési egységek lehatárolása	28
2.3.1 Madárvédelmi kezelési egységek	29
2.3.2 Élőhelyvédelmi kezelési egységek	32
2.4 Kezelési egységek kombinálása és véglegesítése	33
2.5 Kezelési javaslatok megfogalmazása	34
2.5.1 Kezelési alapelvek	34
2.5.2 Általános kezelési szempontok	35
3. ERDŐS TERÜLETEK FENNTARTÁSI TERVEI ÖSSZEÁLLÍTÁSÁNAK NÉHÁNY KONCEPCIONÁLIS KÉRDÉSE	37
3.0 Bevezetés	39
3.1 A Natura 2000 fenntartási tervek funkciója	40
3.2 A Natura 2000 fenntartási tervek érvényességi időtávlat	41
3.3 Különböző védettségű kategóriákkal érintett Natura 2000 területek kezelési irányelvei	43
3.4 Az erdőterületeken végezhető gazdálkodás/kezelés sajátosságainak áttekintése	45
3.5 A Natura 2000 fenntartási tervek illesztése a körzeti erdőtervezés rendszeréhez	48
3.5.1 A körzeti erdőtervezés rendszere	48
3.5.2 A fenntartási tervek illesztése a körzeti erdőtervezés rendszeréhez	51
3.6 A Natura 2000 fenntartási tervek készítését megalapozó élőhelytérképezés fontosabb elvei	53
3.7 A Natura 2000 fenntartási tervek használatát segítő kezelési térképek szerkesztési elvei, az erdőrészlet szintű lebontást nyújtó kezelési táblázat összeállítása	55
4. ÚTMUTATÓ-JAVASLAT ERDŐS TÁJAKAT ÉRINTŐ MADÁRVÉDELMI TERÜLETEK (SPA) NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEINEK KIDOLGOZÁSÁHOZ	59
4.0 Bevezetés	61
4.1 Natura 2000 fenntartási terv-javaslat	62

5. VADGAZDÁLKODÁSI JAVASLATOK NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK KÉSZÍTÉSÉHEZ	85
5.1 A természeti értékek állapotának felmérése	87
5.2 A fenntartási tervek szinkronizálása más tervekkel	88
5.3 Lépték- és időbeli problémák	89
5.4 Esettanulmány: vadhatás felmérés	90
5.5 Esettanulmány: emlős ragadozók jelenlétének kimutatására fejlesztett és tesztelt módszertanok	92
5.5.1 Kérdőíves adatgyűjtés	92
5.5.2 Egyéni észlelési adatok gyűjtése	93
5.5.3 Kistestű ragadozók élvezegő csapdázása	93
5.5.4 Nem invazív mintagyűjtés	93
5.5.5 Szőrccsapdázás	95
5.5.6 DNS-alapú azonosítás	95
6. A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZÖK ESZKÖZTÁRÁNAK ÉS A NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK ÖSSZEHANGOLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI	97
6.1 A településrendezés tervezésének szükségessége	99
6.2 Az övezetenkénti szabályozás alapgondolata	100
6.3 A hazai településrendezés módszerei, jogi háttere	101
6.4 Településrendezési eszközök és a Natura 2000 területek területi egységei	102
6.5 A Natura 2000 területek területi szintjeinek elemzése területfelhasználási szempontból	102
6.6 A terület- és településrendezési szintek elemzése természetvédelmi szempontból	104
6.7 A természetvédelmi szempontok érvényesítése a településrendezési eszközökben	105
6.8 Akasztó példája	107
6.8.1 A térképek területi struktúráinak összevetése, a szabályozási egységek értelmezése	109
6.8.2 Az övezeti előírások és a kezelési szabályok összevetése	109
6.8.3 Javaslatok	112
6.9 A területi struktúra hierarchikus voltának kérdésköre	113
6.9.1 A fejlesztési/védelmi szerződések, megállapodások jelentősége	113
6.9.2 Egyeztetési, felülvizsgálati kötelezettségek	114
7. NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK RÉSZVÉTELI TERVEZÉSÉNEK TAPASZTALATAI ÉS KAPCSOLÓDÓ MÓDSZERTANI JAVASLATOK	117
7.0 Bevezetés	119
7.1 A társadalmi részvétel jelentősége a fenntartási tervek előkészítésében	120
7.1.1 Európai uniós és magyar elvárások az érintettek bevonására a fenntartási tervek készítése során	121
7.1.2 Az Átmeneti Támogatásból finanszírozott projekt keretén belül készült útmutató részvételi tervezésre vonatkozó javaslatainak rövid összefoglalása	122
7.2 A Svájci Együttműködési Program támogatásával megvalósult részvételi tervezési folyamatok bemutatása és értékelése	124
7.2.1 A vizsgált részvételi folyamatok főbb jellemzői	124
7.2.2 A két részvételi folyamat lépései és értékelése	124
7.3 Javaslatok megfogalmazása	130
7.3.1 A részvételi folyamat egészére vonatkozó javaslatok: részvételiség növelése	130
7.3.2 A részvételi folyamat egyes fázisaihoz kapcsolódó javaslatok	131
7.4 Javaslatok az illetékes minisztérium számára	133
7.4.1 A Natura 2000 hálózat működtetésével kapcsolatos általános javaslatok	133
7.4.2 A tervek tartalmi kiegészítése	133
7.4.3 A részvételnél alkalmazott társadalomtudományos módszertan átadása	133
7.5 Összegzés a fenntartási tervek társadalmi egyeztetésének hasznosságáról	134
7.6 Köszönetnyilvánítás	134

8. NATURA 2000 SZÁNTÓ MŰVELÉSŰ TERÜLETEKRE VONATKOZÓ KOMPENZÁCIÓS ELŐÍRÁSCSOMAG MEGALAPOZÁSA	137
8.0 Bevezető, problémafelvetés	139
8.1 A szántók természetvédelmi jelentősége és alapvető természetvédelmi célkitűzései	140
8.1.1 Natura 2000 szántók természetvédelmi jelentősége	141
8.1.2 Natura 2000 szántók fő természetvédelmi célkitűzései	141
8.1.3 Földhasználati javaslatok	142
8.2 Támogatás bevezetésének lehetősége és a Natura 2000 szántó területek forrásigénye	142
8.3 A természetvédelmi szempontú precíziós gyepgazdálkodás módszertani megalapozása	143
8.3.1 Legeltetési terv készítése	143
8.3.2 Kaszálási terv készítése	144
8.4 A fenntartási terv és a Vidékfejlesztési Program összevetése	144
8.4.1 Natura 2000 és MTÉT területi átfedések	145
8.4.2 Natura 2000 és MTÉT előírás szintű átfedések	148
8.5 Összefoglaló megállapítások	149
9. EREDMÉNY-ALAPÚ AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI KIFIZETÉSI (PREMIZÁLÁSI) RENDSZEREK BEVEZETÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI MAGYARORSZÁGI NATURA 2000 TERÜLETEKEN	151
9.0 Bevezető	153
9.1 Eredmény-alapú rendszerek Európában	154
9.2 Az eredmény-alapú rendszerek bevezetésének előnyei	156
9.3 Az eredmény-alapú rendszerek bevezetésének legfőbb kihívásai	157
9.4 Eredmény-alapú rendszerek alkalmazásának lehetőségei magyarországi Natura 2000, illetve MTÉT területeken.	161
9.5 Kapcsolódó meglévő és további lehetséges kutatások	163
FELHASZNÁLT IRODALOM	165

BEVEZETÉS

A „fenntartható természetvédelem megalapozása magyarországi Natura 2000 területeken” (Svájci-Magyar Együtműködési Program, Végrehajtási Megállapodás száma: SH/4/8) című projekt keretén belül 12 db Natura 2000 területre vonatkozóan készültek fenntartási tervek.

A fenntartási tervek készítése közben számos tapasztalat, probléma és javaslat fogalmazódott meg a tervezőkben. Az alábbiakban az általunk legfontosabbnak tartott témakörök szerint foglaljuk össze ezeket, bízva abban, hogy használható módszertani segítséget tudunk ezzel nyújtani a további fenntartási tervek készítéséhez.

Orbán Zoltán
Barna ásóbéka

1.

A Natura 2000 fenntartási tervek

1.0 BEVEZETÉS

A Natura 2000 fenntartási tervek a Natura 2000 hálózat egyes területeire vonatkozó, egyedi tervezési dokumentumok, amelyek terület-specifikus és gyakorlati szinten értelmezik a Natura 2000 területekre vonatkozó általános célkitűzéseket és szabályozásokat.

A Natura 2000 kormányrendelet értelmében (4. § (1)) *A Natura 2000 területek lehatárolásának és fenntartásának célja az azokon található, az 1-3. számú mellékletben meghatározott (t.i. európai közösségi jelentőségű) fajok és a 4. számú mellékletben meghatározott élőhelytípusok kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzése.*

fenntartása, helyreállítása, valamint a Natura 2000 területek lehatárolásának alapjául szolgáló természeti állapot, illetve a fenntartó gazdálkodás feltételeinek biztosítása. A Natura 2000 területek az ország több mint 21%-át lefedik, ezért a fajok és élőhelytípusok, az azokat fenyegető veszélyek, továbbá a kezelési lehetőségek és a kapcsolódó gazdálkodási formák rendkívül változatosak. A területek hosszú távú fenntartása jóval túlmutat a természetvédelem megszokott eszköztárán: társadalmi és gazdasági kérdéseket is feszeget.

Mindezeket egy-egy Natura 2000 terület szintjén a fenntartási tervek értelmezik. Összefoglalják a védendő értékeket és a természetvédelmi célkitűzéseket, valamint felvázolják a legfontosabb veszélyeztető tényezőket, illetve az értékek megőrzése és a veszélyek mérséklése érdekében adható természetvédelmi-gazdálkodási válaszokat, kezelési javaslatokat.

1.1 A FENNTARTÁSI TERVEK JOGSZABÁLYI HÁTTERE

1.1.1 UNIÓS IRÁNYELVEK VONATKOZÓ INTÉZKEDÉSEI

A fenntartási tervek készítését a vonatkozó uniós jogszabályok *nem teszik kötelezővé*.

Ugyanakkor az Élőhelyvédelmi Irányelv¹ 6. cikkely (1) pontja értelmében „A különleges természetmegőrzési területekkel kapcsolatban a tagállamok meghozzák a szükséges védelmi intézkedéseket, ha kell, olyan kezelési tervek megalkotásával, amelyek kifejezetten a területekre vonatkoznak, vagy egyéb fejlesztési tervek részét képezik; továbbá, a megfelelő jogszabályi, hatósági vagy szerződéses intézkedéseket, amelyek megfelelnek az adott területen jelenlévő, az I. mellékletben felsorolt természetes élőhelytípusok, illetve, a II. mellékletben felsorolt fajok ökológiai szükségleteinek.”

A szükséges védelmi intézkedéseknek tehát legalább két formája létezhet: egyik a megfelelő jogszabályi, hatósági vagy szerződéses intézkedések köre, a másik pedig a megfelelő „kezelési terv”, amellyel minden előre látható tevékenységre fel kell készülni. Az előre nem látható tevékenységekkel pedig az irányelv 6. cikk 3. és 4. bekezdése² foglalkozik.

A „ha kell” kifejezés arra utal, hogy nem minden esetben szükséges a kezelési terv megléte. Amennyiben egy tagállam úgy dönt, hogy kezelési tervet alkot, azt általában érdemes a 6. cikk 1. bekezdésében említett egyéb intézkedések, különösen a szerződéses megoldások, elindítása *előtt* megtenni.

A szerződéses intézkedések legtöbbször az érintett hatóságok és a földtulajdonosok közötti kapcsolatok kialakulását jelentik, és külön-külön az egyes földbirtokokra korlátozódnak, amelyek rendszerint kisebbek a Natura 2000 területnél. Ilyen helyzetben a területre vonatkozó kezelési terv egy olyan átfogó keretet biztosít, amelynek tartalma hasznos kiindulási alap a szerződések részleteinek meghatározásához.

A megfelelő kezelési tervek „kifejezetten a területekre vonatkoznak”, tehát konkrétan a Natura 2000 hálózatra tartozó terület kezeléséről szólnak, vagy „egyéb fejlesztési tervek részét képezik”. Ez utóbbi lehetőség összhangban áll azzal a Közösségi alapelvvel, amely szerint a környezet- és természetvédelmet integrálni kell az egyéb ágazati politikákba.

Bár a kezelési terv pontos tartalmára vonatkozóan nincs útmutatás, az Európai Bizottság által összeállított útmutató számos fontos szempontot és kapcsolódó projekt-eredményt (pl. LIFE projektekéit) ismertet, amelyeket e tervek készítésekor figyelembe lehet venni.

A tagállamok a más típusú intézkedések „föle”, átfogó eszközként, alkothatnak kezelési terveket. Ezekre nincs mindig szükség, de ahol alkalmazzák őket, ott figyelembe kell venniük az egyes területek jellegzetességeit és minden előrelátható tevékenységet. A kezelési tervek lehetnek önállóan megalkotott dokumentumok, vagy beépülhetnek más fejlesztési tervekbe is.

1.1.2 HAZAI JOGI SZABÁLYOZÁS

A fentiek nyomán számos tagország, így Magyarország is, az egyedi kezelési tervek készítése mellett döntött. A hazai gyakorlatban, a természetvédelmi kezelési tervektől való fogalmi elkülönítés érdekében a Natura 2000 fenntartási terv felel meg ennek a fent vázolt intézkedésnek.

A Natura 2000 hazai jogi szabályozásának alapjául szolgáló 275/2004 (X. 8.) sz. korm. rendelet 4 §-a rendelkezik a Natura 2000 fenntartási tervekről.

1 A Tanács 92/43/EKG Irányelve (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről
2 Tervek és beruházások esetén Natura 2000 hatásbecslés szükségessége, alternatívák vizsgálata, elkerülhetetlen károsodás esetén kiegyenlítő intézkedések megtétele.

(3) A Natura 2000 területen található közösségi jelentőségű és a kiemelt közösségi jelentőségű fajok, illetve élőhelytípusok kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzését, fenntartását, valamint helyreállítását szolgáló intézkedéseket a következők állapítják meg:

a) természetvédelmi kezelési terv;

b) más - külön jogszabály alapján készített - természetvédelmi célú vagy valamely Natura 2000 terület védelmét szolgáló, illetve arra kihatással lévő terv;

c) fenntartási terv, amennyiben az a Natura 2000 területen található közösségi jelentőségű és kiemelt közösségi jelentőségű fajok, illetve élőhelytípusok kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzése, fenntartása és helyreállítása érdekében szükséges, ideértve a külön jogszabály alapján az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból finanszírozott Natura 2000 fenntartási tervet is;

d) az (1) bekezdés szerinti célok megvalósítását érintő szerződés.

(4) A fenntartási tervet a 13. számú melléklet szerint kell készíteni a (2) bekezdésben meghatározott célok figyelembevételével. A tervet elkészítése során egyeztetni kell a nemzeti park igazgatósággal (a továbbiakban: igazgatóság), az alapszabály (alapító okirat) szerint környezet- és természetvédelmi célra alakult társadalmi szervezetekkel, a Natura 2000 területen illetékességi vagy működési területtel rendelkező területi államigazgatási szervekkel és települési önkormányzatokkal, a Natura 2000 terü-

lettel érintett földrészek tulajdonosaival és vagyonkezelőivel, a bányászati jogosultságok jogosítóival, valamint azok gazdasági érdekképviselői szerveivel.

A fenntartási terveknek az érintettek széles körét bevonó részvételi egyeztetési folyamata ideális esetben egyfajta közös tervezés, amelynek során közelebb juthatunk a természetvédelmi célkitűzések és a gazdálkodási realitások közötti konszenzus megteremtéséhez. A Natura 2000 részvételi tervezés segít a Natura 2000 területekkel kapcsolatos „kommunikációs hátrány” ledolgozásában.

A hazai szabályozás értelmében a Natura 2000 fenntartási tervben foglaltak nem kötelező érvényűek, azaz, a meglévő szabályozáson felül a fenntartási terv nem keletkeztet újabb jogi kötelezettséget, a földhasználati előírások csupán javaslatok. Ettől függetlenül – más dokumentum hiányában – a fenntartási tervek jelentik a terület kezelésével (a kijelölés alapjául szolgáló élőhelyek és fajok kedvező természetvédelmi helyzetének fenntartásával) kapcsolatos legfontosabb referenciát. Amennyiben az adott terület jelölő értékeivel kapcsolatban probléma merül fel, hazai és uniós döntéshozatali szinten is a fenntartási tervekhez nyúlnak.

(5) A fenntartási terv a Natura 2000 terület kezelésére vonatkozó javaslatokat, valamint a megvalósításuk lehetséges eszközeit tartalmazza, és jogszabály eltérő rendelkezése hiányában kötelező földhasználati szabályokat nem állapít meg.

(6) Amennyiben a (3) bekezdés szerinti intézkedéseket fenntartási tervben állapítják meg, 2010. január 1-jét követően, a különleges természetmegőrzési vagy kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területként megjelölt területek esetében a fenntartási tervet a jelöléssel egyidejűleg kell elkészíteni.

(7) A (3) bekezdés b) pontjában felsorolt tervek természetvédelmi kezeléshez való kapcsolódásának és a Natura 2000 területekre gyakorolt hatásainak vizsgálatát e rendelet 10. §-a alapján, körzeti erdőtervek esetében a külön jogszabályban meghatározottak szerint kell elvégezni.

1.2 FENNTARTÁSI TERVEZÉS A HAZAI GYAKORLATBAN

Magyarországon az első Natura 2000 fenntartási tervek esetleg, különböző fajvédelmi LIFE programok keretében (pl. A tűzok védelme Magyarországon - LIFE04 NAT/HU/000109) készültek, egységes tervezési módszertan nélkül.

2008-2010 folyamán a KvVM megbízásából 20 mintaterületre, összesen kb. 45.000 ha-ra készült fenntartási terv³. Ennek a projektnek a keretében készült módszertani javaslat a fenntartási tervek készítésére és társadalmi egyeztetésére, továbbá összeállítottak egy egységes előírás-javaslat menüt a négy fő földhasználati típusra (erdő, gyepek, szántók, halastók).

Az EMVA vonatkozó támogatási keretéből 2012-2015 között csaknem 250 természetmegőrzési terület fenntartási terve készült el az FM Természetmegőrzési Főosztálya, illetve az általa összehívott Szakmai Bizottság irányításával. Ehhez a feladathoz készült el, többszöri egyeztetések nyomán, az említett mintaprojekt tapasztalatainak és módszertani eredményeinek felhasználásával, a Natura 2000 fenntartási tervek készítésének alapidokumentuma, az *Útmutató a Natura 2000 fenntartási tervek készítéséhez*⁴ (a továbbiakban: Útmutató), amelynek mellékletei tartalmazzák a Natura 2000 területekre vonatkozó jogszabályi előírásokat, továbbá a kezelési előírások listáit.

A hazai gyakorlatban a Natura 2000 fenntartási tervek a működési terület szerinti nemzeti park-igazgatóságok, mint természetvédelmi kezelők, bevonásával készülnek. A terveket formai és tartalmi szempontból a természetvédelemért felelős államtitkár hagyja jóvá.

3 „Natura 2000 területek fenntartási tervének elkészítése és ehhez kapcsolódó szolgáltatások elvégzése” 2006/18/176.02.01 sz. átmeneti támogatás projekt

4 Vidékfejlesztési Minisztérium Természetmegőrzési Főosztály, 2014. június, jóváhagyta: Dr. Illés Zoltán, környezetügyért felelős államtitkár – www.termeszetvedelem.hu

1.3 A FENNTARTÁSI TERVEK LOGIKÁJA

A Natura 2000 fenntartási tervek és a megalapozó dokumentációk tartalmi és formai követelményeit a 275/2004-es kormányrendelet 13. sz. melléklete tartalmazza.

A tervek az alábbi logikai struktúrát követik:

Az élőhelyvédelmi irányelv 2. cikke alapján „Ezen irányelv célja, hogy hozzájáruljon a biológiai sokféleség megőrzéséhez a természetes élőhelyek, illetve a vadon élő növények és állatok megőrzésén keresztül az Alapító Szerződésben érintett tagállamok európai területén.” Ennek érdekében olyan intézkedéseket kell meghozni, amelyek „... a Községi jelentőségű természetes élőhelyek, illetve, vadon élő növény- és állatfajok kedvező védelmi helyzetének fenntartását, illetve vissza-

állítását célozzák”. Az intézkedések ugyanakkor „figyelembe veszik a gazdasági, társadalmi és kulturális igényeket, továbbá a regionális és helyi jellegzetességeket is”.

A megalapozó dokumentáció tartalmazza az adott Natura 2000 terület környezeti állapotának leírását. Legfontosabb részét a közösségi jelentőségű élőhelyek és fajok ökológiai igényeinek, illetve, a területen belüli természetvédelmi helyzetének jellemzése (területi arány, előfordulás, trendek), a veszélyeztetettség és a fő veszélyeztető tényezők számba vétele adja. A dokumentum másik része a terület gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyait vázolja, külön figyelemmel a tulajdonviszonyokra és a területen folyó gazdálkodás kilátásaira.

Maga a fenntartási terv a megalapozó információkat is felhasználva vázolja a részletes természetvédelmi célkitűzéseket, az ezek útjában álló akadályokat és veszélyeztető tényezőket, az ehhez illeszkedő kezelési (fenntartási, helyreállítási) javaslatokat, végül a javaslatok megvalósításának gazdálkodási és egyéb lehetőségeit.

Orbán Zoltán
Közép fakopáncs

2.

Módszertani
útmutató
a kiskunsági
területek fenntartási
tervezéséhez

2.0 BEVEZETÉS

A „Fenntartható természetvédelem megvalósítása magyarországi Natura 2000 területeken” című, a Svájci Hozzájárulás támogatása segítségével megvalósuló SH/4/8 projekt keretében összesen 12 hazai Natura 2000 terület esetében készültek fenntartási tervek. Jelen módszertani útmutató a Kiskunsági Nemzeti Park működési területén található 3 természetmegőrzési/élőhelyvédelmi területre (kjTT) és az ezeket szinte teljes egészében magában foglaló, jóval nagyobb kiterjedésű madárvédelmi területre (KMT) készített fenntartási tervekhez kapcsolódó főbb módszertani elemeket foglalja össze.

A tervezési munka legalább két szempontból jelentett módszertani kihívást az eddigi hazai tervezési gyakorlathoz képest:

- » Az ezidáig hazánkban készített fenntartási tervek kevés kivétellel az élőhelyvédelmi irányelv alapján kijelölt úgynevezett **különleges természetmegőrzési területekre** készültek, a szakminisztérium által készített útmutató is erre a területtípusra fókuszál. A Natura 2000 területek másik típusát jelentő **különleges madárvédelmi területek** terveinek készítéséhez, mint esetünkben is, a területek nagyobb kiterjedése és eltérő természetvédelmi célkitűzései miatt más módszereket is kell alkalmazni.

- » A tervezési területen a két területtípus csaknem 25.000 ha-on átfed, így ezen a területen össze kell hangolni a madár- és élőhelyvédelmi szempontokat, kiküszöbölve az esetleg egymás ellen ható célkitűzéseket és javaslatokat. Gazdálkodói, területkezelői oldalról nézve nem életszerű, ha egy adott területre több különböző (szempontú) tervezési anyag is érvényben van, ezért mind a kezelési egységek kialakításánál, mind a javaslatok megfogalmazásánál egységes, konszenzusos megoldásokra van szükség.

A tervek készítésekor a fentiekre figyelemmel igyekeztünk eljárni, az útmutató legnagyobb értékét talán éppen e problémák kezelésére tett javaslatok adják.

Natura 2000 terület neve	Kód	Kiterjedés (ha)	Átfedés a KMT-vel (ha)
Kiskunsági szikes tavak és az Őrjegi turjánvidék KMT	HUKN10002	35722,19	
Felső-kiskunsági szikes tavak és Miklapusztá kjTT	HUKN20009	19679,72	19577,22
Fülöpszállás – Soltszentimre – csengődi lápok kjTT	HUKN20013	3122,99	2838,01
Ökördi – Erdőtelek – keceli lápok kjTT	HUKN20021	2517,88	2517,88
Összesen			24933,11

2.1 AZ ÚTMUTATÓ ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATOS KIHÍVÁSOK, KÉRDÉSEK

Az Útmutató általánosan valamennyi hazai Natura 2000 területre készült, így madár- és természetmegőrzési területekre elvben egyaránt alkalmazható, ám tartalmában mégis elsősorban az utóbbi területtípusra vonatkozóan ad javaslatokat, és kevésbé részletezi a kizárólag madárvédelmi céllal lehatárolt, illetve az átfedő területekre vonatkozó szempontokat.

Formailag az Útmutató előírja a kétféle területtípus (kijelölés alapjául szolgáló fajok és/vagy élőhelyek) elkülönítését:

A Natura adatlap alapján a különleges madár- és természetmegőrzési területek esetében csak a jelölő madárfajokat, beleértve a vonuló fajokat is (ezek nem 1. függelék fajok, de a Natura 2000 adatbázisban külön felsorolva szerepelnek, mint jelölők), a különleges természetmegőrzési területek esetében a jelölő élőhelyeket és jelölő állat- (nem madár) és növényfajokat kell felsorolni. Jelölő fajnak az adatlap A, B vagy C populációs értékkel szereplő fajokat, jelölő élőhelynek az adatlap A, B vagy C reprezentativitással szereplőket tekintjük. A D populációs, illetve reprezentációs értékkel rendelkező fajokat és élőhelyeket nem kell feltüntetni.

Tartalmi szempontból a kétféle területre (Természetvédelmi célkitűzés, a terület rendeltetése) vonatkozóan az Útmutató az alábbiakat irányozza elő:

A célkitűzéseknél egyes élőhelyek/fajok kiemelhetők, mint a terület prioritásként kezelendő értékei. Itt kell kitérni arra is, ha a jelölő fajokon és élőhelyeken túl a terv más közösségi jelentőségű vagy védelemben részesülő fajt is figyelembe vesz. Itt szükséges a különleges természetmegőrzési területtípuson jelölő értékek számító madárfajokat is figyelembe venni, amennyiben a terület átfed a különleges

madárvédelmi területtel. Az átfedő területrészen az ott releváns jelölő madárfajok megőrzéséhez szükséges kezelési szempontokra is figyelemmel kell lenni.

Nem részletezi ugyanakkor az Útmutató, hogy átfedő területek természetvédelmi célkitűzései esetén miképpen alakítandó ki a prioritások listája. Ha ugyanarra a földrajzi területre két fenntartási terv készül, feladat-e, hogy ezek ugyanazokat a prioritásokat, és ebből következően tartalmilag megegyező célkitűzéseket és eszközöket fogalmazzanak meg? Hogyan kezelhetők a különböző természetvédelmi célkitűzések esetleges konfliktusai?

Átfedő területek esetében tisztázandó kérdés a kétféle szempontból kialakítandó *kezelési egységek* egymáshoz való viszonya. A fenntartási tervek gyakorlati használati értékét növeli, ha a kezelési egységek kialakítása valamiképpen illeszkedik az aktuális területhasználat, birtokszerkezet, támogatási rendszerek stb. adminisztratív határaihoz. Ha a kezelési egységek élőhelyvédelmi és madárvédelmi szempontok alapján történő kialakítása egymástól jelentősen eltérő, fedésbe nem hozható kezelési egységeket eredményez, a tervben foglaltak megvalósítása nehézkessé válik.

Az Útmutató alapján a *kezelési egység az azonos kezelést igénylő élőhelyek, élőhely-komplexumok térben lehatárolt egysége, amelynek alapját az ÁNÉR alapú élőhelytérkép, vegetációtérkép vagy egyéb, a célhoz illeszkedő részletezettségű térkép vagy információ adja, figyelembe véve a jelölő fajok előfordulását is (aktuális és potenciális egyaránt).*

A kezelési egységet a fenntartási tervekben tágabban értelmezzük, nemcsak a jelölő élőhelyek és a jelölő fajok által „használt” területrészekre kell kiterjedniük, hanem a teljes Natura 2000 területet lefedve, a jelölő értékek megőrzését szolgáló egyéb területrészekre is. Például, a fajok élőhelyével szomszédos, csatlakozó területrészekre, az egyes állományok közötti összeköttetést biztosító folyosókra, közösségi jelentőségű faj számára alkalmas élőhelyek védelmére, fejlesztésére, az élőhelyek esetében a potenciálisan jelölő élőhellyé alakítható fejlesztési területekre, vagy például, a csapadékviszonyok függvényében az élőhelyek kiterjedésének és egyes fajok megjelenésének évek közti változásaiból adódóan érintett területrészekre.

Itt érdemes foglalkozni a természetvédelmi kezelési tervezésből ismert *elérendő kezelési célállapot* fogalmával, amelyre az Útmutató tesz is utalást. A gyakorlatban ez a jelenlegi állapottól eltérő, a jelölő értékek igényeinek jobban megfelelő ökológiai állapot kialakítását

és fenntartását is jelentheti, ami együtt járhat például, az aktuálisan tapasztalható élőhelyi mintázat megváltozásával (pl. nádas-gyékényes vegetáció visszaszorítása a területek legeltetésével, ami bizonyos jelölőfajok számára kedvezőbb, másoknak kedvezőtlenebb ökológiai helyzetet eredményez).

Kezelési egységként lehatárolhatók akár például, a területen található utak, beépített területek, iparterületek, állattartó telepek, tanyák, árkok is. Ez a megoldás csak abban az esetben javasolt, ha az ilyen egységekhez tartozik valamilyen speciális, gazdálkodási jellegű előírás-javaslat is.

Minden olyan területrészt, amely más jellegű kezelést és ennek eredményeként eltérő előírás-javaslatok megtételét igényli, külön egységként szükséges lehatárolni, egy egységen belül ne legyenek eltérően kezelendő területrészek.

Leszámítva azokat a helyzeteket, amikor a terület kezelését maga a természetvédelmi kezelő (az illetékes nemzeti park igazgatóság) végzi, megfelelő szakmai és humán kapacitás, továbbá finanszírozás birtokában, a Natura 2000 területek kezelését úgy érdemes tervezni, hogy a gazdálkodási gyakorlatba könnyen beilleszthető, különleges szakmai tudást és állandó felügyeletet nem igénylő tevékenység legyen, ami a terület használatjától (gyakran tulajdonosától) ésszerűen elvárható. Az egy-egy élőhelyfolttra, jelölőfajok lokális előfordulására vonatkozó specifikus kezelési előírások „rögzítése” nem lehet a fenntartási terv feladata, ezeket célszerűbbnek látjuk a természetvédelmi kezelővel történő egyeztetések során esetileg kialakítani, annál is inkább, mert ezek gyakran időben és térben változnak (például, adott földön fészkelő jelölő madárfaj aktuális revírjei, stb.)

Az Útmutató fenti javaslatától némileg eltérően, törekedtünk a nagyobb, egybefüggő kezelési egységek kialakítására, mind az élőhelyvédelmi, mind a madárvédelmi területek esetében, amelyeken belül kisebb, speciális kezelést igénylő élőhelyfoltok is előfordulhatnak (pl. néhány szobányi löszgyep-fragmentumok a szikes területeken).

2.2 KEZELÉSI TÍPUSOK MEGHATÁROZÁSA

A teljes, tervezéssel érintett kiskunsági terület három élőhelyvédelmi Natura 2000 területből és az ezeket szinte teljes egészében lefedő, ám jóval kiterjedtebb madárvédelmi területből áll. Első lépésben madár-, illetve élőhelyvédelmi szempontok alapján külön-külön határoztuk meg a legfontosabb kezelési típusokat. Kezelési típusokon egymástól többé-kevésbé elkülöníthető természetvédelmi kezelési irányokat, illetve célállapotokat értünk, amelyek a jelölő értékek adott csoportjai számára biztosíthatják a kedvező természetvédelmi helyzet helyreállítását és fenntartását. A kezelési típusok meghatározása a terület természetvédelmi jelentőségének megfogalmazásával, majd a legfontosabb természetvédelmi értékeinek számba vételével kezdődik, ezt követi a természetvédelmi, illetve kezelési prioritások meghatározása, és a hasonló ökológiai, illetve kezelési igényű értékek csoportosítása.

2.2.1 MADÁRVÉDELMI SZEMPONTÚ KEZELÉSI TÍPUSOK MEGHATÁROZÁSA

Az élőhelyek heterogén jellegéből adódóan, a terület nagyszámú jelölő madárfaja számára a kedvező élőhelyi feltételek biztosítása sok esetben egymással ellentétes előírásokat, kezelési javaslatokat eredményezne. Az alkalmazott módszertan alapján meghatározott kezelési típusokban lehetővé válik a területkezelés/gazdálkodás ter-

mészetvédelmi célkitűzéseinek egyértelmű meghatározása, valamint a kezelések fajokhoz, illetve fajcsoportokhoz történő igazítása, egyfajta – kezelési szempontú – fontossági sorrend kialakítása.

Madárvédelmi szempontból összesen tíz kezelési típust határoztunk meg. Az elkülönített kezelési típusok természetesen nem jelentenek zárt csoportokat vagy homogén kezelési módokat, még azonos hasznosítású területek esetében sem, mégis valamennyi kezelési típushoz a KMT területén előforduló jelölő madárfajokból álló karakterfaj-együttes rendelhető. Egy-egy madárfaj több kezelési típusban is lehet karakterfaj, attól függően, hogy az adott életciklusában (fészkelés, táplálkozás, vonulás, stb.) milyen ökológiai igénnyel bír, milyen élőhelyhez kötődik. A nagy póling (*Numenius arquata*) például fészkelési időszakban a magasabb vegetációjú üde gyepekhez, mocsár- és láprétekhez kötődik (hamvas rétihéja típus),

a fészkelési időszakon kívül a rövid fűvű szikesek madárvilágának jellegzetes tagja (partimadár típus).

Az egyes madárfaj-együttesek alapvetően meghatározzák a kezelések jellegét, egyfajta sorrendet állítva fel az egyes jelölő madárfajok között. A priorizálás az alábbi alapelvek szerint történik:

- » a jelölő madárfajok uniós szintű és globális veszélyeztetettsége;
- » a jelölő madárfajok jelentősége a KMT területén;
- » a jelölő madárfaj „ernyőfaj” jellege;
- » a kiemelt jelentőségű jelölő madárfajok előfordulása;
- » a területi adottságokhoz igazodó gazdálkodási forma megvalósításának lehetősége.

A következőkben ismertetjük a kiskunsági területen használt kezelési típusok főbb jellemzőit.

Mesterséges nyílt vízterek – mesterségesen kialakított nyílt víztestek, az év legnagyobb részében állandó vízborítással és mesterségesen szabályozott, jellemzően mély vízzel. Ebben a kezelési-egységbe tartoznak halastavak, holtágak és az állandó vízű csatornák is.

Karakterfajok: jégmadár (Alcedo atthis); fekete gólya (Ciconia nigra) – V⁵; törpegém (Ixobrychus minutus); halászsas (Pandion haliaetus).

Kezelési célállapot: természetvédelmi szempontú vízmozgatás (leeresztés és feltöltés); hínárkaszás és a nádszegély kezelése fészkelési időszakon kívül végezhető.

Bölömbika – mélyebb fekvésű, általában vízjárta, az év nagy részében vízzel borított, növényzettel gazdagon benőtt, nádas-sásos dominálta élőhelyek.

Karakterfajok: bölömbika (Botaurus stellaris); cigányréce (Aythya nyroca); fülemülesítke (Acrocephalus melanopogon); vörösgém (Ardea purpurea); selyemgém (Ardeola ralloides); barna rétihéja (Circus aeruginosus); nagy kócsag (Egretta alba); kis kócsag (Egretta garzetta); kékbegy (Luscinia svecica); bakcsó (Nycticorax nycticorax); kanalasgém (Platalea leucorodia); aranylile (Pluvialis apricaria); kis vízicsibe (Porzana parva); nyári lúd (Anser anser) – F; barátréce (Aythya ferina); guvat (Rallus aquaticus) – F, V; piroszlábú cankó (Tringa totanus); – F, V; feketenyakú vöcsök (Podiceps nigricollis); kis vöcsök (Tachybaptus ruficollis).

Kezelési célállapot: Az összefüggő nádas vegetáció mozaikos megbontása legeltetéssel a néhány ha-os nádfoltok megtartása mellett. Gémtelepek háborítatlanságának biztosítása.

Partimadár – időszakos, vagy részben állandó vízborítású, jellemzően alacsony vegetációjú, legeltetett, ritkábban kaszált, zömében szikes gyeptípusok dominálta élőhelyek, amelyekbe extenzív művelésű gyp-szántó élőhely-mozaikok is ékelődhetnek. Ebben a kezelési egységbe tartoznak a fehér vízű szikes tavak is.

Karakterfajok: fattyúszerkő (Chlidonias hybridus); kormos szerkő (Chlidonias niger); kékes rétihéja (Circus cyaneus); gólyatöcs (Himantopus himantopus); szerezsensirály (Larus melanocephalus); pajzsoscankó (Philomachus pugnax); pettyes vízicsibe (Porzana porzana); gulipán (Recurvirostra avocetta); küszvágó csér (Sterna hirundo); réti cankó (Tringa glareola) – V; kanalas réce (Anas clypeata); csörgő réce (Anas crecca); böjti réce (Anas querquedula); nagy goda (Limosa limosa) – F, V; nagy póling (Numenius arquata) – V; kis póling (Numenius phaeopus).

Kezelési célállapot: Legeltetési gazdálkodás fenntartása + természetes hidrológiai viszonyokat közelítő állapot helyreállítása.

Ugartyúk – partimadár-típusú kezelési egység szárazabb területeken ugartyúk előfordulással vagy célállapottal, ebből adódóan speciális kezelési előírásokkal.

Karakterfajok: ugartyúk (Burhinus oedicnemus); széki lile (Charadrius alexandrinus).

Kezelési célállapot: intenzívebb legeltetéssel kialakított kopár szikes felszínek, esetenként szántóterületek. Művelés szabályozása, legelésből/beművelésből kizárt területek létrehozása az ismert fészkek alapján.

5 A szövegben használt kódok magyarázata: F – fészkelő állomány; V – vonuló állomány; T – telelő állomány; D – dűrgés (tűzok esetében)

Hamvas rétihéja – jellemzően magasabb vegetációjú, üdébb, elsődlegesen kaszálás-sal hasznosított, gyepp dominálta élőhelyek; mocsár- és láprétek, igen kevés szántó-zárvánnyal, ritkásabb fás-bokros vegetációval.

Karakterfajok: hamvas rétihéja (Circus pygargus); nagy póling (Numenius arquata) – F; továbbá a területen nem jelölőfaj haris (Crex crex).

Kezelési célállapot: zömmel kaszálásos, illetve kaszálás + sarjülegeltetés rendszerben végzett gyeppgazdálkodás. Igen késői kaszálás, első kaszálás július 31. után lehetséges.

Túzok – a túzok előfordulási területei, beleértve a dürgő-, fészkelő és telelőterületeket is. Jellemzően gyepp-szántó és időszakos vizes élőhely mozaikok, a faj igényeihez igazodó speciális kezelési előírásokkal.

Karakterfajok: túzok (Otis tarda) – D,F,T

Kezelési célállapot: április 15. és július 15. között gépi művelés kizárása; legeltetés megfelelő ütemezése a fészkek/költőterületek ismeretében.

Szalakóta – jellemzően szárazabb, vagy kis termértékben időszakos vízborítással jellemezhető, jellemzően alacsony fűvű és elsődlegesen legeltetett, kisebb részben kaszálással hasznosított, gyepp dominálta gyepp-szántó élőhely mozaikok, elszórta fészkelésre alkalmas fasorokkal, facsoportokkal.

Karakterfajok: szalakóta (Coracias garrulus); kerecsensólyom (Falco cherrug); kék vércse (Falco vespertinus); parlagi pityer (Anthus campestris); kis őrgébics (Lanius minor);

Kezelési célállapot: Kaszálás és legeltetés megfelelő arányának kialakítása. Rovartáplálékban gazdag kultúrák (pl. pillangósok, zöldugor) ültetése. Mozaikos kaszálás, illetve betakarítás a táplálékforrás egyenletes biztosítása érdekében.

Vadlúd – szikes tavak és mocsarak periferiáin található kis- és nagytáblás szántóföldek, illetve gyepp-szántó mozaikok, amelyek a vonuló vadlúdtömegek, köztük ritka vadlúdfajok, valamint a daru táplálkozó területeit jelentik.

Karakterfajok: kis lilik (Anser erythropus); vörösnyakú lúd (Branta ruficollis); daru (Grus grus); rétisas (Haliaeetus albicilla) – T; nagy lilik (Anser albifrons); nyári lúd (Anser anser) – T; vetési lúd (Anser fabalis)

Kezelési célállapot: a KMT peremterületein (a természetmegőrzési területen kívül, nem védett területeken) található szántók művelésének extenzívebb irányba való elmozdítása (de továbbra is nagytáblás művelés, a vetett kultúrák és az öntözés érdemi korlátozása nélkül), ezáltal takarmánytermelő pufferróna kialakítása az értékes területek és a Natura 2000 területen kívüli intenzív szántók között.

Kisparcella – kisparcellás művelésű (10ha>), szántó dominálta területek. Kiemelt jelentőségű jelölő madárfaj a kezelési egységhez nem köthető, ugyanakkor szerkezetéből és kezelési előírásaiból adódóan általánosan kedvező feltételeket biztosít.

Karakterfajok: nem jelölő, általánosan védendő, nyílt pusztai, illetve, agrárterületekhez kötődő madárfajok.

Kezelési célállapot: kisparcellás művelés megőrzése, a táblák egyben művelése nélkül, változatos kultúrákkal

Erdő – nem mezőgazdasági kezeléshez köthető, erdő művelési ágban levő fás élőhelyek

Karakterfajok: rétisas (Haliaeetus albicilla) – F; a területen fészkelő fajként nem szereplő fekete gólya (Ciconia nigra)

Kezelési célállapot: fészkelési lehetőség biztosítása (pl. nagy kiterjedésű tarvágások nélkül), érintett erdőrészekben a fészkelési időszakban zavartalanság biztosítása.

Nem releváns – a jelölő madárfajok szempontjából kevésbé jelentős, célirányos madárvédelmi előírásokat nem tartalmazó élőhelyek (pl. lakott területek, tanyák, gyümölcsösök, szőlők, továbbá burkolt- és földutak, telephelyek, stb.)

Karakterfajok: fehér gólya (Ciconia ciconia); balkáni fakopáncs (Dendrocopos syriacus); töviszúró gebics (Lanius collurio)

Kezelési célállapot: -

2.2.2 ÉLŐHELYVÉDELMI KEZELÉSI TÍPUSOK MEGHATÁROZÁSA

Az élőhelyvédelmi területek kezelési típusainak meghatározása a madárvédelmi területnél alkalmazott módszerrel analóg módon történik. A területek ÁNÉR élőhelytérképei alapján az előforduló generalizált élőhelytípusokat (ÁNÉR 2011)⁶ vontuk össze hasonló kezelési igény, illetve célállapot alapján. A csoportok kialakításánál ahol lehetett, figyelembe vettük az ilyen módon aggregált élőhelyekre jellemző karakterfajokat is.

A kezelési egységekbe való besorolás során a természetvédelmi prioritásokat, illetve a kívánt célállapotokat is figyelembe vettük. Így például a B1a ÁNÉR élőhelyi kategória (nem tűzegképző nádasok, gyékényesek, tavikákások) szikes környezetben a *szikes mocsarak* kezelési egységbe sorolódott, míg a turjánvidéken, mocsár- és lápréti környezetben, az *üde gyep*ek kategóriába, a mesterséges kialakítású halastavak esetében pedig azokkal összevont kategóriába került.

A kezelési típusok meghatározásánál a *teljes tervezési területet* figyelembe vettük, beleértve a kizárólag madárvédelmi szempontból kijelölt részeket is (KMT), és az alábbi főbb kezelési típusokat határoztuk meg:

fehér vízű szikes tavak – időszakosan, vagy tartósan vízzel borított természetes szikes tavak és ezek hínárnövényzete: ÁNÉR: A5 (szikes tavak hínárnövényzete); U9NSzik (állóvizek/szikes tavak); egyes esetekben a célállapot függvényében B6 (zsiókás és sziki kákás szikes mocsarak) is; Natura 2000 élőhely: 1530* (Pannon szikes sztyeppek és mocsarak)

állandó nyílt vízfelületek – többnyire mesterségesen kialakított, nyílt vízterek, tartós vízborítással, halgazdálkodási célokhoz igazított vízdinamikával. Ide soroljuk ugyanakkor a félig természetes, vagy természetes, holtmeder-eredetű kisebb-nagyobb nyílt vízfelülettel rendelkező tavakat is. Ide tartoznak a mesterséges halastavak töegységein, azok szegélyében, a nem használt, félig lecsapolt tavak medrében kialakuló, többé-kevésbé homogén nádszegélyek, nádasok ÁNÉR: U9 (állóvizek); B1a (nem tűzegképző nádasok, gyékényesek, tavikákások).

csatornák, árkok – nagyobb területek vízrendezését szolgáló, akár több méter mélységű vagy szelvény szélességű vízi létesítmények, amelyek jellemzően túlnyúlnak a Natura 2000 terület határain, továbbá a szikes mocsarak medrében található kis mélységű, a vízelvezetést helyben segítő árkok, és egyéb bel-

víz-elvezetési céllal kialakított csatornák. ÁNÉR: Ac (álló és lassan áramló vizek hínárnövényzete); B1a (nem tűzegképző nádasok, gyékényesek és tavikákások); BA (fragmentális mocsári- és/vagy hínárnövényzet mozaikok); U8 (folyóvizek).

szántók és ültetvények (ingatlan-nyilvántartástól függetlenül) az elmúlt években szántóként használt, egy-, kétéves, illetve évelő kultúrákkal (gabona, repce, kapásnövények, lucerna) beültetett, jellemzően kis- és nagytáblás szántóterületek, ugarok és parlagok, továbbá extenzív és intenzív gyümölcs és szőlőültetvények. A kis- és nagytáblás szántók mérethatára – a CORINE Land Cover alapján – 10 hektár egyben művelt szántóterület. ÁNÉR: T1 (Egyéves, intenzív szántóföldi kultúrák); T2 (évelő, intenzív szántóföldi kultúrák); T3 (Zöldség- és dísznövénykultúrák, melegházak); T6 (extenzív szántók); T10 (fiatal parlag és ugar). Intenzív vagy extenzív művelésű gyümölcs- és szőlőültetvények. ÁNÉR T7, T8 (intenzív, illetve extenzív szőlők és gyümölcsösök).

tájidegen fafajú telepített erdők – az erdők védelméről szóló törvény alapján erdőnek minősülő (a gyakorlatban 1,0 hektárnál nagyobb) telepített, tájidegen vagy idegenhonos fajokból álló faállományok (akácok, nemes nyárasok, fenyvesek). ÁNÉR: S1 (ültetett akácok); S2 (nemesnyárasok); S3 (egyéb ültetett, tájidegen lombos erdők); S4 (ültetett erdei- és fekete fenyvesek).

természetes erdők – az erdők védelméről szóló törvény alapján erdőnek minősülő (a gyakorlatban 1,0 hektár kiterjedésnél nagyobb), döntően őshonos fajokból álló faállományok (égeresek, kőrisesek, tölgyesek, stb). ÁNÉR: J2 (láp- és mocsárerdők); P1 (őshonos fajú fiatalosok); P3 (újjonnan létrehozott, őshonos vagy idegenhonos fajú

6 A Magyarország élőhelytípusai c. könyv alapján

fiatal erdősítés); P8 (vágásterületek); RB (őshonos fafajú puhafás jellegtelen vagy pionír erdők); RC (őshonos fafajú keményfás, jellegtelen erdők); RDb (őshonos lombos fajokkal elegyes, idegenhonos lombos és vegyes erdők). Natura 2000 élőhely: 91E0* (puhafás ligeterdők, éger- és kőrisligetek, illetve láperdők).

fasorok, facsoportok – őshonos vagy idegenhonos (esetenként inváziós) fafajokból álló fasorok, facsoportok kb. 0,1-1 ha közötti kiterjedésű, erdőtervezésbe bevont állományai. Az ennél kisebb kiterjedésű facsoportok nem képeznek külön kezelési egységet (lásd: üde és száraz gyepek). ÁNÉR: RA (őshonos fafajú facsoportok, fasorok, erdő-sávok); S6 (nem őshonos fafajok spontán állományai); S7 (nem őshonos fafajú facsoportok, fasorok, erdő-sávok).

szikes rétek – időszakos, a csapadékvízviszonyoktól, valamint a térszíntől függően változó vízborítású, jellegzetes sziki növénytársulásokkal borított gyepek. A szikes mocsarak körüli, nyáron kiszáradó zónákban a F2 (szikes rétek); a magasabban fekvő területeken, ahol a só közvetlenül a talajfelszínen halmozódik fel F4 (üde, mézpázsitos szikfokok); a kiszáradó szikes tómedrekben F5 (padkás szikesek, szikes tavak iszap és vakszik növényzete); a magasabb, felszín-közeli sófelhalmozódású területeken a F1a (ürmöspuszták); a kiszáradó szikes rétek helyén F1b (cickórós puszták). Ide soroltuk a T5 (vetett gyepek); élőhelytípust, amely a szikes környezetben lévő visszagyepesítéseket jelöli, a célállapotra utalva. Natura 2000 élőhely: 1530* (Pannon szikes sztyepek és mocsarak).

szikes mocsarak – jellemzően, de nem állandóan vízzel borított területrészek, sziki növénytársulásokkal. ÁNÉR: B6 (zsiókás és sziki kákás szikes mocsarak); B1a (nem tőzegképző nádasok, gyékényesek és tavikákások)

– utóbbi csak a szikes élőhelyi környezetben tartozik ide, a mocsárrétek, láprétek nádasai nem). Natura 2000 élőhely: 1530* (Pannon szikes sztyepek és mocsarak).

üde gyepek – magas talajvízzel rendelkező, időszakosan esetleg vízzel borított, nem szikes jellegű gyepek (láprét-típusok, mocsárrétek, jellegtelen üde kaszálók és legelők). ÁNÉR: B4 (lápi zsombékosok, zsombék-semlyék komplexek); B5 (nem zsombékoló magassárrétek); D1 (meszes láprétek, rétlápok); D2 (kékperjés láprétek); D34 (mocsárrétek), ill. ezek cserjésedő változatai (P2a); valamint jellegtelen fátlan vizes élőhelyek, üde gyepek, özönnövényekkel borított állományok, stb. (OA, OB, OD, OF, OG). Natura 2000 élőhely: 7230 (mészkedvelő üde lép- és sárrétek); 6410 (kékperjés láprétek); 6440 (ártéri mocsárrétek). Kezelési célállapot szempontjából ide tartoznak a nem szikes területeken (lényegében a keleti turjánvonulatban) előforduló nádas állományok is (B1a). Üde gyepek kategóriába soroltuk az üde és szárazabb gyepekben előforduló, elsősorban vagy kisebb csoportokban előforduló ezüstfa-állományokat (*Eleagnus angustifolia*) – ÁNÉR: P2c (idegenhonos cserje vagy japánkeserűfű-fajok uralta állományok) Kezelésükről bővebben az inváziós növényfajok kezelése című részben olvashatunk.

száraz gyepek – padkatetőkön, buckatetőkön, partosabb, magasabban fekvő részekben található lösz- illetve homoki gyepek, sztyepprétek, valamint jellegtelen változataik. ÁNÉR: H5a (löszgyepek, kötött talajú sztyepprétek); H5b (homoki sztyepprétek); OC (jellegtelen száraz, félszáraz gyepek). Ide soroltuk a száraz gyepekben előforduló őshonos cserjefajok (galagonya) külön élőhelyfoltként felvett állományait, ÁNÉR: P2b (galagonyás-kökényes-borókás száraz cserjése) Natura 2000 élőhely: 6250* (síksági pannon löszsztyepek); 6260* (pannon homoki gyepek).

utak, vasutak, beépített területek – földutak, illetve szilárd burkolatú utak, vasutak, vonalas létesítmények ÁNÉR: U11 (út- és vasúthálózat) Beépített, burkolt talajfelszínek ÁNÉR U2 (kertvárosok, szabadidős létesítmények); U3 (falvak, falu jellegű külvárosok)

tanyák – művelésből kivont, fákkal, facsoportokkal körülvett épületek, vagy épületmaradványok, kertek. ÁNÉR: T9 (kiskertek); U10 (tanyák és családi gazdaságok)

roncsolt élőhelyek – jelentősen károsított, eltávolított, de nem beépített talajfelszínek (bányaterületek, kubikgödrök, telephelyek) ÁNÉR: U4 (telephelyek, roncssterületek és hulladéklerakók); U5 (meddőhányók, földdel befedett hulladéklerakók); U6 (nyitott bányafelületek); U7 (homok-, agyag-, tőzeg-, és kavicshányók, digó- és kubikgödrök, mesterséges löszfalak)

2.3 KEZELÉSI EGYSÉGEK LEHATÁROLÁSA

A kezelési egységek kialakítása a fent meghatározott madár-, illetve élőhelyvédelmi kezelési típusok adott, térben lehatárolható területekhez való hozzárendelésével történhet. Tekintettel a területen előforduló madárfajok jellegzetes élőhelyhasználatára, illetve a gyakorlati – a gazdálkodás által megvalósítható – élőhelykezelés lehetőségeire, célravezetőbbnek látszott **nagyobb, robosztusabb kezelési egységek** lehatárolása, általánosabb keretet adó madár-, illetve élőhelyvédelmi kezelési javaslat-csomagokkal. E nagyobb területi egységeken és kereteken belül nyílik lehetőség az adott év környezeti viszonyaihoz is alkalmazkodni képes, diverzifikáló élőhelykezelés megvalósítására, továbbá egy-egy fajhoz, fajcsoporthoz kapcsolódó specifikus, kiegészítő kezelési szempontok érvényesítésére.

A kezelési egységek lehatárolására legalább az alábbi három lehetőség adódik:

ÁNÉR élőhelyfoltok alapján történő lehatárolás – előnye, hogy valós felszínborítás alapján történő leválogatást tesz lehetővé, és illeszkedik a Natura 2000 terület határaihoz. Hátránya, hogy semmilyen egyéb adminisztratív területi lehatárolással nem egyezik meg, így a kezelési egységek leginkább természetvédelmi-ökológiai szempontból értelmezhetők. További problémát jelent, hogy a madárfajok élőhely-használata nem mindig feleltethető meg egyértelműen az ÁNÉR-típusoknak.

MePAR fizikai blokkok alapján történő lehatárolás – előnye, hogy rendszeres frissülő adatok alapján, valós fizikai határokhoz, tájelemekhez köti a lehatárolásokat. Legnagyobb előnye, hogy a különböző agrártámogatási eljárások, így például, az AKG kifizetés, Natura 2000 kompenzációk ezen a földterület-azonosító rendszeren keresztül érvényesíthetők. Hátránya, hogy a MePAR-blokkok változókéonyak (3 évente frissülnek), a lehatárolás pedig nem konzisztens; néha egészen apró, néhány bokornyit területek külön blokkot alkotnak, másszor nagyobb, strukturált területek kerülnek egy blokkba. További hátránya, hogy a Natura 2000 területek határvonalai nem illeszkednek a fizikai blokkokhoz.

Földrészletek alapján történő lehatárolás – előnye, hogy a Natura 2000 terület határaihoz igazodik, továbbá a kezelés szempontjából nem mellékes tulajdon-határokat, illetve a különféle jogállású birtoktestek határait is tudja kezelni. Hátránya, hogy nem feltétlenül igazodik fizikai, ökológiai határokhoz (bár a gyakorlatban ez rendszeresen megvalósul), továbbá a földrészletek mérete rendkívül eltérő lehet, a nagy kiterjedésű földrészletek, mint kezelési egységek egy változatos élőhely mikro-szerkezetét nem tudják megjeleníteni.

A szóban forgó tervezési területek esetében, a fentiek figyelembe vételével a kezelési egységek földrészlet alapon történő leválogatása és lehatárolása mellett döntöttünk – elsősorban a gyakorlati gazdálkodáshoz való könnyebb illeszthetőség érdekében.

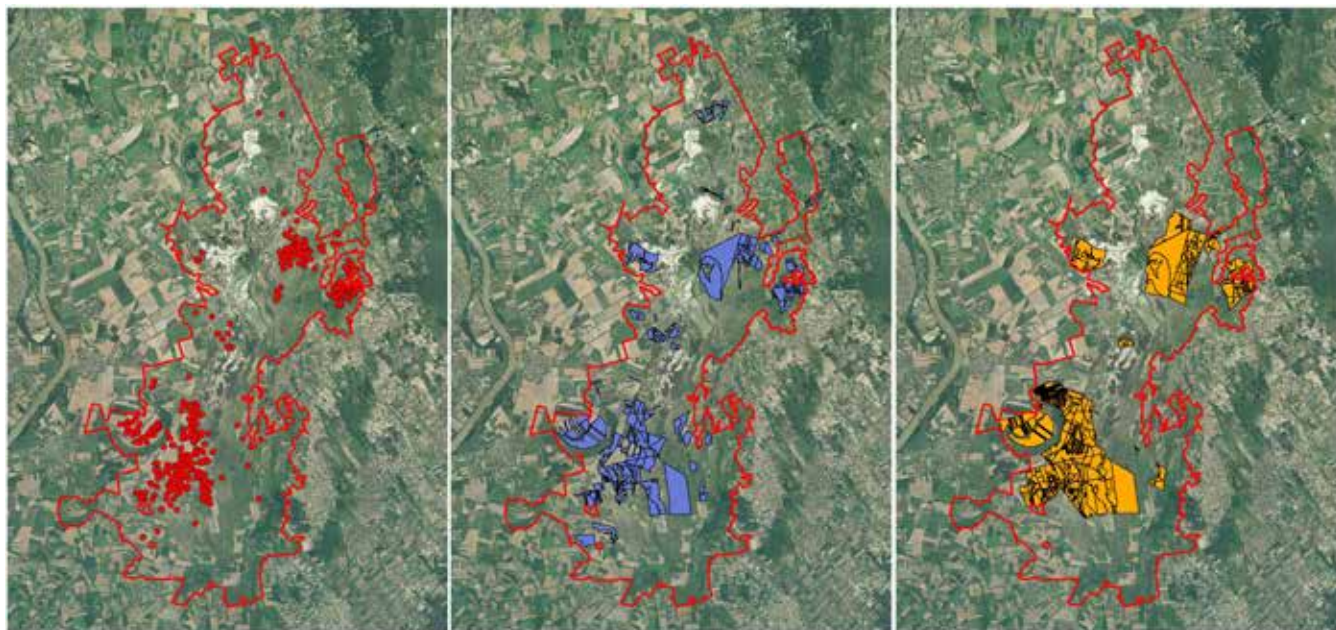
A hasonló kezelést igénylő területek, foltok leválogatása és lehatárolása egy pontig automatizálható a meglévő biotikai és egyéb adatbázisok térinformatikai elemzésével. Azonban már a tervezés korai stádiumában szükségessé válik a területet, annak változásait, védett értékeit, a természetvédelmi prioritásokat, továbbá a gazdálkodási realitásokat behatóan ismerő szakemberek; a természetvédelmi kezelők, valamint a gazdálkodók bevonása a folyamatba.

2.3.1 MADÁRVÉDELMI KEZELÉSI EGYSÉGEK

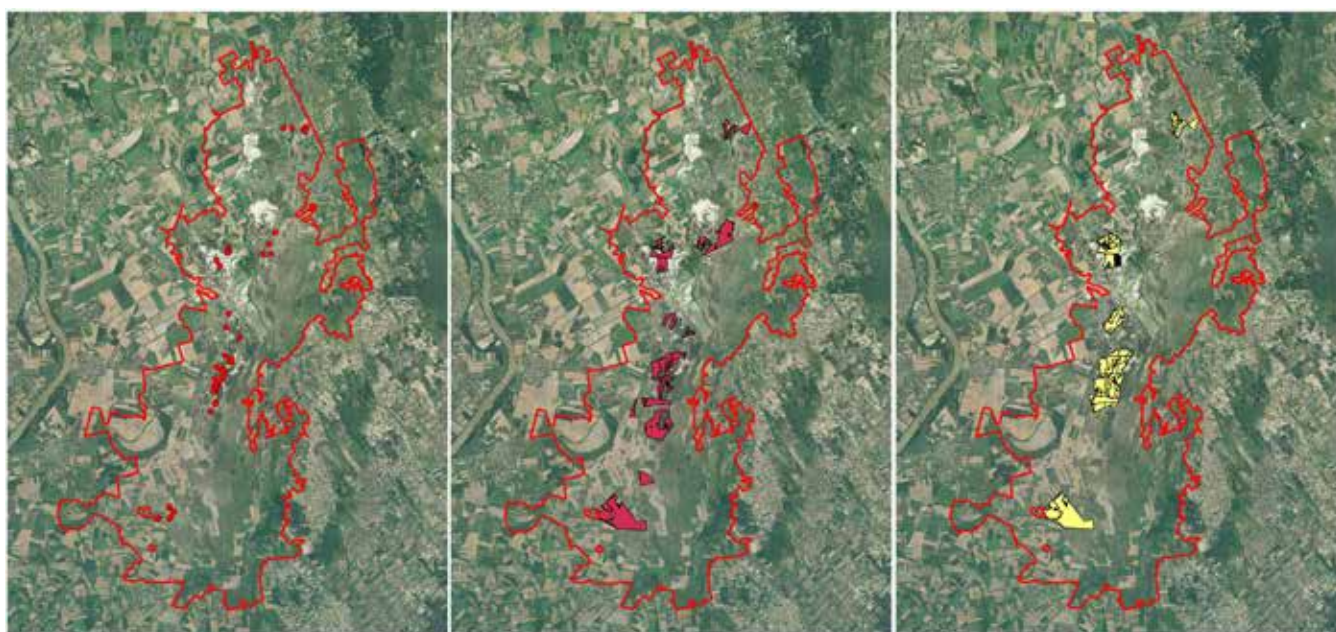
A korábban meghatározott madárvédelmi kezelési típusok területi leválogatása az alábbiak szerint alakult:

Kezelési típus	Lehatárolás szempontjai, fontossági sorrendben	Magyarázat
Túzok	Túzok területi előfordulási adatai > kívánt kezelési célállapot > terepi tapasztalatok	A tűzok valamennyi jelentős élőhelye (dűrgő- és fészkelőterületek, telelőterületek) ebbe a kezelési egységbe került.
Hamvas rétihéja	Az érintett fajok jellegzetes élőhelyei > az érintett fajok területi előfordulási adatai > kezelési célállapot > terepi tapasztalatok	Az üdebb, magas fűvű kaszálók tipikus hamvas rétihéja-élőhelyek. A későn költő fajok védelmében alkalmazott kezelés a tűzok szempontjából is megfelelő.
Bölömbika	A kívánt kezelési célállapot > terepi tapasztalatok	Nádasodott szikes mocsarak, amelyekben a nádas élőhelyek mozaikosan való megtartása, nem a nád teljes visszaszorítása a cél.
Partimadár	Kívánt kezelési célállapot > érintett fajok előfordulási adatai > terepi tapasztalatok	Főként szikes gyepek és mocsarak, amelyeken az időszakosan vízzel borított pusztai jelleg őrzendő meg.
Ugartyúk	Az érintett fajok előfordulási adatai > kezelési célállapot > terepi tapasztalatok	Kopárabb, erősebben legeltetett szikes jellegű területek ugartyúk és széki lile előfordulással.
Szalakóta	Az érintett fajok jellegzetes élőhelyei > érintett fajok előfordulási adatai > terepi tapasztalatok	Rövidfűvű legeltetett és kaszált területek, szántó-mozaikkal, tűzokfészkelés nélkül.
Mesterséges, nyílt vízterek	Valós művelés	Fajkészlettől független
Erdő	Erdőtérképek, vegetációtérképek	Fajkészlettől független
Kisparcella	Valós művelés	Fajkészlettől független

A kezelési típusokba sorolt madárfajok előfordulása alapján a földrészletek automatikus leválogatása, előszűrése lehetséges. Erre leginkább azoknál az élőhely-specialista és/vagy erősen területhű fajoknál van lehetőség, amelyekről sokéves, egész területre kiterjedő, megbízható adatsorok állnak rendelkezésre. A területen ilyen előzetes lehatárolást az tűzok esetében, valamint a partimadár és ugartyúk kezelési típusokba sorolt fajoknál láttunk célszerűnek végezni.

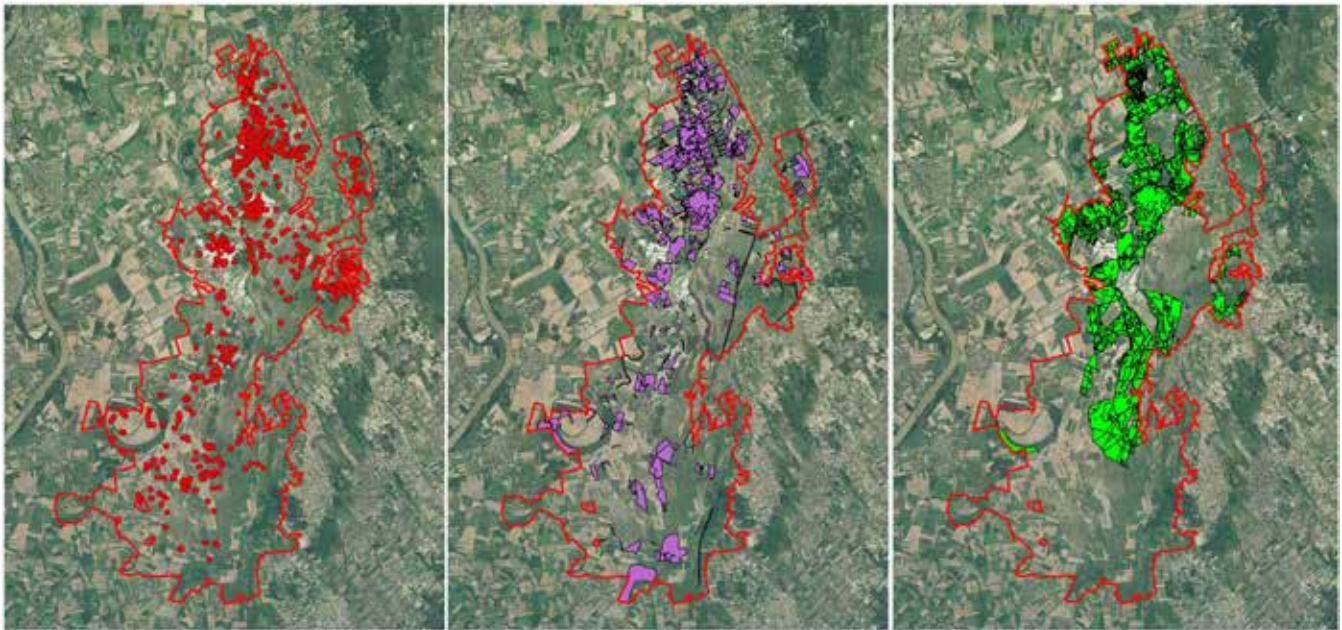

„Tűzok” kezelési egységek lehatárolása előfordulási adatok alapján. Az első térkép a pontszerű megfigyelési adatokat mutatja, a második az ennek alapján leválogatott földrészleteket, a harmadik pedig a természetvédelmi szakember által korrigált, végleges kezelési egységeket.

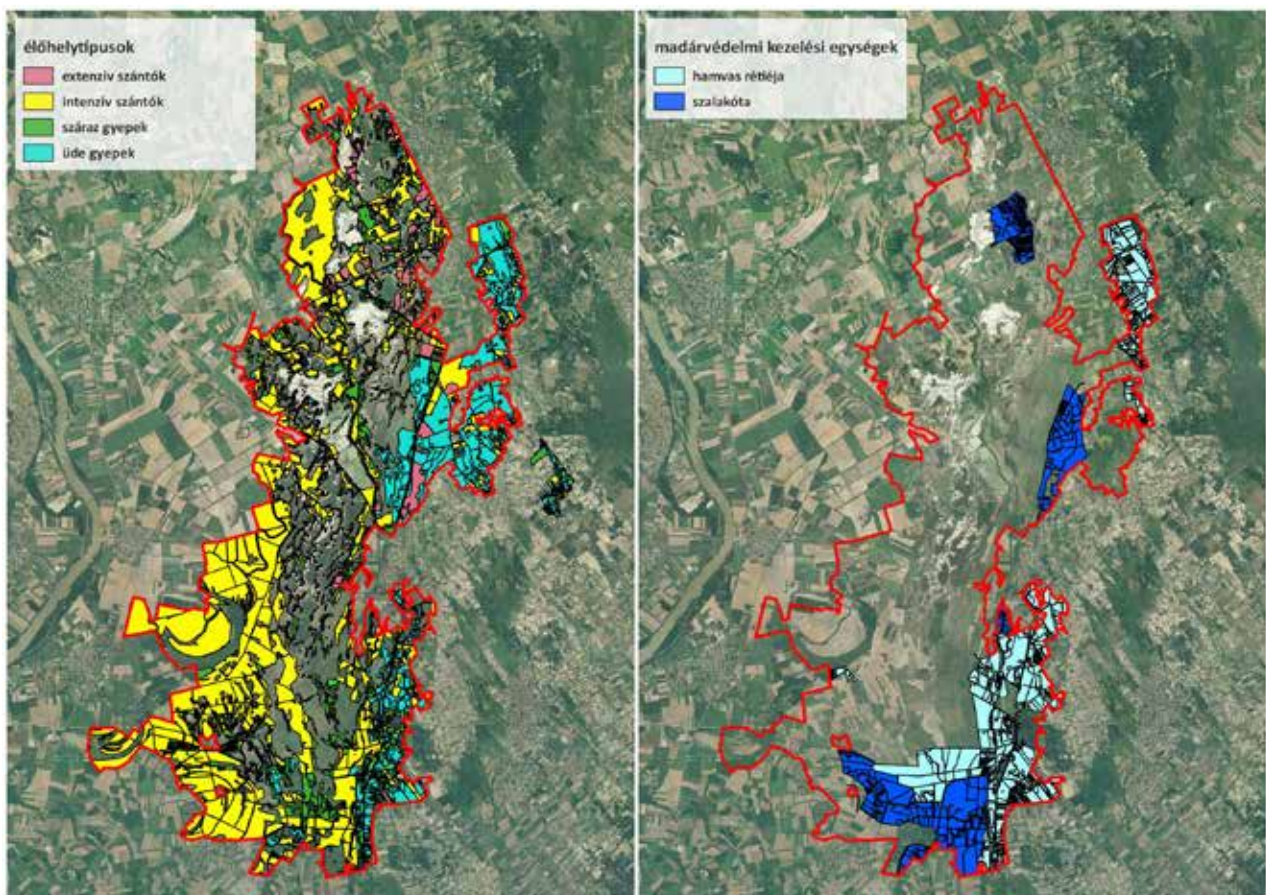
„Ugartyúk” kezelési egységek lehatárolása előfordulási adatok alapján. Az első térkép a pontszerű megfigyelési adatokat mutatja, a második az ennek alapján leválogatott földrészleteket, a harmadik pedig a természetvédelmi szakember által korrigált, végleges kezelési egységeket.

A tűzok védelme a területen abszolút prioritást élvez, kevés kivétellel minden előfordulása „tűzok” kezelési egységbe került. Az ugartyúk és a partimadár típusok esetében ezért a valós előfordulások alapján történő leválogatást a tűzokos területekkel korrigáltuk.

„Partimadár” kezelési egységek lehatárolása előfordulási adatok alapján. Az első térkép a pontszerű megfigyelési adatokat mutatja, a második az ennek alapján leválogatott földrészleteket, a harmadik pedig a természetvédelmi szakember által korrigált, végleges kezelési egységeket.

A hamvas rétiheja és a szalakóta esetében a jellegzetes élettér, élőhelyi adottságok alapján volt lehetséges a kezelési egységek lehatárolása. A hamvas rétiheja esetében a magas füvű üde láp- és mocsárrétek, a szalakóta esetében pedig a nem tűzokos komplex gyepek-szántók, száraz és üdebb gyepek, fával-bokrokkal sűrűbben borított élőhely-együttesek lettek leválogatva.

„Hamvas rétiheja” és „Szalakóta” kezelési egységek lehatárolása jellegzetes élőhelyek alapján.

A bölömbika típusnál pedig az alkalmas élőhelyeken a távlati célkitűzés volt a döntő: a bölömbika-lakta nádas-gyékényes szikes mocsarak milyen mértékben maradjanak meg a területen, illetve milyen mértékben legyenek kilegeltetve? A korábban említett rangsorolási alapelvek itt is érvényesek, így például, egy tűzokélőhelybe ékelődő mélyebb fekvésű vizes élőhelyen, ami egyébként alkalmas lehet a bölömbika fészkelésére, a kialakított stratégia a tűzokvédelmi szempontokat előtérbe helyezi a bölömbika élőhelyi igényeivel szemben, azaz nem teszi lehetővé a szintén zárt nádasokhoz kötődő vaddisznó megtelepedését.

A madárfajok előfordulásuk alapján többféle kezelési egységhez is rendelhetők. Különösen az olyan általánosan előforduló fajok, mint például, a kékes rétihéja (*Circus cyaneus*), találhatók meg többféle kezelési egységben akár nagyobb rendszerességgel is. Ilyen esetek-

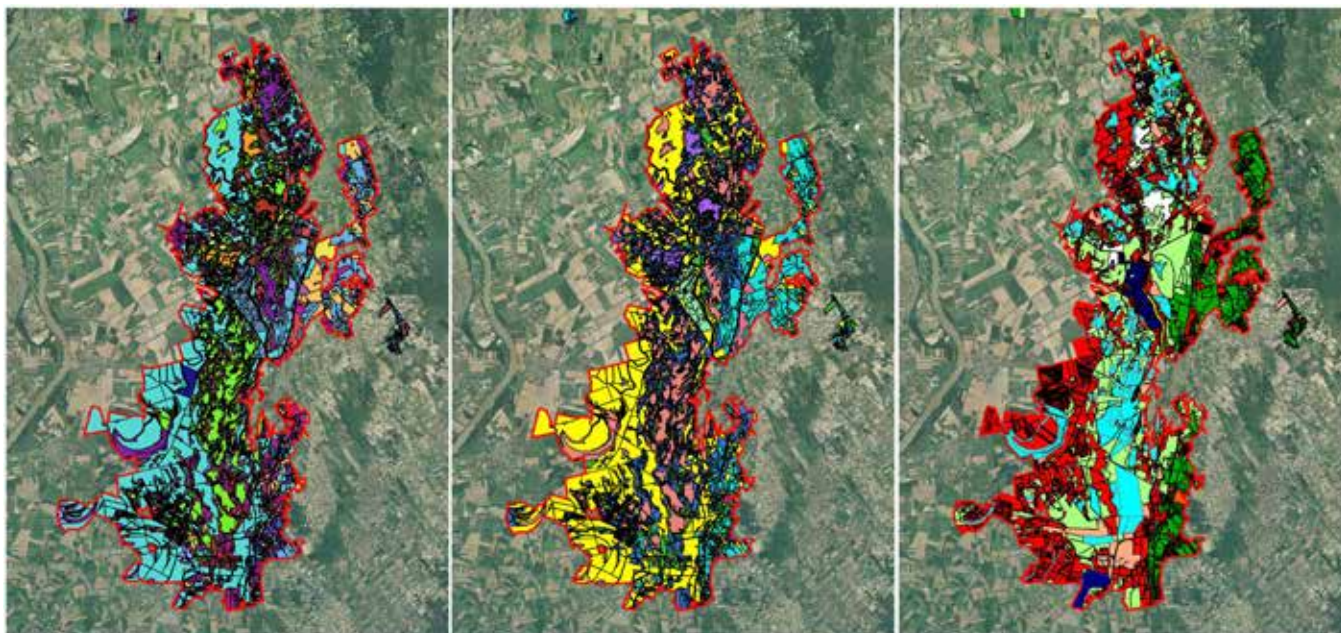
ben a besorolás, kezelési egységhez történő rendelés az adott faj adott életciklusában legmeghatározóbb élőhelyi igénye alapján történt azzal, hogy a több élőhelyi egységben is előforduló fajok esetében minden kezelési egységben a faj számára kedvező élőhelyi feltételeket teremtő kezelési előírások legyenek meghatározva.

Olyan természetesen előfordulhat, hogy egy faj költőhelyi igényeit elősegítő kezelési előírások szerepelnek az egyik kezelési egység-nél, míg egy másikat csupán a táplálkozást, pihenést, stb. elősegítő előírások tesznek alkalmassá az adott faj számára.

2.3.2 ÉLŐHELYVÉDELMI KEZELÉSI EGYSÉGEK

Az élőhelyvédelmi kezelési egységek a madárvédelmi kezelési egységek kialakításával analóg módon lettek lehatárolva. A tervezéssel érintett földrésztelkeket egyértelműen besoroltuk az ÁNÉR élőhelytérkép alapján kialakított kezelési típusok valamelyikébe a domináns kezelési típus (azaz: aggregált ÁNÉR-élőhely) alapján. A tényleges kezelési egységek

itt is az azonos kezelési típusba tartozó földrésztelkek összevonásával alakulnak ki. A kezelési egységek lehatárolásához, ellenőrzéséhez az élőhelytérképeken kívül felhasználtuk a jelölő, és egyéb védett/fokozottan védett, illetve kezelési szempontból releváns fajok előfordulási adatait – tekintetbe véve egy-egy élőhely karakterfajait –, a földrésztelkek nyilvántartás szerinti hasznosítási adatait (művelési ág), az egyes élőhelytípusok kezelési alapelveit, a terepi tapasztalatokat, továbbá a 2009-es ortofotót.

Élőhelyvédelmi kezelési egységek lehatárolásának lépései. Az első térkép az ÁNÉR-térképet mutatja, generalizált ÁNÉR-kategóriákkal, a második a kezelési típusokba aggregált ÁNÉR élőhelyfoltokat, a harmadik pedig a domináns (>50%) kezelési típus alapján leválogatott földrésztelkeket, azaz: a kezelési egységeket.

A módszer többszörös leegyszerűsítést tartalmaz, egyrészt az ÁNÉR 2011 élőhelyi kategóriák kezelési típusokká történő összevonásával, másrészt a kezelési típusok és földrészletek megfeleltetésével – különösen a nagy területű és/vagy változatos élőhelyi adottságú földrészletek esetében. Ugyanakkor alkalmas arra, hogy meghatározzuk a főbb élőhelykezelési kereteket, amelyeken belül, a terület ismert, finomabb élőhely-szerkezetéhez igazítva, az adott év környezeti viszonyainak, illetve a gazdálkodási realitásoknak is megfelelően, a területek megfelelő kezelése megvalósítható. Így például, a szikes gyepek padkától található száraz löszsztyepp (6260*), vagy az üde gyepekhez

sorolt, fajgazdag láp- és mocsárrétek, illetve az ezekben szigetszerűen előforduló homoki gyepek (6250*) megfelelő kezeléséhez az általános elveket kiegészítő, vagy azoktól akár eltérő speciális beavatkozások, korlátozások szükségesek. A finomhangolás a területet jól ismerő természetvédelmi szakapparátus és a területen gazdálkodók közötti egyeztetések során, a legeltetési és kaszálási tervek elkészítésekor végezhető el.

2.4 KEZELÉSI EGYSÉGEK KOMBINÁLÁSA ÉS VÉGLEGESÍTÉSE

A fent leírt szempontrendszer alapján a tervezési terület valamennyi földrészlete besorolható egy-egy **madárvédelmi kezelési csoportba**, hasonlóképpen, a földrészletekhez hozzárendelhető valamely **élőhelykezelési javaslat-csomag**. Átfedő területeken a végleges *kezelési javaslatok* a két szempontrendszer összehangolásával alakulhatnak ki.

Ezt két lépésben tettük meg: először egyszerű térinformatikai művelettel kombináltuk a földrészletek madár- és élőhelyvédelmi kezelési típusait, majd az így kialakult kombinációkat leszűkítettük a gyakorlatban értelmezhető, és egymástól érdemben, azaz, a természetvédelmi célkitűzések és kezelési javaslatok szintjén elkülönülő kombinált kezelési típusokra. A *végleges kezelési egységek* az azonos csoportba tartozó földrészletek összevonásával határozhatók le az alábbiak szerint:

Kombinált kezelési típusok		Terület (ha)
KE 01	Mesterséges, nyílt vízfelületek	729,35
KE 02	Fehér szikes tavak, mint partimadár élőhelyek	865,97
KE 03	Csatornák, árkok	713,21
KE 04	Vadludas szántók (általános szántók)	1956,48
KE 04.1	Extenzív művelésű szántók	3114,89
KE 04.1.1	Vegyszermentes extenzív szántók	2584,40
KE 04.1.2	Extenzív szántók tűzokélföldhelyen	2783,64
KE 04.1.3	Extenzív szántók szalakóta-élőhelyen	1269,02
KE 05	Szikes gyepek, mint partimadár- élőhelyek	4909,96
KE 05.1	Szikes gyepek, mint tűzokélföldhelyek	2348,01
KE 05.2	Szikes gyepek, mint hamvasrétiheja-élőhelyek	561,25
KE 05.3	Szikes gyepek, mint szalakóta-élőhelyek	652,56
KE 06	Szikes mocsarak, mint partimadár-élőhelyek	2873,00
KE 06.1	Szikes mocsarak, mint tűzokélföldhelyek	760,24
KE 06.2	Szikes mocsarak, mint bölömbika-élőhelyek	804,91
KE 06.3	Szikes mocsarak, mint hamvas rétiheja-élőhelyek	312,61
KE 07	Üde gyepek, mint partimadár élőhelyek	928,04

Kombinált kezelési típusok	Terület (ha)
KE 07.1 Üde gyepek élőhelyvédelmi prioritással	483,70
KE 07.2 Üde gyepek, mint hamvas rétihéja-élőhelyek	2017,82
KE 07.3 Üde gyepek, mint tűzokélőhelyek	1256,00
KE 07.4 Üde gyepek, mint szalakóta-élőhelyek	223,97
KE 08 Száraz gyepek, mint partimadár-élőhelyek	1009,23
KE 08.1 Száraz gyepek, mint hamvasrétihéja-, és szalakóta-élőhelyek	1140,82
KE 08.2 Száraz gyepek, mint tűzokélőhelyek	377,57
KE 09 Természetes erdők	373,99
KE 10 Tájidegen fafajú telepített erdők	224,83
KE 11 Fasorok, facsoportok	76,81
KE 12 Beépített területek, utak, vasutak	584,21
KE 13 Tanyák	65,73
KE 14 Roncsolt élőhelyek	105,92
Összesen	36108,15

A kezelési javaslatok az alábbi logika szerint épülnek egymásra:

- » **kötelező előírások (vonatkozó jogszabályok előírásai) pl: 269/2007 Kr. a Natura 2000 gyepekről**
- » általános élőhelyvédelmi javaslatok: pl. gyepek
- » specifikus élőhelyvédelmi javaslatok: pl. szikes gyepek (KE 05)
- » kiegészítő madárvédelmi javaslatok: pl. szikes gyepek, mint tűzokélőhelyek (KE 05.1)

Ritka esetekben, amikor átfedő területeken a madárvédelmi szempontú kezelés konfliktusba kerülne az élőhelyek és karakteres növény- és állatfajaik ökológiai igényeivel (pl. késői vagy korai kaszálás), egyedi döntés alapján az élőhelyvédelmi szempontok élveznek prioritást (KE 07.1), illetve törekedni kell az időben és térben változatos, mozaikos élőhelykezelés megvalósítására.

2.5 KEZELÉSI JAVASLATOK MEGFOGALMAZÁSA

2.5.1 KEZELÉSI ALAPELVEK

A kezelési alapvetések megfogalmazásakor törekedtünk a robosztus, **nagyobb kezelési egységek, illetve kezelési típusok meghatározására**, ezeken belül a mozaikosságot, változatosságot fenntartó **kezelés** az alapvető cél, **ahol a lehető legtöbb fajnak kedvezünk**, figyelembe véve **a gazdálkodási racionalitásokat is**.

Az így lehatárolt kezelési egységeken belül kerülhet sor **speciális igényű élőhelyfoltokhoz, illetve fajokhoz illeszkedő - speciális előírások** (pl. egyes lápréti növény-, vagy lepkefajoknál mozaikos korai kaszálás, egyes orchidea-fajoknál kései kaszálás, stb.) meghatározására. Ezek tehát nem képeznek külön kezelési egységeket, mivel

előfordulásuk, kezelésük időben-térben változhat, illetve nagymértékben függ az adott év környezeti viszonyaitól.

Specifikus javaslatok helyett inkább a **kezelési keretek meghatározása** volt az cél; **Melyik az a kezelési mód** (vagy egy adott kezelés hiánya), amely biztosan *kerülendő*, mert degradálja, megváltoztatja az élőhelyet, vagy csökkenti annak változatosságát, káros az adott közösségi jelentőségű vagy védett

élőhely, illetve faj számára? E kereteken belül ismét a **diverzifikáló**, az adott terület ökológiai és gazdálkodási adottságaihoz **alkalmazkodó gazdálkodás és kezelés** kerülhet előtérbe, illetve, a faj- és élőhely-specifikus további szempontok érvényesíthetők.

2.5.2 ÁLTALÁNOS KEZELÉSI SZEMPONTOK

Diverzifikáló kezelés. Az élőhelyet homogenizáló kezelési sémától eltérő, időben-térben változatos kezelési mintázat megvalósítása, ezzel sokféle és sokféle állapotú élőhelytípus fenntartása. Az évről-évre rendszeresen ugyanakkor, ugyanúgy végzett kaszálás, az azonos állatfajjal, beállított legeltetési nyomással, időben-térben változatlan ütemben végzett legeltetés az élőhelyet homogenizálja, néhány fajra szelektálva kezeli. A cél az ettől eltávolodó, a fenti paramétereket variáló, változó mintázatú kezelési mód alkalmazása. Például: a kaszált és kaszálatlan területek elhelyezkedésének, arányainak változtatása, legeltetési nyomás térben-időben történő változtatása: (pl.: 5 év alatt 3 év átlagos legeltetési nyomás, 1 év alul-, 1 év túllegeltetés); többféle állattal történő legeltetés.

Alkalmazkodó kezelés – a terület adottságainak megfelelő művelési formák, illetve az adott év időjárásához, vízjárásához igazodó változtatások, finomhangolás lehetősége. Az alkalmazkodó kezelés egyben a különböző kezelési formákkal való kísérletezés lehetőségét is jelenti.

Gazdálkodó-központúság. A gazdálkodási/gazdasági realitásokkal összeegyeztethető, rendszerszemléletű, azaz: az élőhelyet, annak élőlényeit és a gazdálkodót egy rendszerként tekintő fenntartható kezelési séma megvalósítása, amelyben a természetvédelmi célkitűzések egy életképes gazdálkodás *által* valósulnak meg. Az alkalmazkodó fennmaradása a tájban kulcskérdés, így „azt őrizzük meg a természeti értékekből, ami az emberrel együtt megőrizhető”. A helyben érvényes, hagyományos, a jelen gyakorlatba átültethető gazdálkodói tudás fontos szempont volt a tervezésnél.

Átmeneti élőhelyek (ökotonok) megtartása, létrehozása. A terület ökológiai adottságaiból (mikrodomborzat, talajok változatosága, vízellátottság) fakadóan, a típusos élőhelyek mellett nagy

arányban találunk fajgazdag átmeneti élőhelytípusokat, úgynevezett ökotonokat. A kezelésnek ezek megőrzésére, fenntartására is kell irányulnia, ami lehetőséget ad például, pionír fajok megtelepedésének.

Értékes területek körül lehetőség szerint extenzívebb művelésű (kistáblás, és/vagy évelő kultúrával beültetett) **szántó puffer-területek**. Az értékes gyepek legtöbbször a természetvédelmi szempontból legkedvezőbb kezelési mód a legeltetés. A téli takarmány megtermelését lehetőség szerint az ezek peremén található, extenzív művelésű szántóterületeken célszerű végezni.

Inváziós növényfajok visszaszorítása elsősorban élőhelykezeléssel, ahol szükséges kontrollált, fajspecifikus vegyszeres, mechanikus vagy kombinált technikákkal (egyedi permetezés megfelelő fenofázisban, injektálás, gyökértépés, stb.)

Vadfajok állományának szabályozása – emelő ragadozók (borz, róka), illetve a vaddisznó állományainak visszaszorítása vadászati módszerek (csapdázás, fegyveres gyérítés, kotorékozás) és élőhelykezelés együttes alkalmazásával; ragadozó varjúfélék (szarka, dolmányos varjú) állomány szabályozása vadászati módszerek és élőhelykezelés együttes alkalmazásával.

Vízvezetés helyett vízgazdálkodás – A területen található kiterjedt árok- és csatornarendszer, berendezések műszaki és üzemelési felülvizsgálata; egyes árkok, csatornák megszüntetése; az adott év időjárásához igazodó érdemi vízviSSzatartás, és a természetvédelmi célokhoz illeszkedő vízkormányzás. Mezőgazdasági célú vízkivétel minimalizálása.

Dudás László
Zúzmará

3.

Erdős területek
fenntartási tervei
összeállításának
néhány koncepcionális
kérdése

3.0 BEVEZETÉS

Magyarországon a Natura 2000 fenntartási tervek készítésének jogszabályi hátterét – a 266/2008. (XI. 6.) sz. korm. rendelet által életbe léptetett lényegi változtatásokkal – jelenleg a 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet adja. A Natura 2000 területek részletes leírását tartalmazó megalapozó dokumentációk, illetve a fenntartási terv munkarészek tartalmi elemeit a hivatkozott jogszabály 13. melléklete részletezi, az egyes fejezetek kidolgozásához pedig a Földművelésügyi Minisztérium (FM) Természetmegőrzési Főosztálya állított össze 2013-ban egy szakmai útmutatót, amelyet aztán 2014-ben frissítettek.

Az első hazai Natura 2000 fenntartási tervek – összesen 20, jellemzően sík- és dombvidéki, döntően agrárgazdálkodással, kisebb részben erdőgazdálkodással érintett területre – a VÁTI Nonprofit Kft. (Budapest) koordinálásával, a 2006/18/176.02.01 számú Átmeneti Támogatás keretében finanszírozott „Natura 2000 területek fenntartási tervének elkészítése és ehhez kapcsolódó szolgáltatások elvégzése” című projekt során, 2009-ben készültek el. Ugyanebben a projektben (több más anyag-rész mellett) készült egy a tervek összeállítására vonatkozó útmutató-javaslat is, amely részben alapul szolgált a fentebb már említett FM-útmutatók kidolgozásához is.

Az Átmeneti Támogatásból készített tervek után számos helyszínen és számos projektben készültek további Natura 2000 fenntartási tervek. A 43/2012. (V. 3.) sz. VM rendelet alapján, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) finanszírozásával ösz-

szesen 244 terület fenntartási tervének elkészítésére lehetett pályázni, s ebből (jobbára a nemzeti park igazgatóságok koordinálásával) számos terv már el is készült, vagy éppen a lezárás fázisában van. Ezen felül az SH/4/8 és az SH/4/12 azonosítójú projektek keretében – kisebb számban – további tervek készültek/készülnek a Svájci Hozzájárulás (Swiss Contribution) támogatásával a Mátrában (8 db) és a Kiskunságban (4 db), illetve Somogyban (3 db).

A Natura 2000 fenntartási tervek készítésére vonatkozóan az elmúlt években rengeteg tapasztalat gyűlt össze, ugyanakkor számos probléma is jelentkezett, illetve továbbra is maradtak nyitott, tisztázandó kérdések. Személyes tapasztalataink és az általunk áttekintett anyagok alapján, jelen összeállításban a bizonytalanságokkal terhelt témakörök közül (a korábban elkészült tervekben alulreprezentált erdős területekre is fókuszálva) érintünk néhány koncepcionális jellegű kérdést, illetve felhívjuk a figyelmet az erdős területeken végezhető gazdálkodás/kezelés speciális keretfeltételeire. Témaköreink az alábbiak:

- » a fenntartási tervek funkciójának az eddigieknél pontosabb megfogalmazása
- » a fenntartási tervek lehetséges érvényességi időtávatának tisztázása
- » a védett és nem védett Natura 2000 területek szabályozása/javaslatai közötti, az eddigieknél egyértelműbb differenciálás
- » az erdőterületeken végezhető gazdálkodás/kezelés sajátosságainak áttekintése
- » a körzeti erdőtervezés rendszeréhez való áttekinthető igazodás
- » a fenntartási terveket megalapozó élőhelytérképezés alapelveinek pontosítása
- » a fenntartási tervek használatát segítő kezelési térképek szerkesztési elveinek finomítása és a térképek erdőrészlet szintű lebontása

3.1 A NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK FUNKCIÓJA

A Natura 2000 fenntartási tervek feladata, funkciója kapcsán sok esetben mutatkoznak félreértések, illetve, a tervek alkalmazhatóságát tekintve, alkalmanként túlzott elvárásokkal is szembesülhetünk. A témakör problémásnak, vitatottnak tűnő részletkérdéseire az SH/4/8 azonosító számú projekt keretében végzett mátrai tervezőmunka ellentmondásai, más területeken szerzett benyomások, továbbá a fenntartási tervek felhasználását is magukba foglaló („hatósági típusú”) eljárásokban szerzett tapasztalatok alapján néhány értelmező megjegyzést az alábbiakban adunk:

- » A Natura 2000 fenntartási tervek a kifejezés klasszikus értelmében nem részletesen kidolgozott, operatív tervek. Utóbbi típusú terveket ugyanis elvileg csak a Natura 2000 területekre eső ingatlanok tulajdonosai, vagy (állami, esetleg önkormányzati tulajdonú területek esetében) vagyonkezelői készítene/készíthetnének. A fenntartási tervek ezzel szemben **a közösségi jelentőségű természetvédelmi területek állapotát elemző, további sorsával (kívánatos kezelésével) kapcsolatos stratégiai, koncepcionális elképzeléseket (természetvédelmi irányelveket) meghatározó anyagok**, amelyeket a különböző területhasználati módok, illetve ágazatok (mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás, vadgazdálkodás, turizmus, stb.) területén, részben az ágazati tervek összeállításánál, részben a közigazgatási intézkedések megtételénél, részben a különböző támogatási rendszerek kialakításánál és működtetésénél lehet érdemben felhasználni.
- » A fenntartási tervek legfontosabb funkciója (1) az adott Natura 2000 területen (SAC, SPA) belül előforduló közösségi jelentőségű (kiemelten a jelölő) **élőhelytípusok és/vagy fajok azonosítása**, (2) biológiai állapotuk, természetvédelmi helyzetük feltárása, elemzése, **értékelése** és (3) a közösségi jelentőségű élőhelytípusok és/vagy fajok hosszú távon és kedvező természetvédelmi helyzetben (favourable conservation status) való fenntartásához, illetve ennek kialakításához szükséges konkrét, területkezelési beavatkozásokban is érvényesülő **intézkedések, irányelvek** (általánosságban: javaslat szintű) megfogalmazása.
- » A fenntartási tervek további funkciója lehet (4) azoknak a szakmai részletkérdéseknek (populációméret stabilizálása-növelése, természetességi állapot javítása, terület megtartása-növelése, veszélyeztető tényezők elhárítása, stb.) a megfogalmazása is, amelyek előmozdítása érdekében valamilyen **támogatási jogcím** nyitása lenne indokolt. Problémás kérdésekre reflektáló támogatási jogcímek (azokra vonatkozó javaslatok) kidolgozása ugyanakkor nem lehet feladata egy-egy kisebb-nagyobb területre készülő fenntartási tervnek, ilyenfajta fejlesztés csak sok területről származó tapasztalat alapján, a támogatott tevékenységek eredményét is figyelembe véve, koherens szakmai koncepció szerint lehetséges. (Jelen helyzetben a 2020-ig várható támogatások köre már nagyjából körvonalazódott, önálló Natura 2000 támogatási jogcímek részletes kidolgozása reálisan – elvi szinten – legfeljebb az ezt követő időszakra vonatkozóan merülhet fel.)
- » A fenntartási tervek feladatának értelmezéséhez nagyon fontos szempont, hogy a Natura 2000 területek jelentős (20,6%-os) országos aránya miatt – a védett természeti területre eső területek számottevő részét és egyes speciális eseteket leszámítva – a közösségi jelentőségű élőhelytípusok és/vagy fajok hosszú távon, kedvező természetvédelmi helyzetben való fenntartásához csak **a jelenleg és a közeljövőben is működő gazdálkodás, területhasználat mellett reálisan érvényre juttatható természetvédelmi irányelvekkel** lehet hozzájárulni. A fenntartási tervek funkciója tehát e tekintetben az, hogy a tájjal együtt élő, abban gazdálkodó embert, a környezetalakító tevékenységet, illetve a mindenkori gazdasági/gazdálkodási környezet ismérveit is figyelembe véve fogalmazzon meg természetvédelmi javaslatokat.
- » A fenntartási tervek alapesetben **természetvédelmi javaslatokat** fogalmaz(hat)nak meg. A 275/2004. (X. 8.) sz. kormányrendelet 4. § (5) így ír erről: „A fenntartási terv a Natura 2000 terület kezelésére

vonatkozó javaslatokat, valamint ezek megvalósításának lehetséges eszközeit tartalmazza, és jogszabály eltérő rendelkezése hiányában kötelező földhasználati szabályokat nem állapít meg.” Meg kell említenünk viszont, hogy a Natura 2000 célokat szolgáló irányelveknek bizonyos esetekben lehet **kötelező érvénye** is, nevezetesen, ha azokat valamilyen – elsősorban védett természeti – területre, vagy fajra/élőhelyre vonatkozóan jogszabályban (elsősorban A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvényben, vagy jogszabályi formában közzétett természetvédelmi kezelési tervben) rögzítették. Ez a tény jól rámutat a Natura 2000 fenntartási tervek és a természetvédelmi kezelési tervek **területi és funkcionális átfedésére**. Kijelenthető viszont, hogy a természetvédelmi kezelési terv elvileg minden védett természeti területre vonatkozó természetvédelmi irányelvet – így átfedő Natura 2000 terület esetében a közösségi jelentőségű

élőhelytípusokra és/vagy fajokra vonatkozó irányelveket is – magába kellene, hogy foglaljon! A korábban megjelent terveket viszont nem így fogalmazták meg. További jogszabályi kötöttségek levezethetők a gyepekre vonatkozó 269/2007. (X. 18.) sz. korm. rendeletről és a vonatkozó erdőtervrendeletekből.

- » A stratégiai-koncepcionális kérdéseket taglaló Natura 2000 fenntartási terveknek – a leírtaktól függetlenül, az irányelvek megfogalmazásán túl – van egy olyan eleme, amely annak tartalmát közelebb viszi az operatív hasznosításhoz. Ez az ún. **„kezelési térkép”**, amely a kezelési egységek lokalizálásával, egy-egy jól azonosítható részterületre is konkretizálja a tervben kialakított kezelési egységekre megfogalmazott rövid és/vagy középtávon alkalmazandó, illetve követendő, Natura 2000 célok megvalósulását (is) szolgáló kezelési irányelveket. A kezelési térkép tartalmának további „helyhez kötését”, lokalizációját szolgálhatja az erdős területekre erdőrésztetek szerint, nem erdős területeken pedig helyrajzi számok, vagy kódokkal azonosított területi egységek (blokkok) szerint elkészített **táblázatos kimutatás**, amely egy szerényebb kiterjedésű területre (erdőknél általában 1-10 ha-ra, mezőgazdasági és egyéb területeknél egészen kis területre, vagy esetenként több tíz hektáros táblákra) is elég pontosan körvonalazza a Natura 2000 célok megvalósítása érdekében érvényre juttatandó természetvédelmi irányelveket.

3.2 A NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK ÉRVÉNYESSÉGI IDŐTÁVLATA

A készülő/készítendő Natura 2000 fenntartási tervek érvényességének lehetséges időtávlataról sem a 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet, sem a vonatkozó FM-útmutató (2014) nem ad támpontot. A kérdést ugyanakkor – legalább vázlatosan – tisztázni kell, mert a Natura 2000 területekre megfogalmazandó irányelvek összeállításánál, szövegezésénél mindenképpen tudni szükséges, hogy a fenntartási tervek – elvi szinten – csak néhány évet, vagy esetleg akár 2-3 évtizedet is fel kell, hogy öleljenek. Erdők tekintetében további, konkrét tartalmat ad a kérdésnek, hogy az erdőgazdálkodás ágazati terve 10 éves ciklusokban gondolkodik, így az erdőgazdálkodási tervezés – és gazdálkodás – rendszere, továbbá a Natura 2000 fenntartási tervek között mindenképpen szükséges valamilyen összehangolást teremteni (részletesen ezt a kérdést a 3.5. fejezetben tárgyaljuk).

A rövidtávú tervezés a hétköznapi élet számos területén (vö. például, pénzügyi, kulturális tervezés) 1 évre, vagy annál rövidebb időszakra, a középtávú tervezés 1-3 évre, a hosszú távú tervezés 4-5 évre, vagy annál kissé hosszabb periódusra vonatkozik. Ezek az időtávla-

tok a felszínborítást adó vegetációtípusok (élőhelytípusok), illetve a vadon élő növény- és állatfajok populációi szempontjából ebben a formában biztosan nem relevánsak, hiszen esetükben a környezeti feltételek, a dinamikai folyamatok, az életfeltételek, stb. alakulása egészen más időléptékben értelmezhető, s így az időtengely skálázására is más megoldáshoz célszerű és kell folyamodnunk:

- » A Natura 2000 területek fenntartása szempontjából a néhány évre tervezés (témakörünk szempontjából ezt nevezhetjük rövidtávnak) egyáltalán nem életszerű, egyrészt mert ez esetben túl sűrűn kellene a tervek felülvizsgálatával foglalkozni, másrészt mert több ágazatnál (erdészet, vadászat, vízgazdálkodás)

ennél jóval hosszabb időtávlatban tervezhető és értelmezhető a tevékenységek zöme. Vagyis **a Natura 2000 célok megvalósítását szolgáló természetvédelmi irányelvek koncepcionális szintű körvonalazásához mindenképpen évtizedes időléptékben kell gondolkodni.**

- » Az évtizedes időléptékben való gondolkodás szükségességét – a nyilvánvalóan jelen levő bizonytalanságok ellenére – számos oldalról alátámaszthatjuk. Korunk legtöbbet emlegetett és valószínűleg legjelentősebb környezeti változásának (**klímaváltozás**) hatásaira több évtizedre előre gondolkodva kell felkészülnünk. Ettől függetlenül egyes primer **dinamikai folyamatok** (vö. erdődinamika) eleve évtizedes időléptékben érvényesülnek, de általában a másodlagos szukcessziós jelenségek „lefutása” (pl. egykori irtástérületek beerdősülése) is több évtizedet igényel. Hasonlóan több évtizedes időtávlatban zajlanak egyes gye- és erdőterületek múltbeli használatának felhagyását követő (kompozicionális és strukturális átalakulással járó) regenerációs folyamatok. A vadon élő, őshonos növény- és állatfajok populációdinamikai folyamatai általában hosszabb távon vizsgálándók, ahogyan az inváziós viselkedést mutató adventív fajok kérdésének kezelésére is néhány

évnél hosszabb időtávlatban kell gondolnunk, legyen szó gyepek uralta, vagy éppen erdős tájról. S mindemellett – visszautalva az előző pontban említett ágazatok speciális helyzetére – gondolni kell arra, hogy az erdőknél alkalmazott, **állománynevelési vagy felújítási célú beavatkozások** következményei évtizedes időtávlatban jelentkeznek. Az átalakító üzemmódba sorolt, szerkezetátalakítás alatt álló erdők esetében szintén évtizedekig tart az átalakítási folyamat, de a **vadlétszám-problémák** kezelése, vagy a szárazodó, **vízhiánnyal küszködő tájak** ökológiai kérdéseinek megoldása sem biztosítható – elvi szinten sem – pár év alatt.

- » Az előző pontban említett felvetések nyomán a Natura 2000 célok megvalósításához szinte kódolva van a több évtizedes időtávlatú gondolkodás szükségessége. Véleményünk szerint – s ezt a leírtak alapján nyilván nemcsak az erdőterületek sajátos gazdálkodási/kezelési szempontjaira alapozzuk – itt egy 2-3 évtizedes időtávlatban (értelmezésünk szerint: középtávon) való gondolkodás lehet szükséges és reális. Ez az időszak valamekkora biztonsággal még áttekinthető, az elkövetkező 20-30 év állapotjellemzőit és várható folyamatait a természeti rendszerek nagyfokú tehetlensége és a környezeti változások becslhetősége okán a jelenlegi állapot még erősen meghatározza. A 30 évnél hosszabb periódusra (értelmezésünk szerint: hosszútávra) vonatkozó tervezés ugyanakkor rengeteg bizonytalanságot foglal(na) magába, így ennek erőltetését semmiképpen nem javasolnánk. Maga a Natura 2000 fenntartási terv az idő múlásával amúgy is folytonos ellenőrzést és – szükség esetén – korrekciót kíván, így a **2-3 évtizedre történő (középtávú) koncepcionális tervezés** és (ezzel összefüggésben) a **rövid távú, operatív (konkrét gazdálkodásra vonatkozó) feladatok pontosabb körülhatárolása** tökéletesen kielégíti azokat az elvárásokat, amelyek a Natura 2000 fenntartási tervekkel kapcsolatban (egyáltalán) reálisan felvethetők.

3.3 KÜLÖNBÖZŐ VÉDETTSÉGI KATEGÓRIÁKKAL ÉRINTETT NATURA 2000 TERÜLETEK KEZELÉSI IRÁNYELVEI

A Natura 2000 célkitűzések és irányelvek megfogalmazásánál esetenként komolyabb problémákat és félreértéseket eredményezhet a különböző egyéb védeltségi kategóriákkal való átfedés jelensége. A Natura 2000 hálózat kijelölése ugyanis közismerten európai uniós direktívák (79/409/EEC – Bird Directive, 92/43/EEC – Habitat Directive) alapján történt, a területek viszont nem minden esetben illeszkednek a korábban nemzeti keretek között kijelölt és jogszabályi keretek között kihirdetett országos jelentőségű természetvédelmi területek hálózatához.

A Natura 2000 területek országos területi aránya 20,6%, míg a védett természeti területek aránya csak 8,9%. A védett természeti területek cca. 90%-a a Natura 2000 hálózatban (madárvédelmi területként, természetmegőrzési területként, vagy mindkettőként) érintett, a védett természeti területek ugyanakkor a Natura 2000 területeknek csak mintegy 40%-át teszik ki. Vagyis a hazai Natura 2000 hálózatban védett és nem védett Natura 2000 területek egyaránt előfordulnak. S mivel a kétféle besorolásnak (Natura 2000 hálózat, nemzeti szintű védeltség) más-más a jog-

forrása, hazai (közhiteles) földnyilvántartási bejegyzésük is más-más jogi jelleggel (Natura 2000 terület, védett természeti terület) történik.

A védett és nem védett Natura 2000 területek térbeli átfedéseinek kérdése sajnos nem annyira egyszerű, ugyanis egyrészt Natura 2000 területekből (a kijelölés alapja és a terület jelenlegi státusa alapján) eleve háromféle, egymással részben átfedő típus különíthető el (a madárvédelmi területek mellett a természetmegőrzési területeknek jelentőség szerint kétféle típusa van), másrészt védeltségük foka és funkciójuk szerint a védett természeti területek is igen sokfélék lehetnek. A lehetséges hazai területi kombinációkat a következő táblázatban foglaljuk össze:

Natura 2000 területtípusok (területi átfedés szerinti kombinációk is)	Országos jelentőségű tv.-i területek						Helyi jelentőségű tv.-i területek, természeti emlékek
	Egyedi jogszabállyal kihirdetett területek					A törvény erejénél fogva (ex lege) védett területek (TE)	
	Nemzeti parkok (NP), tájvédelmi körzetek (TK), természetvédelmi területek (TT)			Természeti emlékek (TE)			
	Nem erdőrezervátum		Erdőrezervátum				
			Magterület		Védőzóna		
Védett (V)	Fok. védett (FV)	Fok. védett (FV)	Védett vagy fok. Védett (V/FV)	Védett (V)	Védett (V)	Védett (V)	
Kül. madár-védelmi terület (KMT)							
Kül. term. megőrz. terület (KTT)							
Kiem. jel. term. megőrz. terület (KjTT)							
KMT + KTT							
KMT + KjTT							

A fenti táblázat jól szemlélteti a különböző nemzeti szintű védeltségi kategóriák (és természetvédelmi célok), valamint a Natura 2000 kategóriák (és célok) lehetséges átfedéseit, kombinációit, de megjegyzendő, hogy a helyzetet lényegében tovább bonyolít(hat)ja még egyes nemzetközi természetvédelmi kategóriák (bioszféra rezervátum, bioszféra rezervátum magterület, ramsari terület, világörökség helyszín) jelenléte is. Ez utóbbiakra itt most részletesebben nem térünk ki,

de megjegyezzük, hogy a Natura 2000 fenntartási tervek készítése során minden esetben fennáll a nemzeti védettségi besorolásból és a nemzetközi természetvédelmi kategóriákból fakadó célokkal, funkciókkal való egyeztetés kötelezettsége!

A különböző védettségi kategóriákkal érintett Natura 2000 területek kezelési irányelveinek meghatározásánál két alapvető problémát kell tudni kezelni:

- » Egyrészt feladat az egyes védett területek egyedi célkitűzései/funkciói és a Natura 2000 célkitűzések között felmerülő esetleges **ellentmondások, ütközések feloldása**. Egy ritka, közösségi jelentőségű faj populációinak megőrzése érdekében (esetleg országos fajvédelmi tervre is támaszkodva) esetenként a védett természeti területekre megfogalmazott általános élőhelyfenntartási és -kezelési irányelvek felülvizsgálatára, módosítására is sor kerülhet (pl. egy elsősorban rétek miatt védett területen az üde-nedves rétek kaszálásának szokásos időpontját a haris fészkelése miatt szükséges lehet változtatni). Más esetekben ez éppen fordítva is történhet: egy közösségi jelentőségű, de kifejezetten másodlagos élőhelyekhez kötődő faj szempontjai háttérbe szoríthatnak a védett területekre (illetve, azon belül a természetesebb állapotú élőhelyekre) megfogalmazott általános élőhelykezelési szempontok mögött (pl. a cserjés-bozótos területeket kedvelő töviszúró gébics élőhelyi igényei miatt nem tartjuk kívánatosnak és elfogadhatónak az ilyen környezetet biztosító nagy területű, tarvágás jellegű véghasználatokat). Hasonló módon szoríthatja ki bizonyos területen egy közösségi jelentőségű, de országosan gyakori élőhely optimális kezelésének érvényesítését egy ott élő fokozottan védett és/vagy igen ritka faj védelme. Bizonyos esetekben kifejezett jogszabályi kötöttségek miatt nem lehetséges a közösségi jelentőségű élőhelyek/fajok szempontjainak előtérbe helyezése (pl. erdőrezervátum magterületen egy eltűnő/beerdősülő közösségi jelentőségű másodlagos gyeptípus, vagy egy közösségi jelentőségű faj érdekében sem tervezhető semmilyen aktív kezelés, beavatkozás). Összességében a fenntartási tervek készítése során az ellentmondások feloldásához azok objektív megfogalmazása, majd a **prioritások rendezése, tisztázása**, és egyértelmű rögzítése szükséges.
- » Másodsorban, a fenntartási terv készítése során nagyon fontos teendő az általános joganyagból, továbbá különböző védettségi kategóriákból, illetve a vonatkozó általános és speciális jogszabályokból (elsősorban a természetvédelmi törvényből és a jogszabályi formában már közzétett természetvédelmi kezelési tervekből) következő, **kötelezően betartandó természetvédelmi irányelvek** és ezen kívül még **javasolt Natura 2000 irányelvek** elkülönítése. A Natura 2000 fenntartási terveket – a jogszabályi meghatározottság oldaláról és a mindennapi kommunikáció szintjén is – javaslatokat rögzítő dokumentumként említik, ugyanakkor ki kell jelenteni, hogy ez a fajta értelmezés a különböző

védeltségi kategóriákkal átfedő területeken biztosan nem tartható. A védett természeti területekre vannak ugyanis egyértelműen és kötelezően betartandó szabályok, amelyek a Natura 2000 minősítéstől függetlenül is követendők. Ezen felül persze további, önkéntesen vállalható kezelési/fenntartási szabályok, irányelvek is megfogalmazhatók, de a kötelező és javasolt szabályok elhatárolása az egyértelmű kommunikáció miatt nagyon fontos feladat. S természetesen azok a szempontok, amelyek egy-egy védett természeti területen kötelezőek, a csatlakozó nem védett (de szintén Natura 2000 minősítésű területeken) követésre, alkalmazásra ajánlott irányelvek lehetnek. Összességében egy-egy területen, az ott kialakított kezelési egységeknél egyértelműen differenciálni kell a védett és nem védett területekre vonatkozó kötelezően betartandó és ajánlott szabályokat, kötöttségeket, s ezt a fenntartási tervekben következetesen, mindenhol biztosítani kell! Az elkülönítést – legalább a különböző védett területek határvonalának feltüntetésével – a fenntartási tervek részeként készülő kezelési térképeken is rögzíteni kell! (Ide kapcsolódó felvetés: erősen vitatható, hogy védett természeti területekkel átfedő Natura 2000 fenntartási területekre miért kell fenntartási terveket készíteni, s ilyen esetekben miért nem a természetvédelmi kezelési tervek integrálják – teljeskörűen, minden releváns kérdésre kiterjedően – a Natura 2000 szempontokat).

A védett és nem védett Natura 2000 területek irányelveinek fentebb részletezett összehangolási kérdésein túl végül utalunk arra, hogy a kétféle Natura 2000 területtípus (madárvédelmi terület, természetmegőrzési terület) irányelvei között fennálló esetleges ellentmondások feloldásával szintén foglalkozni kell a fenntartási tervekben (mindkét területtípus tervében). Körültekintő elemzések és értékelések hiányában a prioritások alkalomszerű megfogalmazása és fenntartási tervbe építése lehet a követendő megoldás.

3.4 AZ ERDŐTERÜLETEKEN VÉGEZHEŐ GAZDÁLKODÁS/KEZELÉS SAJÁTÓSSÁGAINAK ÁTTEKINTÉSE

Az erdőkkel kapcsolatos Natura 2000 irányelvek megfogalmazása során hangsúlyosan figyelembe veendő, hogy az erdészeti ágazat (elsősorban az erdők sajátosságai és az ott végzett szakmai tevékenység sokrétűsége miatt) egy nagyon sok speciális elemet tartalmazó ágazati szabályrendszer keretei között működik. E szabályrendszer alapján működik egy egyedi intézményi rendszer is. Mindezek következtében az erdőgazdálkodással, erdőkezeléssel kapcsolatos (Natura 2000 célú) javaslatok esetében sokkal szer-teágazóbb problémák tudnak kibontakozni, mint szántók és gyepek esetében.

Az erdőterületeken végezhető gazdálkodási és/vagy kezelési célú tevékenységek rendjét elsősorban az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. tv. [Evt.], valamint az e törvény végrehajtására kiadott 153/2009. (XI. 13.)sz. FVM rendelet [Vhr.] szabályozza. E jogszabályok (továbbá a jogszabályok szerint kialakult szakmai gyakorlat) alapján a legfontosabb ágazati sajátosságok az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- » A 2009. évi XXXVII. tv. értelmében **erdő**-nek minősül minden olyan földterület, amelyet (1) külön jogszabályban – Vhr. 1. sz. melléklet – meghatározott erdei fa- és cserjefajokból álló faállomány borít, továbbá amelynek (2) területe a szélső fák töben mért távolságát tekintve átlagosan legalább húsz méter széles, (3) természetbeni kiterjedése az ötezer négyzetmétert eléri, (4) átlagmagassága a 2 métert meghaladja és amely (5) a talajt legalább ötven százalékos mértékben fedi (nem talajvédelmi erdők) vagy a talajt legalább harminc százalékos mértékben fedi (talajvédelmi erdők).
- » Az erdőként nevesíthető területek mellett az Evt. hatálya alá tartoznak az **erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületek** (erdei tisztás; kopár, terméketlen terület; rakodó és készletező hely; vadföld; erdei vízfolyás, erdei tó; csemetekert, dugványtelep; karácsonyfa-telep; bot, vessző és díszítőgally termelését szolgáló terület; 6 m-nél szélesebb nyiladék és vezeték védősávja; cserjés; üzemen kívüli erdő; park), valamint az **erdészeti létesítményekhez tartozó területek** (tározó, csatorna és halastó; erdei épület; állandó jellegű erdészeti magánút, erdei vasút, bánya, egyéb erdészeti létesítményhez tartozó terület).
- » Az erdőkre, az erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületekre, valamint az erdészeti létesítményekhez tartozó területekre teljes lefedettséget biztosító, központi nyilvántartás készül. A nyilvántartásban az erdő minősítésű területek **erdőrészlet**ként, az erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületek és az erdészeti létesítményekhez tartozó területek **egyéb részlet**-ként szerepelnek.
- » A nyilvántartásba már bekerült (erdőtervezett) területek a jelenlegi jogszabályi környezetben szinte egyáltalán nem kerülhetnek ki belőle, tehát a már erdősült vagy erdősített területek visszaalakítására, erdők alapvető átalakítására (irtására, pl. rétek létrehozására) lényegében nincs lehetőség.
- » A központi nyilvántartás része az erdőrészletek és egyéb részletek térbeni azonosítását/lehatárolását biztosító (több mint egy évtizede már digitális formátumban készülő) **erdészeti nyilvántartási térkép**.
- » A térképi nyilvántartás mellett nagyon fontos eleme az erdő-részletek és egyéb részletek leíró adatait tartalmazó, terepi újrafelvételezéssel rendszeresen (általában 10 évente) frissített és korrigált tartalmú **Országos Erdőállomány Adattár** (OEA). Az adattár az egyéb részletekre vonatkozóan gyakorlatilag csak területi adatokat rögzít, az erdőrészletekre vonatkozóan azonban rendkívül részletes, sokrétű adatsort – benne Natura 2000 területek és közösségi jelentőségű (erdős) élő-

helytípusok vizsgálata szempontjából is releváns adatokat – tartalmaz. Az erdőrészek szerint rögzített adatokat az alábbiak szerint csoportosíthatjuk (a rengeteg attribútum közül e helyütt csak a legfontosabbakat emeljük ki):

- részletazonosító adatok
- a termőhely leírása (magasság, fekvés, domborzat, lejtés, termőhelytípus-változat)
- a gazdálkodás feltételrendszerét meghatározó besorolások (rendeltetés, természetesség, üzemmód, gazdálkodás korlátozása, védettség foka, stb.)
- állományleírás (szintenként: fajfaj, eredet, elegyarány, elegyedés módja, átlagkor, átlagos magasság, átlagos átmérő, fatermési osztály, záródás, körlep, folyónövedék, fakészlet, stb.)
- fakitermelési terv (a fakitermelés területe, sürgőssége, módja, érinthető fajfajok és fatérfohat)
- erdősítési terv (az erdősítés területe, jellege, módja, célállománytípusa, elegyfajfajai)
- megjegyzések

- » Az Országos Erdőállomány Adattár nem csak a **leíró és tervadatok** rögzítésére szolgál, hanem – az Erdészeti Szakigazgatási Információs Rendszeren (ESZIR) keresztül – az **elvégzett tevékenységek dokumentálására** is lehetőséget biztosít. Lényeges tehát, hogy az adattár segítségével bizonyos területi és tematikai részletességgel visszamenőlegesen is nyomozható az erdőterületeken végzett gazdálkodás, illetve kezelés.
- » Az Országos Erdőállomány Adattár adattartalmának **aktualizálása** részben évenkénti karbantartással (korosbítás, növedékesítés, az elvégzett munkák felvezetése, hatósági ellenőrzések eredményei, stb.), részben a 10 évente végzett körzeti erdőtervezési munkák során felvett friss és korrigált adatok útján történik.

» Az erdőtervezési munkák időbeli ütemezéséhez a hazai erdők községhatárok szerint **erdőtervezési körzetek**be sorolják, s a tervezési munkák alaphelyzetben erdőtervezési körzetként folynak. Az erdőtervezési körzetek és a hozzájuk besorolt települések jegyzékét, valamint az egyes körzetek tervezésének 2021. december 31-ig szóló ütemtervét a 11/2010. (II. 4.) sz. FVM rendelet 1. és 2. sz. melléklete tartalmazza.

» Az erdőtervezési munkák eredményeképpen az erdőtervezési körzetek egészét lefedő körzeti erdőtervek készülnek. A **körzeti erdőterv** általánosságban az erdőgazdálkodási tevékenység tervszerűségét és fenntarthatóságát hivatott biztosítani, s ennek érdekében, mint úgynevezett keretterv (az OEA adatigényéhez is igazodva) részletesen tartalmazza:

- a tervezés alá vont területek ingatlan-nyilvántartási helyrajzi számát és területét
- az erdőtagok, az erdő- és egyéb részletek erdőgazdasági azonosítóját, területét, rendeltetéseit és üzemmódját
- az erdőrészek termőhelyi viszonyainak és az erdőállományok jellemző adatainak leírását
- erdőrészenként a természetességi állapotot
- erdőrészenként az erdő rendeltetésének vagy rendeltetéseinek és üzemmódjának megfelelően javasolt erdőfelújítási feladatokat
- erdőrészenként az erdei haszonvételek javasolt mértékét, gyakorlásának módját
- az erdőgazdálkodási tevékenységgel összefüggő átfogó adatokat, valamint azok elemzését
- az erdészeti nyilvántartási térképeket
- védett természeti területen a védelemhez, illetve Natura 2000 területen a közösségi és kiemelt jelentőségű élőhelyek és fajok kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzéséhez szükséges természetvédelmi előírásokat és megjegyzéseket

» A természetvédelmi szempontok, illetve azon belül a **Natura 2000 szempontok** körzeti erdőtervezés során való érvényesítésére számos lehetőség van, ez jogszabályban rögzített.

» Az elkészített körzeti erdőterv alapján a nyilvántartásba vett erdőgazdálkodó jogait és kötelezettségeit az erdészeti hatóság (hivatalból) erdőterv-határozatban (**erdőterv**) állapítja meg. Konkrét erdőgazdálkodási (erdőművelési, fakitermelési) tevékenység ezt követően az adott erdőgazdálkodó nevére szóló érvényes erdőterv birtokában, az erdészeti hatósághoz történt **bejelentést** (= éves erdőgazdálkodási tevékenység bejelentése) követően, az erdőtervben rögzített (védett természeti területek és Natura 2000 területek vonatkozásában természetvédelmi előírásokat is magukba foglaló) kötöttségek betartásával végezhető.

- » Az erdőgazdálkodási tevékenység gyakorlása során a környezeti erdőterv szakmai tartalma a mérvadó. A végzett tevékenységek jellegét, mikéntjét – sok egyéb tényező mellett – alapvetően befolyásolja az erdőrésztlet-hez rendelt **üzemmód**. Az üzem mód jelentősége, hogy meghatározza a fakitermelések lehetséges módját, mértékét és mintázatát, továbbá az elvégzendő erdőművelési munkák jellegét, területi arányát és mintázatát, s így döntő hatással van az erdő összképének, illetve természetességi mutatóinak alakulására.
- » A **vágásos üzem** módban kezelt erdők (ilyen a magyarországi erdők zöme) idős faállománya hosszabb-rövidebb idő alatt kitermelésre kerül, s ezek a véghasználatok rendszeresen, az alkalmazott vágáskoroknak megfelelő ciklikussággal követik egymást. A vágásos üzem módban kezelt erdők a korábbi egyidejű véghasználatok miatt jórészt egykorúak (az utólag felnőtt alsó szintek miatt helyenként kétkorúak), az átmérő szerinti törzsszám-eloszlás idősebb, zárt állományokban jellegzetes haranggörbét (hozzávetőlegesen normál eloszlást) mutat. A vágásos erdőkben végzendő/végvezethető, erdőművelési vagy fahasználati célzatú fakitermelési munkák tervezése a mindenkor **faállomány-fejlődési fázis**nak megfelelően történik: folyamatos és befejezett erdősítés-ápolások, tisztítások, törzskiválasztó és növedékfokozó gyérítések, egészségügyi fakitermelések, véghasználatok (tarvágás, fokozatos felújítóvágás, szálalóvágás).
- » A **szálaló üzem** módban kezelt erdőkben felújítási kötelezettséget keletkeztető véghasználat nem történik, itt a fakitermelések a faállomány változatos fafajösszetételét, kor- és térbeli szerkezetét megtartva-bővítve, a folyamatos erdőborítás kritériumát biztosítva, rendszeres időközönként végzett munkákkal történnek. Az **átalakító üzem** módba sorolt erdőknél a legfőbb szakmai cél a vágásos üzem módról a szálaló üzem módra való áttérés, így ezekben az állományokban minden erdőművelési és fakitermelési tevékenységnek az átalakítást, a folyamatos erdőborításra való átállást kell szolgálnia. Végül a **faanyagtermelést nem szolgáló üzem** módba sorolt erdőkben fakitermelési tevékenység legfeljebb kísérleti, erdővédelmi vagy erdőfelújítási céllal folytatható, mivel e helyszíneken (például véderdőkben) a természetes erdődinamikai folyamatok szabad érvényesülése és a folyamatos erdőborítás biztosítása a fő cél.
- » Mint a fentebbi tömör áttekintésből is látható, az erdőgazdálkodási tevékenység gyakorlása és az annak szakmai feltételeit-kereteit megteremtő tervezési folyamat egyaránt nagyon erősen szabályozott, a szántóműveléshez és gyepezéshez képest – Natura 2000 hálózat hatékony működtetése szempontjából – nagyon sok speciális elemet, kötöttséget tartalmaz. Az erdészeti ágazat központi adatnyilvántartási rendszerének és középtávú tervének (= környezeti erdőterv) létezése ugyanakkor nagyon sok lehetőséget is biztosít a Natura 2000 szempontok érvényre juttatásához és ellenőrzéséhez.
- » A gazdálkodás következtében az élőhelyek állapota (illetve maga az élőhely kategóriája) rövid idő alatt is nagymértékben változhat. Erre a legnyilvánvalóbb példa a véghasználatok – erdőfelújítások gyors végrehajtása (pl. tarvágásos mesterséges felújítás), melyhez ráadásul fafajváltás is társulhat (így pl. idős fenyves helyén fiatal őshonos fafajú faállomány alakulhat ki). Kevésbé sarkos, de akár a kezelési egységek besorolását is érintő változást jelenthetnek továbbá a nevelővágások, bontóvágások, szálalóvágások is.
- » A jelenlegi gazdálkodáshoz köthető, hazánkban ma kizárólagosnak nevezhető, homogén, egykorú faállományokkal jellemezhető erdőkép mellett az idő múlása előbb-utóbb önmagában és törvényszerűen a (célszerűen kor szerint differenciált) kezelési egységek változásához vezet.
- » Az Országos Erdőállomány Adattárban nyilvántartott, továbbá a környezeti erdőtervekben és erdőtervekben is rögzített erdőrésztlet szintű információk közül a Natura 2000 fenntartási tervek kidolgozása során az alábbiak lehetnek a legfontosabb, **releváns információk**. Ezek tartalma a tervek összhangjának biztosítása érdekében a jogszabályok és egyéb szakmai forrásanyagok (pl. Natura 2000 és védett területek térképe, élőhelytérkép) alapján a terv készítése során ellenőrizendő. Az esetleges ellentmondásokat egyedileg érdemes megvizsgálni.

/ Leíró jellegű, más adatforrással átfedő adatok:

- » Natura 2000 besorolás (része a hálózatnak, nem része a hálózatnak)
- » Natura 2000 terület név és kód
- » védettség (védett terület neve, védettség foka)
- » Natura 2000 rendeltetés (érintettség esetén valamelyik rendeltetés mezőben szerepelnie kell)
- » faállománytípus (az élőhelytípussal átfedő adat, az élőhelytérképpel szembeni alapvető ellentmondások mindenképpen feloldandók)
- » jelölő (fás Natura 2000) élőhelytípus (nincs teljes körű feltöltöttség, esetleges ellentmondások mindenképpen feloldandók)
- » természetesség (a közösségi jelentőségű élőhelytípussal összefüggő adat)

/ A kezelési tervben felhasználandó, elsősorban terv jellegű információk:

- » faállomány kora (fafajonként különböző is lehet, a kezelési egységek kialakítása során felhasználó adat, lásd 7. fejezet)
- » üzemmód (az erdő aktuális és közeljövőben lehetséges kezelésére utaló adat)
- » fakitermelésre és erdősítésre utaló tervadatok (aktuális, illetve közeljövőben várható gazdálkodás adatai)

3.5 A NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK ILLESZTÉSE A KÖRZETI ERDŐTERVEZÉS RENDSZERÉHEZ

Az erdőgazdálkodással és az erdők természetvédelmi szempontú kezelésével kapcsolatban megfogalmazott Natura 2000 irányelvek alkalmazhatósága, gyakorlatba való átvihetősége nagymértékben függ attól, hogy az irányelveket mennyiben sikerül az erdészeti ágazat működésének keretétől szolgáló körzeti erdőterv irányába „becsatornázni”. Magának a Natura 2000 fenntartási tervnek úgy kell tehát elkészülnie, hogy az abban foglaltak a körzeti erdőtervezés rendszeréhez elfogadható mértékben illeszkedjenek, s a körzeti erdőtervbe, illetve az ennek alapján erdőgazdálkodóként (gyakorlatilag kivonatolással) készített erdőtervekbe operatív beépülhessenek. E kapcsolódás lehetőségének áttekintéséhez ebben a fejezetben röviden bemutatjuk a körzeti erdőtervezés rendszerét, illetve ismertetjük azokat a tervezési mozzanatokat és tartalmi elemeket is, amelyek révén a Natura 2000 fenntartási tervek irányelvei az ágazati tervezés szintjéről (jobbára az érintett nemzeti park igazgatóságok aktív közreműködésével) átkerülhetnek a gyakorlat szintjére.

3.5.1 A KÖRZETI ERDŐTERVEZÉS RENDSZERE

A körzeti erdőtervezés folyamatának rendjét ezidejűleg a 2009. évi XXXVII. tv. [Evt.] és a 11/2010. (II. 4.) sz. FVM rendelet előírásai határozzák meg. Eszerint a konkrét erdőtervezési munkákat megelőzően **erdőterv-rendelet** jelenik meg, s egy-egy erdőtervezési körzetben az ebben megfogalmazott irányelvek alapján indul meg a tényleges

tervezési folyamat. Az rendelet előkészítése és a terepi erdőtervezési munkák fontosabb fázisai a következők:

A) AZ ERDŐTERV-RENDELET ELŐKÉSZÍTÉSE

- » az erdészeti hatóság a körzeti erdőtervezés irányelveinek rögzítése, illetve az erdőterv-rendelet előkészítése érdekében **előzetes egyeztető tárgyalást** tart (az értesítést a tárgyalás időpontja előtt legalább 30 nappal ki kell postázni)
- » az erdészeti hatóság az előzetes egyeztető tárgyalásról szóló értesítés kiküldése előtt 30 nappal az erdőtervezéssel érintett terület adataihoz hozzáférést biztosít az érintett nemzeti park igazgatóság részére
- » a tárgyalást 30 nappal megelőzően az erdészeti hatóság a védett természeti területnek nem minősülő Natura 2000 területek vonatkozásában a Natura 2000 fenntartási tervek (ezek

hiányában a Natura 2000 javaslatok) ügyében megkeresi a nemzeti park igazgatóságot

- » a tárgyalást megelőző 15 nappal bezárólag a nemzeti park igazgatóság megküldi az erdészeti hatóság részére a releváns **természetvédelmi kezelési terveket** (ezek hiányában a **természetvédelmi kezelési állásfoglalásokat**) és a **Natura 2000 fenntartási terveket** (ezek hiányában a **Natura 2000 javaslatokat**) a védett természeti területekről
- » az előzetes egyeztető tárgyalást megelőző 15 nappal bezárólag a meghívott egyéb szervek (hatóságok, gazdálkodók, önkormányzatok, civil szervezetek) írásos észrevételt tehetnek
- » az erdőtervezési körzetre vonatkozó területi adatokat, az előző ciklus gazdálkodásának értékelését, az általános erdőtervezési irányelveket, az előzetes egyeztető tárgyaláshoz beküldött anyagok tartalmát és a tárgyaláson elhangzott javaslatokat az erdészeti igazgatóság jegyzőkönyvbe foglalja
- » az erdőterv-rendelet szövegezéséhez az erdészeti igazgatóság a lezárt jegyzőkönyvet felterjeszti az FM miniszternek

B) AZ ERDŐTERV RENDELET MEGJELENÉSE

- » a felterjesztett jegyzőkönyvek alapján az FM illetékes főosztálya elkészíti, majd országos hatáskörű és területi szervek (többek között az erdészeti igazgatóságok, nemzeti park igazgatóságok) bevonásával egyeztetni az erdőterv-rendelet tervezetét
- » az erdőterv-rendelet jogszabályi formában (**FM-rendelet**ként) jelenik meg; az általános szabályokat magába foglaló főszöveg mellett a körzetenként kidolgozott mellékletek főbb tartalmi elemei a következők:

1. A körzet neve
2. A körzeti erdőtervezés során érvényesítendő szakmai célok, tervezési alapelvek
3. Az erdészeti igazgatási egységek (erdőrészek, erdőtagok) kialakításának erdőtervezési szempontjai
4. Az üzemmódok megállapítására, megváltoztatására vonatkozó erdőtervezési szempontok
5. A közjóléti és védelmi rendeltetésű erdők erdőtervezésének szempontjai
 - 5.1. Közjóléti rendeltetésű park- és gyógyerdők
 - 5.2. Természetvédelmi rendeltetésű erdők
 - 5.3. Natura 2000 rendeltetésű erdők
6. A közjóléti és védelmi rendeltetésű erdőkben folytatható erdőgazdálkodás szabályai
 - 6.1. Közjóléti rendeltetésű park- és gyógyerdők
 - 6.2. Természetvédelmi rendeltetésű erdők
 - 6.3. Natura 2000 rendeltetésű erdők
7. A fakitermelések és erdőfelújítások tervezésének szempontjai
 - 7.1. A nevelővágások tervezése során alkalmazandó előhasználati erélyek
 - 7.2. Az erdőnevelések tervezésének szempontjai
 - 7.3. A véghasználatok tervezése során alkalmazandó vágásértésségi szakaszok
 - 7.4. Az egyes véghasználati módok 10 évre vonatkozó keretszámai
 - 7.5. A véghasználatok és erdőfelújítások tervezési szempontjai
8. A fakitermelések és erdőfelújítások végrehajtására vonatkozó erdőgazdálkodási szabályok
9. A vegetációs időszakra vonatkozó erdőgazdálkodási szabályok védett természeti területen

C) A KÖRZETI ERDŐTERVEZÉSI MUNKÁK LEBONYOLÍTÁSA

/ C1) Előkészítő lépések

- » a terepi erdőtervezési munkák hivatalosan az erdőterv-rendelet megjelenését követően kezdhetők meg (a jogszabályi egyeztetés csúszásai miatt az erdőtervezők általában már ezt megelőzően is végeznek adatfelvételezést)
- » a körzeti erdőtervezés megkezdésének időpontjáról az erdészeti hatóság értesíti az érintett szerveket (köztük a nemzeti park igazgatóságot)
- » a körzeti erdőtervezés megkezdésétől számított 45 napon belül az érintett gazdálkodók, hatóságok, önkormányzatok és civil szervezetek az erdőgazdálkodással kapcsolatban írásos javaslatokat tehetnek

/ C2) Terepi erdőtervezési munkák

- » az előzetesen meghatározott irányelvek alapján megtörténnek a terepi területrendezési, adatfelvételezési és tervezési munkák

/ C3) Erdőrészlet szintű tárgyalások

- » a terepi munkákat követően az erdészeti hatóság **erdőrészlet szintű tárgyalásokat** hív össze (ezen a nemzeti park igazgatóság részvétele kötelező, illetve a részletszintű tervezések kapcsán már előzetes konzultációk is folytathatók)
- » az erdő részlet szintű tárgyalásokról az erdészeti hatóság jegyzőkönyvet vesz fel

/ C4) Natura 2000 elővizsgálat

- » a terepi erdőtervezési munkák befejezése és a részletszintű tárgyalások lezárása után (a Natura 2000 területekre vonatkozó részletes adatok alapján) az erdészeti hatóság megvizsgálja az erdőgazdálkodás Natura 2000 jelölő fajok és jelölő élőhelyek természetvédelmi helyzetére kifejtett (lehetséges) hatását
- » az erdészeti hatóság a természetvédelmi kezelőtől kapott adatokra (Natura 2000 fenntartási terv vagy Natura 2000 javaslat, biotikai adatok stb.) támaszkodva, az erdőterv-rendeletben és a részletszintű tárgyalásokon rögzített előírásokat, valamint fahasználati lehetőségeket összevetve – Natura 2000 területenként, illetve azon belül jelölő élőhelyek és jelölő fajok szerint – elemzi a készülő erdőtervet
- » a vizsgálat eredményéről az erdészeti hatóság legkésőbb a zárótárgyalás időpontjáig tájékoztatja a NÉBIH Erdészeti Igazgatóságát (Bp.) és az érintett nemzeti park igazgatóságot

/ C5) Natura 2000 hatásbecslés

- » amennyiben az erdő részlet szintű tárgyalások és a Natura 2000 elővizsgálat alapján az erdészeti hatóság úgy ítéli meg, hogy a körzeti erdőterv szerinti erdőgazdálkodás a Natura 2000 jelölő fajok és jelölő élőhelyek természetvédelmi helyzetére számottevően kedvezőtlen hatással lehet, **Natura 2000 hatásbecslést** kell készíteni (a hatásbecslés készítése nem gyakorlat, azt az erdészeti

igazgatás megelőző szabályozási lépésekkel igyekszik elkerülni)

- » a hatásbecslési dokumentációt a nemzeti parkigazgatóság véleményének beszerzését követően az erdészeti hatóság készíti el
- » hatásbecslés alapján az erdészeti hatóság szükség szerint módosításokat kezdeményez a készülő erdőtervben, illetve egyéb, **kiegyenlítő intézkedéseket** foganatosít

/ C6) Hozamvizsgálat

- » az erdő részlet szintű tárgyalásokat (és az esetleges módosításokat, kiegyenlítő intézkedéseket) követően az erdészeti igazgatóság (30 éves időtartamra) **hozamvizsgálatot** végez és szükség esetén (ún. hozami tárgyalás keretében, a nemzeti parkigazgatóság véleményének kikérése mellett) további tervezési korrekciókat hajt végre

/ C7) Lakossági egyeztető tárgyalás

- » a hozamvizsgálatot (és az esetleges módosításokat) követően az erdészeti hatóság (30 nappal korábbi értesítés mellett) **lakossági egyeztető tárgyalást** tart a körzeti erdőtervezéshez írásos javaslatot tevők és más érintettek részére
- » a lakossági egyeztető tárgyalás időpontját 15 nappal megelőzően az erdészeti hatóság (honlapján) a nyilvánosság biztosításához szükséges alapvető információkat közlésezi
- » a lakossági egyeztető tárgyaláson az erdészeti hatóság tájékoztatást ad a körzeti erdőtervezési folyamat állásáról, tartalmi elemeiről (ideértve akár a Natura 2000 elővizsgálat eredményeit is), illetve jegyzőkönyvbe rögzíti az elhangzó lakossági észrevételeket

/ C8) Zárótárgyalás

- » az erdőtervezési folyamat lezárása érdekében az erdészeti hatóság ún. **zárótárgyalást** tart
- » a zárótárgyalás időpontjáról az erdészeti hatóság 15 nappal korábban értesítést küld, s ezzel egyidejűleg az érintettek részére a körzeti erdőterv tervezetbe betekintési lehetőséget biztosít

- » a tárgyalás időpontjáról tájékoztató értesítővel egyidőben a körzeti erdőterv adatait, előírásait és a kapcsolódó megjegyzéseket (védtett természeti területekre és Natura 2000 területekre vonatkozóan) a nemzeti park- igazgatóság elektronikus formában megkapja
- » a zárótárgyaláson elhangzottakról (területadatok, állapotadatok, tervadatok, hozzászólások, vélemények) az erdészeti hatóság jegyzőkönyvet vesz fel

D) A KÖRZETI ERDŐTERVEZÉS LEZÁRÁSA

- » a körzeti erdőtervek összeállítása, véglegesítése a zárótárgyalást követően történik meg (a körzeti erdőtervezés lezárására jelenleg külön jogi aktus nincs)
- » amennyiben a körzeti erdőtervezés zárótárgyalásán véleményeltérés alakul ki, úgy a végleges tartalomról a **körzeti erdőterv bizottság**, illetve végső esetben a miniszter dönt
- » maga a körzeti erdőterv az érintett körzet erdészeti nyilvántartási térképéből, erdő-részlet-lapjaiból és egy szöveges részből áll (előbbiekhöz adattári kivonatként lehet hozzáférni, míg a szöveges rész nyilvános, a NÉBIH honlapján elérhető dokumentum)
- » a körzeti erdőterv érdemben az erdő-részlet szintű leíró és tervadatok adattári átvezetését („fogantatását”) követően lép életbe
- » a körzeti erdőtervben szereplő és a nyilvánosság biztosítása szempontjából jelentős tevékenységnek minősülő fakitermelések tematikus térképeit az erdészeti hatóság honlapján (a zárótárgyalást követően) közzéteszi
- » az elkészített körzeti erdőterv alapján az erdőgazdálkodó jogait és kötelezettségeit az erdészeti hatóság (hivatalból megküldött) erdőterv-határozatban (~ **erdőterv**) állapítja meg

- » a konkrét erdőgazdálkodási tevékenység ezt követően az adott erdőgazdálkodó nevére szóló érvényes erdőterv birtokában, az erdészeti hatósághoz történt **bejelentést** követően végezhető

3.5.2 A FENNTARTÁSI TERVEK ILLESZTÉSE A KÖRZETI ERDŐTERVEZÉS RENDSZERÉHEZ

A fentiekben több helyen utaltunk a nemzeti parkigazgatóságok Natura 2000 szempontok érvényesítésében betöltendő szerepére.

A Natura 2000 fenntartási tervek tartalmi elemeinek strukturálásával ez az érdekérvényesítő munka sok tekintetben egyszerűsíthető, illetve hatékonyabbá tehető. E támogatás biztosításához elsősorban a körzeti erdőtervezés folyamatához való fontosabb csatlakozási pontokat kell szem előtt tartanunk.

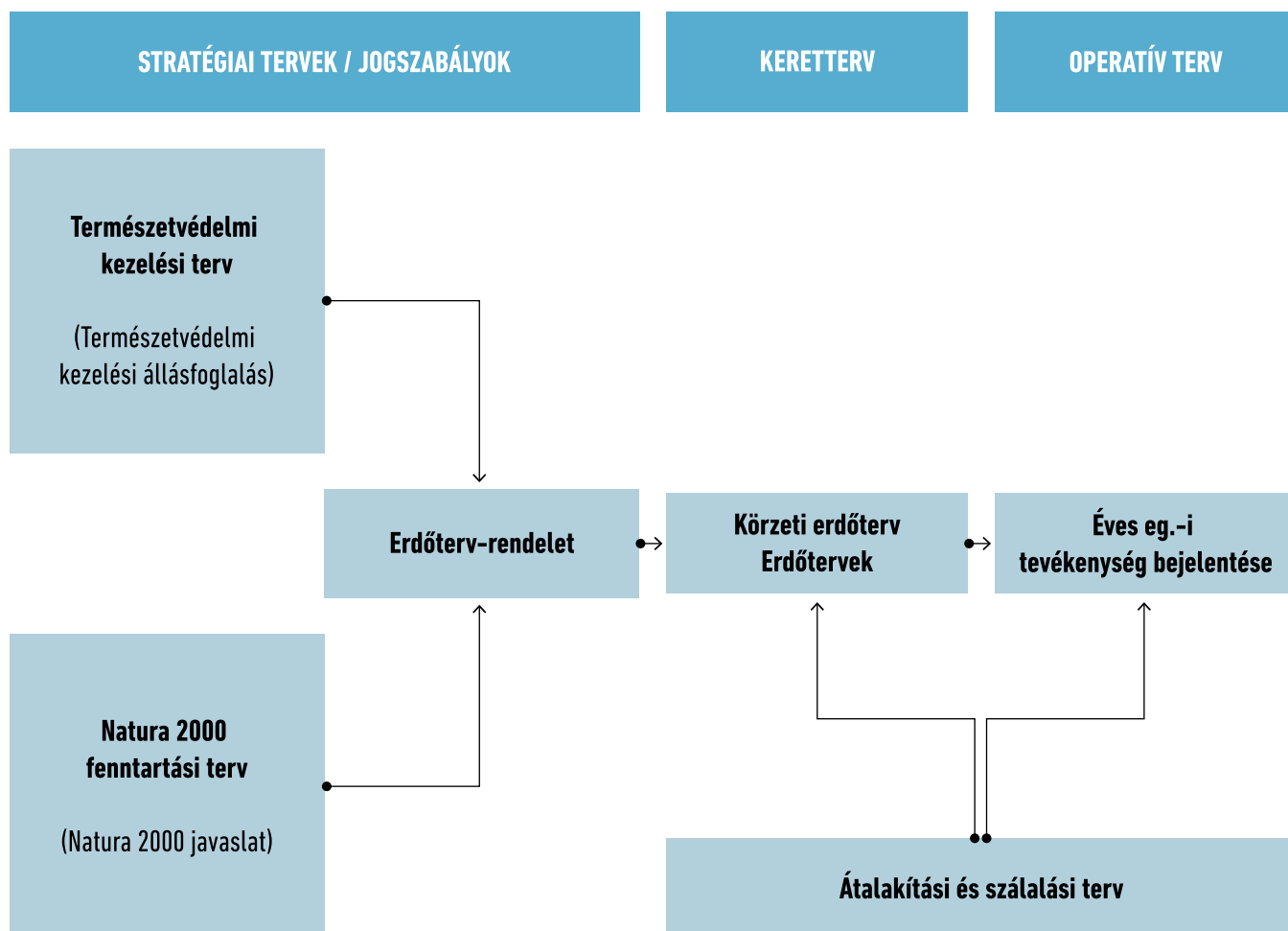
A körzeti erdőtervezés rendszeréhez való illeszkedés kapcsán legfontosabb kritérium, hogy a Natura 2000 fenntartási terveknek kell egy olyan **tömör, eszenciális fejezetet** tartalmazniuk, amely az erdők tervezésével, illetve az érintett körzetek területén folytatható erdőgazdálkodással kapcsolatos fontosabb Natura 2000 irányelveket jól összefogja (utóbbi tartalmi elemekre azért van szükség, mert az erdőterv-rendeletek az erdőtervezésre vonatkozó irányelvek mellett – részben konkurálva a természetvédelmi kezelési tervekkel, részben helyettesítve azokat – gazdálkodásra vonatkozó szabályokat is rögzítenek). Fenntartási tervek híján az ilyen típusú adatközlést elvileg a 11/2010. (II. 4.) sz. FVM rendelet előírásai szerint (az érintett nemzeti parkigazgatóság által) összeállított **Natura 2000 javaslatok** biztosítják. Ezek a javaslatok a Natura 2000 területen található közösségi jelentőségű fajok és élőhelytípusok kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzését, fenntartását és helyreállítását megalapozó biotikai adatokat és az elérendő célállapot leírását kell, hogy tartalmazzák. Mivel a Natura 2000 javaslatok funkcióját az elkészülő **Natura 2000 fenntartási tervek** át kell, hogy vegyék, a tervek tartalmára nézve további kritérium, hogy a Natura 2000 javaslatok minden lényeges elemét (biotikai adatok + célkitűzések) tartalmazniuk kell.

A fenntartási tervek erdőkre vonatkozó, összefoglaló jellegű Natura 2000 irányelveket tartalmazó fejezetének – a fentebb leírtakra tekintettel – részletességét tekintve alkalmasnak kell lennie az **erdőtervezési körzet szintű felhasználásra** és emellett ki kell térnie az (aktuálisan készítendő) erdőterv-rendeletben érintett összes (releváns) szabályozási kérdésre. A fejezetnek az alapvető célkitűzések mellett megfelelő részletességgel ki kell térnie az alábbi témakörökre:

- » közösségi jelentőségű élőhelyek és/vagy fajok köre
- » védtett természeti területekre (ha vannak ilyenek) vonatkozó kötelező jellegű szabályok
- » a speciális védelemmel bíró területek (pl. erdőrezervátumok) fenntartási kérdései

- » a véderdők és gazdálkodással érinthető erdők elhatárolásának kérdései
- » az erdők korosztály-viszonyainak alakítására vonatkozó irányelvek
- » az erdők fafajösszetételének alakítására vonatkozó irányelvek
- » az erdők szerkezetének alakítására vonatkozó irányelvek
- » az álló és fekvő holtfa mennyisége, visszahagyásának irányelvei, mikroélelőhelyek
- » az üzemmódok és felújítási módok alkalmazására vonatkozó alternatívák, irányelvek
- » a véghasználatokra vonatkozó irányelvek, alternatívák, hagyások (facsoportok, állományrészek) visszahagyásának irányelvei
- » az erdősítés-ápolások és nevelővágások (tisztítások, gyérítések) végzésének elvei
- » a fakitermelések, faanyagmozgatás végzésére, készletezésre vonatkozó időbeli és technológiai irányelvek

A Natura 2000 fenntartási tervek általános irányelveinek potenciális hasznosulási folyamatát a lenti ábra foglalja össze. A folyamatban (főleg nem védett területek tekintetében) lényeges momentum, hogy az egyébként javaslatként megszövegezett Natura 2000 irányelvek alkalmazása csak akkor válik kötelezővé, ha azok az **erdőterv-rendelet**be bekerülnek!

A főként stratégiai-koncepcionális kérdéseket taglaló Natura 2000 fenntartási tervek tartalma akkor tud közelebb jutni az operatív hasznosításhoz, ha az általános irányelveket tartalmazó fejezet mellett az erdőkre területileg is konkrétizálható, pontosabb leírások, javaslatcsomagok is rendelkezésre állnak. Ezt az irányelvek **kezelési egységek szerinti részletezése**, a **kezelési térkép**, valamint az ennek alapján, kivonatolással készülő (erdők tekintetében erdőrészlet és egyéb részlet szintű adatokat biztosító) **kezelési táblázat** segítheti. A részletezett, tematikailag finomított, térbeli lokalizálást lehetővé tevő adatok és irányelvek a körzeti erdőtervezés folyamatában elsősorban az **erdőrészlet szintű tárgyalások** során hasznosíthatók, de emellett alkalmasak az erdőgazdálkodók részletesebb tájékoztatására, a velük folytatott kommunikáció hatékonyságának és egyértelműségének biztosítására is).

3.6 A NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK KÉSZÍTÉSÉT MEGALAPOZÓ ÉLŐHELYTÉRKÉPEZÉS FONTOSABB ELVEI

A fenntartási tervek készítését megalapozó biotikai adatgyűjtés alapelvei (releváns taxonok, az előfordulás lokalizálása, az előfordulás életciklushoz rendelése, tömegességi viszonyok felvétele stb.) és az adatrendszerzés szempontjai (adatbázisba rendezés, ellenőrzés stb.) viszonylag jól kidolgozottak, s alapvetően jól kimunkált pillérekkel rendelkezik a hazai élőhelytérképezési módszertan is. Utóbbi tevékenység kapcsán mégis felmerül pár olyan szempont, amelyeket a fenntartási tervek készítése, továbbá az annak részeként kidolgozandó kezelési térkép ürügyén – az előzményekkel együtt – érdemes röviden áttekinteni.

A növénytakaró térképezése Magyarországon sokáig kizárólag cönológiai alapokon, finom tematikai felbontással, a hazai növénycönológusok által leírt/elfogadott kategóriák (továbbá a másodlagos növényzeti típusokat lefedő, menet közben „kreált” kategóriák) felhasználásával történt. Az első, részletes, a teljesség igényével kidolgozott, a cönológiai egységeknél durvább kategóriákkal operáló (lényegében habitat-alapú) élőhely-osztályozási rendszer (ÁNÉR = **Általános Nemzeti Élőhely-osztályozási Rendszer**) 1997-ben, a Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer (NBmR) keretében készült el, s e rendszer felállításával szinte egyidejűleg (1999) történt meg a hazai élőhelyosztályozás módszertanának kidolgozása is. Az Á-NÉR rendszere időközben számos változtatáson esett át (jelenleg az **ÁNÉR-2011** kategória-rendszerét használjuk), a módszertani ajánlás azonban jórészt változatlan maradt.

Mivel a különböző élőhelytípusok kiterjedése, térbeli mintázata (esetleg természetességi állapota) leghatékonyabban talán élőhelytérképek útján elemezhető, az élőhelytérképek

az elmúlt két évtizedben jelentős hangsúlyt kaptak a hazai természetvédelem területleíró, helyzetfeltáró, problémaelemző, kezeléscélok megalapozó és tervező tevékenysége során. Szerepük már a Natura 2000 hálózat kijelölésében is jelentős volt, természetmegőrzési területek esetében viszont újabban a Natura 2000 fenntartási tervek készítése során is hatalmas igény mutatkozik jó minőségű, az aktuális állapotokat bemutató élőhelytérképekre.

A hazai élőhelytérképezés a domborzati viszonyok és a táji vegetációmintázat jellegétől – alapvetően a síkvidéki-dombvidéki-hegyvidéki jellegtől, illetve az erdős és nyílt élőhelyek arányától – függően 1:10000-es és 1:50.000-es **lépték** közötti tartományban folyik, ennek megfelelően a legkisebb ábrázolt **foltméret** 10-50 m (az élőhelytérkép-jelleg miatt inkább 25-50 m) közötti. A terepi munka alaptérképe általában 1:10000-1:25.000-es topográfiai térkép, a térképezéshez használhatók továbbá légi- és űrfelvételek, valamint (értelmezési kérdésekhez) a különböző történeti térképek. Az alkalmazott **élőhelytípusok** az ÁNÉR-2011 kategóriái, az egyes élőhelyfoltokhoz pedig – az NBmR protokoll szerint végzett térképezéseknél – **szöveges jellemzés és fajlista** (csak fontosabb, domináns és egyéb jellemző fajok!) is készül. A térképállomány kidolgozása minden esetben digitális formátumban történik.

A szokványos, fentebb felvázolt élőhelytérképezési módszertanhoz – elsősorban erdős területeken szerzett tapasztalatok alapján – az alábbi, kiegészítő jellegű javaslatokat tudjuk megfogalmazni és a Natura 2000 fenntartási tervek készítői figyelmébe (is) ajánlani:

- » Erdős területeken az élőhelytérképek készítése során komoly mértékben lehet támaszkodni az **Országos Erdőállomány Adattár** tartalmára, melyet a digitális formátumban elérhető erdészeti nyilvántartási térkép segít térben is lokalizálni. Az adattári adatokból egyrészt kinyerhetők az egyes **fafajok** előfordulási adatai (többek között a ritkább elegyfák felvett adatai, valamint az idegenhonos fafajokra vonatkozó adatok), másrészt a **faállománytípusok** kategória-rendszere segítségével egyfajta durva élőhelyi osztályozás is végezhető (a faállománytípusok aktuális listáját az erdőtervezési kódjegyzék tartalmazza).
- » Erdős területeken a terepi térképezési munkához erősen ajánlott a topográfiai térképre felvitt erdészeti nyilvántartási térkép használata. Ez – az erdészeti nyilvántartás alapjául szolgáló

poligonok révén – egyrészt lehetővé teszi az adattári adatok lokalizálását, másrészt a térképi **foltmintázat felrajzolás**ában is nagy segítséget nyújt (pl. egy erdőrésztlet-határhoz igazodó erdeifenyves állományt egészen pontosan fel tudunk rajzolni, míg ha csak szintvonalakhoz viszonyítva becsüljük az állomány helyzetét, az ábrázolt folt helye és lehatárolása egészen pontatlan is lehet, ami később számos probléma forrása – lásd: 7. fejezet).

- » Amennyiben az élőhelytérkép kifejezetten Natura 2000 fenntartási tervek megalapozása céljából készül, erdős területek esetében a térkép készítőjének figyelmét érdemes felhívni arra, hogy egy-két valóságban is kis területtel megjelenő, unikális élőhelytípust (pl. sziklai cserjés, forrásláp) leszámítva, negyedhektárnál (50 x 50 m) kisebb élőhelyfoltokat nem érdemes elkülöníteni, mert a kezelési térkép léptékében nem lesz kezelhető. A **térképi felbonthatást** tehát részben a felhasználási cél függvényében is alakíthatjuk.
- » Mivel a természetben az egyes erdős élőhelytípusok határa általában nem éles (ha igen, annak gyakran gazdálkodásból eredő oka van), ezért ahol ez ésszerűen megtehető (pl. zonális erdőtípusok amúgy is széles átmeneti sávval csatlakozó állományainál), célszerű a típusok határait **(egyszerűsített foltmintázat alkalmazásával)** bizonyos mértékig az er-

dőrészlet-határokhoz igazítani, mert a későbbi feldolgozás során igen sok nehézséget jelentenek az erdőrésztlet-határokon néhány méterrel túllógó élőhelyfoltok (részletesebben lásd: 7. fejezet).

- » Erdős területek esetében a **digitalizálás** szintén erdészeti térkép alapján, az erdőrésztlet- és egyéb részlet határok figyelembe vételével történjen. Az egyébként pontosan vagy közelítően részlethatárokhöz igazodó állományhatár így pontosan kerül a digitalizált állományba, s ez a felhasználási folyamat – például kezelési térképek szerkesztése – során sok bosszúságtól menti meg a térképi állomány felhasználóit.
- » Javaslat szintjén (pl. az erdős területeken esedékes fafajcserés állomány-átalakítások ürügyén) megfogalmazható az az igény is, hogy az élőhelytérkép ne csak az aktuális, hanem a **potenciális élőhelyi kategória** rögzítésére is terjedjen ki. Mindez az egymás helyén előforduló zonális erdőtípusok (pl. gyertyános-tölgyes termőhelyen álló cseres-tölgyes állomány) ügyének kezelését is segítheti, de természetesen – ahogyan utaltunk rá – útmutatást adhat az idegenhonos fafajú állományok átalakításához, az erdősítési célállománytípusok meghatározásához is. A felvétel a szokásos módszertant egyébként annyiban módosítja, hogy egyrészt a saját és más termőhelyén álló állományokat külön élőhelyi foltként kell lehatárolni, másrészt egy élőhelyi folthoz minden esetben két élőhelyi kategóriát (aktuális és potenciális) kell rögzíteni. Ez persze jelentős plusz munkát igényelhet, de egy olyan tájban, ahol viszonylag sok az idegenhonos fafajú és más termőhelyén álló őshonos (tájhonos) fafajú erdő, mindez a későbbi feldolgozás és alkalmazás során megtérül(het).
- » Élőhelytérképek készíthetők a cönológiai kategóriákkal felvett **vegetációtérképek átdolgozása** útján is. A cönológiai egységek megfeleltetése ez esetben az ÁNÉR-2011 kézikönyve alapján, illetve erdők tekintetében a hasonló témakörben összeállított, pontosított megfeleltető táblázat (FRANK–SZMORAD 2014) alapján történhet. Az ÁNÉR-2011 kategóriák és a **Natura 2000 élőhelytípusok megfeleltetése** (ahol ez a természetességi állapot alapján lehetséges) ugyanezen forrásmunkák alapján végezhető el.

3.7 A NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK HASZNÁLATÁT SEGÍTŐ KEZELÉSI TÉRKÉPEK SZERKESZTÉSI ELVEI, AZ ERDŐRÉSZLET SZINTŰ LEBONTÁST NYÚJTÓ KEZELÉSI TÁBLÁZAT ÖSSZEÁLLÍTÁSA

A Natura 2000 fenntartási terv fontos részét képezi a kezelési egységeket bemutató térkép, illetve az erdőgazdálkodók számára kiemelten fontos erdőrészlet – kezelési egység kapcsolatokat összefoglaló táblázat. A kezelési térkép elkészítésének, valamint a kezelési egységek ehhez kapcsolódó szabatos leírásának alapfeltétele (ami a mindennapi gyakorlatban sajnos ritkán teljesül), hogy a tervet készítő szakember számára a teljes területet lefedően rendelkezésre álljanak a következő térképi adatforrások:

- » aktuális adatállomány az Országos Erdőállomány Adattárból (térkép + leíró adatok a korábban részletezett tartalommal)
- » 1:10.000 topográfiai térkép állományok
- » ingatlan-nyilvántartási (helyrajzi számos) térképek
- » a tervezési területre vonatkozó, kellően részletes (lehetőleg célirányosan készített, Á-NÉR, illetve Natura 2000 alapú) élőhelytérkép
- » a természetvédelemmel kapcsolatos tematikus térképi fedvények: Natura 2000 (SAC és SPA) területek, országos és helyi védett területek, ex lege védett területek és objektumok
- » minél frissebb, jó felbontású légifotó, lehetőleg infra sávval

A térképek hozzáférhetőségi problémáin felül további gondot jelent, hogy gyakran topológiai értelemben hibásak az alaptérképek (pl. nem tökéletesen illeszkedő poligonok, átfedő elemek fordulnak elő), így a térképi műveletek, összemetszések során számos esetben problémák adódnak. Gyakran az adattartalommal is probléma van, például nem egyértelmű az egyes földrészletek/erdőrészletek védettségi, Natura 2000 érintettségi státusára vonatkozó információ, az erdőállomány adattár és a nemzeti parkigazgatóságok nyilvántartásai helyenként ellentmondóak („igazságot” ezekben az esetekben csak az eredeti jogszabályok részletes áttanulmányozásával és aktualizálásával lehetne tenni). Ezen kívül igen nehezen feloldható probléma, ha az aktuális erdészeti, ingatlan-nyilvántartási térképek elemi területeinek (erdőrészlet, hrsz) külső határvonala nem illeszkedik a Natura 2000, vagy védett területek határvonalához.

Erdők esetében a kezelési egységek kialakításánál az élőhelytípust, továbbá az erdőrészletekhez rendelhető korokat szükséges/célszerű figyelembe venni. Előbbiek esetében az adott tervezési területen csak minimális kiterjedésben megjelenő típus(oka)t érdemes összevonni. A faállományok (erdőrészletekhez rendelhető) kora alapján eltérő kezelési elvek szerint kezelhető korkategóriákat lehet kialakítani (lassan növekvő fafajok által meghatározott állományoknál: fiatal= 1-40 év; középkorú = 41-80 év; idős > 80 év). A kezelési egységek elkülönítésének alapját adó térképet az élőhelytérkép és az erdőrészletek korkategória szerint összevont térképe összemetszésével kapjuk meg. Így például a Mesefalva 45/E erdőrészlet idősnek besorolt faállományának területén akár 3 kezelési egységhez tartozó folt is megjelenhet, amennyiben az élőhelytérkép 3 eltérő típus előfordulását jelzi a területén (pl. idős bükkös, idős gyertyános-tölgyes, idős sziklaerdő). Ez a művelet a fent említett problémák miatt akár ezres nagyságrendet elérő poligont tartalmazó állományt eredményez. Hasonló mértékben növelheti az elemi területek számát az erdőrészlet-határokhöz indokolt esetben sem igazodó élőhelytérkép összemetszést követő feldarabolódása. Az azonos kezelési egységhez tartozó foltok összevonásával, illetve a fenti okok miatt megjelenő nagyszámú apró folt manuális beolvasztásával (pl. erdőrészlethatárhoz illesztéssel) csökkenthető a térképi egységek száma. A „Mátrabérc – Fallóskúti-rétek” kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület (HUBN20049)

esetén például eredetileg 461 élőhelyi folt szerepelt az élőhelytérképen és 283 erdőrészlet az erdészeti térképen. Ezek fent kifejtett összemetszésével (a topológiai hibából adódó százas nagyságrendű, néhány m²-es területeket nem számítva) 1376 elemi terület keletkezett, amit végül 24 kezelési egység alatt megjelenő 489 területegységre sikerült csökkenteni.

Egy-egy Natura 2000 terület nem csak erdős élőhelyekkel borított, így a nem erdős területek élőhelyi térképe és/vagy pl. CORINE Land Cover (CLC) térképe alapján megszerkesztett térképrészleteket össze kell fűzni az erdőtérkép alapján elkészített kezelési egység térképpel.

A fenntartási tervek készítésének logikája elvileg nem támogatja egymással átfedő kezelési egységek térképi kialakítását. Azonos területhez egynél több kezelési egység rendelése különösen akkor állhat elő, ha nem áll rendelkezésre a teljes területet lefedő,

célirányosan készült, részletes (a pontos elkülönítést lehetővé tevő) élőhelyi térkép, és egymáshoz viszonylag közel álló kezelési egységeket alakítottunk ki. Ez különösen madárvédelmi területeken fordulhat elő, s ide tartozó megjegyzés, hogy madárvédelmi területek esetében az egyes madárfajok élőhelyi igényei alapján kialakított kezelési egységek (a preferált környezeti elemek különbözősége miatt) eleve különbözőek lehetnek, s ez így önmagában is meghatározhatja a térben átfedő kezelési egységek létrejöttét. A helyzet azonban nem feltétlenül elfogadhatatlan, ha az átfedő területre vonatkoztatható kezelési előírások és javaslatok nem mondanak egymásnak ellent.

4.

Útmutató-javaslat
erdős tájakat érintő
madárvédelmi
területek (SPA)
Natura 2000
fenntartási terveinek
kidolgozásához

4.0 BEVEZETÉS

Magyarországon a Natura 2000 fenntartási tervek készítésének jogszabályi hátterét – a 266/2008. (XI. 6.) sz. korm. rendelet által életbe léptetett lényegi változtatásokkal – jelenleg a 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet adja. A Natura 2000 területek részletes leírását tartalmazó megalapozó dokumentációk, illetve a fenntartási terv munkarészek tartalmi elemeit a hivatkozott jogszabály 13. melléklete részletezi, az egyes fejezetek kidolgozásához pedig a Földművelésügyi Minisztérium (FM) Természetmegőrzési Főosztálya állított össze 2013-ban egy szakmai útmutatót, amelyet aztán 2014-ben frissítettek.

Az eddig – jórészt a nemzeti park igazgatóságok gondozásában, természetmegőrzési területekre – elkészült Natura 2000 fenntartási tervek az említett útmutatóban leírtakat követik, fejezetszerkesztési elvek és értelmezési kérdések tekintetében egyaránt. A Mátra területén 2014-2015-ben általunk készített fenntartási tervek (a madárvédelmi terület mellett 7 természetmegőrzési terület) számos olyan szakmai kérdést a felszínre hoztak, amelyek a tervezési alapelvek átgondolására, néhol a szerkezet megváltoztatására, bizonyos részletkérdések finomítására sarkalltak bennünket. E munkához a bizonytalanságokkal terhelt témakörök közül néhány koncepcionális jellegű (részben a mátrai területek meghatározóan erdős jellegéből adódó) kérdést külön is elemeztünk (lásd „A Natura 2000 fenntartási tervek összeállításának néhány koncepcionális kérdése” című anyagot). Munkánk eredményeként most egy olyan, (erdős) madárvédelmi terü-

letekre vonatkozó útmutató-javaslattal állunk elő, amelynek használatát a 2014-es FM-útmutató kiegészítéseképpen, illetve, egyes fejezetek tekintetében a helyett ajánlunk alkalmazni.

Útmutató-javaslatunkban a 275/2004. sz. korm. rendelet 13. mellékletében szereplő fejezeti felosztástól csak az általunk szükségesnek tartott mértékben távolodtunk el, azt egyfajta jogszabályi kötöttségként igyekeztünk elfogadni, főként azt fontolóra véve, hogy a javaslataink mielőbb a gyakorlatba átvihetők, közvetíthetők legyenek. A jogszabályban rögzített fejezetek további belső tagolása, új alfejezetek nyitása, illetve, az egyes fejezetek tartalmi kidolgozottsága tekintetében végig szem előtt tartottuk központi feladatunkat: a madárvédelmi területek jellegzetességeit figyelembe vevő, jól felépített, áttekinthető, jól kommunikálható, reális, a különböző ágazati tervekbe és tevékenységekbe (elsősorban az erdészeti szakigazgatás és erdőgazdálkodás) irányába jól „becsatornázható”, természetvédelmi szempontból megalapozott Natura 2000 fenntartási tervek készítésének szükségességét. **Az áttekinthetőség, követhetőség érdekében ugyanakkor, az FM-útmutatótól (2014) alapvetően, vagy jelentősen eltérő módszertani ajánlásainkat a szövegben mindenhol kék színű sorkiemeléssel jelöltük.**

Anyagunk egyelőre csak a 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet 13. melléklet I. főfejezete szerinti fenntartási terv munkarészre vonatkozó útmutató-javaslat, ebben a fázisban a megalapozó dokumentációk kérdésével nem foglalkoztunk. Azoknál a fejezeteknél, ahol tapasztalataink és meglátásaink szerinti szerkesztési irányelvek a FM-útmutató (2014) tartalmával azonosak, vagy közel megegyezők, az adott anyagrész összeállítására csak rövid, vázlatos utalásokat tettünk. Azokban az esetekben azonban, ahol az útmutatóban leírtakhoz képest gyökeresen más megoldás (szerkesztés, értelmezés) alkalmazását tartjuk célszerűnek és indokoltnak, részletes módszertani leírást adtunk.

A leírtakat jelen formájukban azonnal alkalmazható elveknek tekintjük, de természetesen nem zárjuk ki annak lehetőségét, hogy a módszertani kérdések tekintetében – más szakemberek kritikai észrevételei, javaslatai alapján további finomító jellegű változtatások történjenek.

4.1 NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERV-JAVASLAT

(4.1.) 1. A terület azonosító adatai

(4.1.) 1.1 NÉV

A terület nevét és típusát a 14/2010. (V. 11.) sz. KvVM rendeletben szereplő formában kell megadni. Típusként e helyütt csak madárvédelmi területet (KMT) lehet feltüntetni.

(4.1.) 1.2 AZONOSÍTÓ KÓD

A terület kódját szintén a 14/2010. (V. 11.) sz. KvVM rendelet alapján kell megadni.

(4.1.) 1.3 KITERJEDÉS

A tervezési terület kiterjedését hektárban, földnyilvántartási összesítő adatok (illetve a Standard Data Form tartalma) alapján, 2 tizedes pontossággal kell rögzíteni. (A 2014-es FM-útmutató a területadatok pontosságára egységes szempontot nem ad, ugyanakkor ezt célszerű lenne egységesíteni. A 2 tizedes pontosság alkalmazását az SDF, illetve az Országos Erdőállomány Adattár területadatainak pontossága alapján javasoltuk).

(4.1.) 1.4 A KIJELÖLÉS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ MADÁRFAJOK

A fejezetben (amelynek címét a jogszabályban rögzített címhez képest javasoljuk pontosítani, a madárvédelmi területekhez igazítani) a megalapozó dokumentáció készítésekor felülvizsgált Standard Data Form (SDF) szerint jelölő minősítésű (populációméret alapján A-C reprezentativitású) madárfajokat kell tételesen felsorolni. Az adatokat táblázatos formában, a megalapozó dokumentációban is alkalmazott forma szerint – a Madárvédelmi Direktíva érintett mellékleteinek elhagyásával – kell közölni.

Az összefoglalásban meg kell adni (1) a 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet szerinti magyar és (zárójelben) tudományos nevet, valamint (2) a tervezési területen belül megállapított (felmért vagy becsült) populációméret országos állományhoz viszonyított (a felülvizsgált SDF tartalmával megegyező) reprezentativitását. A táblázatos adatközlés során a kiemelt közösségi jelentőségű madárfajok közül (pl. félkövér kiemeléssel) külön meg kell jelölni azokat, amelyek esetében a populáció fenntartása kiemelt jelentőséggel bír (= prioritást élvező fajok).

A táblázatos összefoglalók után – az FM-útmutatóban (2014) foglaltakkal ellentétben – célszerű felsorolni a „nem szignifikáns” (D) populáció-minősítésű madárfajokat is, hiszen a természetvédelmi célkitűzések (3.1. fejezet) megfogalmazásánál, illetve, a kezelési egységek kialakításánál (3.2.1. fejezet) és a kezelési térképen (3.2.4. fejezet, 4. melléklet) e fajok is relevánsak lehetnek. Ezen felül fontos figyelembe vennünk, hogy társadalmi-szakmai egyeztetésre csak a fenntartási terv munkarész kerül, így a „nem szignifikáns” (D) minősítésű madárfajokra vonatkozó információk elhagyása egyrészt csorbíthatná a terv munkarész teljességét, másrészt akár értelmezési problémákat is okozhatna.

Magyar név / Tudományos név	Populáció (A-C)

(4.1.) 1.5 ÉRINTETT TELEPÜLÉSEK

A fejezetben a tervezési terület által érintett településeket kell felsorolni megyénként, azon belül pedig abécé szerinti sorrendben. Az érintett helyrajzi számokat nem kell megadni, de a településjegyzék után fel kell tüntetni az alábbi tájékoztató szöveget: „A tervezési terület által érintett helyrajzi számok listáját az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészletekről szóló 14/2010. (V. 11.) sz. KvVM rendelet (a továbbiakban: KvVM rendelet) tartalmazza. A Natura 2000 területek által érintett helyrajzi számokat és így a Natura 2000 jogi státust is a KvVM rendelet rögzíti, térképi megjelenítéssel is. A jogi jelleg a megosztással keletkező utód helyrajzi számokra is kiterjed.”

(4.1.) 1.6 EGYÉB VÉDETTSÉGI KATEGÓRIÁK

A fejezetben meg kell adni a madárvédelmi területtel esetlegesen átfedő egyéb közösségi jelentőségű területeket, illetve, a különböző védettségi fokozattal, nemzetközi és hazai természetvédelmi besorolással bíró egyéb területeket is, célszerűen az alább sorrendben:

- » természetmegőrzési terület(ek): név, azonosító kód, teljes és érintett terület (ha)
- » egyedi jogszabállyal kihirdetett, országos jelentőségű természetvédelmi terület(ek): jogszabály, név, teljes és érintett terület (ha)
- » egyedi jogszabállyal kihirdetett erdőrezervátum(ok): jogszabály, név, teljes és érintett terület (ha)
- » egyedi kihirdető jogszabály nélküli (az 1996. évi LIII. tv. erejénél fogva védett, vagyis ún. ex lege) országos jelentőségű természetvédelmi területnek (természeti emlék) minősülő, védett terület(ek): típus (forrás, láp, barlang, víznyelő, szikes tó, kunhalom, földvár), név (földrajzi név, ha van), teljes és érintett terület (ha)
- » helyi jelentőségű védett természeti terület(ek): jogszabály (önkormányzati rendelet), település, név, teljes és érintett terület (ha)
- » nemzetközi jelentőségű területek (Ramsari terület, Európa diploma, bioszféra-rezervátum, világörökségi helyszín): érintettség %-ban
- » országos ökológiai hálózat: az országos ökológiai hálózat érintettsége övezetenként, %-ban

Fenti kategóriák közül a legfontosabbak (általában az országos és helyi jelentőségű védett természeti területek, ex lege védett objektumok) határvonalát, a tervezési terület egészét lefedő, mellékletek között elhelyezett térképpel külön ábrázolni is szükséges (lásd: megalapozó dokumentáció kötelező térképei: 3.1., 3.3., 3.4. pont). Ex lege védett területek esetében biztosítani kell a felsorolt objektumok térképi azonosíthatóságát. Erdők esetében a megalapozó dokumentáció 1.3.3.2. pontja alatt a fenti érintettség jogszabálynak, illetve valóságnak megfelelő átvezetését az erdészeti nyilvántartásban érdemes vizsgálni.

(4.1.) 1.7 TERVEZÉSI ÉS EGYÉB ELŐÍRÁSOK

Itt szükséges áttekinteni azon jogszabállyal vagy közigazgatási eljárással érvénybe léptetett ágazati szabályozásokat és terveket, amelyek a közösségi jelentőségű – különösen a jelölő (A-C) minősítéssel besorolt – madárfajok szempontjából releváns előírásokat, szabályozási elemeket tartalmaz(hat)nak. E tervek tartalmának áttekintését és elemzését a megalapozó dokumentáció 1.3.3. fejezetében (Területhasználat és kezelés) egyébként már elvégzeztük, így e helyütt csak rövid felsorolást és a pontos hivatkozást szükséges beilleszteni. Javasolt, célszerű sorrend és tartalom (csak a releváns terveket kell felsorolni):

- » Jogszabályi formában kihirdetett természetvédelmi kezelési terv: jogszabály azonosítása.
- » Jogszabályi formában közzétett (körzeti erdőtervezés alapjául szolgáló, erdőtervezési és erdőgazdálkodási irányelveket egyaránt rögzítő) úngynevezett erdőterv-rendelet (csak 2011-től): jogszabály és körzet azonosítása.
- » Körzeti erdőtervek (új és régi típusú körzeti erdőtervek): törzskönyvi szám, körzet azonosítása, érvényesség, érintett települések és terület.

Erdőtervezési körzet neve, kódja	Erdőterv törzskönyvi száma	Erdőterv érvényessége	Érintett Települések	Érintett erdőterület (ha)
Összesen:				

- » Körzeti vadgazdálkodási tervek (2015 után: tájegységi vadgazdálkodási tervek) és vadgazdálkodási üzemtervek: jóváhagyó eljárás azonosítója, terület kódja, érvényesség.
- » Halgazdálkodási tervek: jóváhagyó eljárás azonosítója, vízterület azonosítása, érvényesség.
- » Vízgyűjtő-gazdálkodási tervek: jóváhagyó eljárás azonosítója, érintett vízgyűjtő egység azonosítása.
- » Településrendezési (Településszerkezeti tervek, Helyi Építési Szabályzatok) tervek: jóváhagyó (önkormányzati) eljárás azonosítója, település azonosítása.
- » Világörökségi kezelési terv: fontosabb tartalmi (konceptcionális) elemek.
- » Egyéb tervek

(4.1.) 2. Veszélyeztető tényezők

A fejezet a jelölő minősítést kapott (A-C állomány nagyságú) madárfajok szempontjából releváns veszélyeztető tényezők és egyéb hatások áttekintésére szolgál. Mivel a témakör kidolgozásánál egyidejűleg a Standard Data Form (SDF) tartalmának esetleges felülvizsgálatához is lehet adatokat szolgáltatni, a veszélyeztető tényezőket olyan attribútumokkal szükséges ellátni, hogy azok alapján (szükség esetén) az SDF környezeti hatásokat tartalmazó táblázatában („impact”) negatív jelenséggként rögzített veszélyeztető tényezők hozzárendelt adatait is korrigálni lehessen (a megalapozó dokumentációban hasonló felülvizsgálatokat végzünk el például a fajok és élőhelyek jegyzéke és az egyes elemek reprezentativitása tekintetében). Az SDF javíthatóságának biztosítása érdekében azonban az FM-útmutatóban (2014) ajánlott táblázatba még be kell szűrni a „Hatás iránya” és „Hatás eredete” oszlopokat. Az alkalmazásra javasolt táblázat szerkezete (formai okok miatt két részre bontva, idémosolva):

Kód	Hatás / Veszélyeztető tényező neve	Tényező jelentősége (H-M-L)	Hatás iránya (P=pozitív, N=negatív)	Hatás eredete (o=külső, i=belső, b=mindkettő)

Érintett terület (%)	Milyen jelölő élőhelyre vagy fajra és milyen módon gyakorol hatást?

Az SDF veszélyeztető tényezőkre vonatkozó tartalmának áttekintése és felülvizsgálata után – a szükséges módosítások, kiegészítések megtételével – a fenti táblázatot alapul véve kell összeállítani az aktuális és potenciális veszélyeztető tényezőkre vonatkozó frissített táblázatot. Az áttekinthetőség érdekében max. 20 veszélyeztető tényező lehet a felülvizsgált jegyzékbe felvenni. A feltüntethető veszélyeztető tényező kategóriákat az FM-útmutató (2014) 1. számú mellékletében elérhető, magyarországi viszonyokra alkalmazott jegyzékből kell kikeresni:

bd.eionet.europa.eu/activities/Natura_2000/reference_portal. A veszélyeztető tényező kódjának és nevének megadása után a veszélyeztető tényező jelentőségét kell megadni: H=high (magas), M=medium (közepes), L=low (alacsony). További rögzítendő adat – mint már utaltunk rá – a hatás iránya. Itt elvileg P=pozitív és N=negatív érték fordulhat elő, de mivel jelen esetben csak a veszélyeztető tényezőkről van szó, a hatás iránya nyilván minden esetben negatív lesz (az SDF-en viszont kerülhetnek olyan hatótényezők is a rendszerbe, amelyek a terület valamely közösségi jelentőségű madárfaja szempontjából pozitív hatást fejtenek ki). Ezt követően a hatás eredetére vonatkozó adatot kell feltüntetni: o=outside (külső), i=inner (belső), b=both (mindkettő). Az FM-útmutató (2014) ajánlása nyomán reális és természetvédelmi szempontból indokolt a veszélyeztető tényező által érintett egyedszám (becsült) %-os arányának megadása (10% alatt 1-2%-os ugrásokkal, 10% felett 10%-os ugrásokkal). Az utolsó oszlopban azt kell összefoglalni, hogy az adott tényező mely jelölő madárfajra milyen módon gyakorol hatást (a veszélyeztető tényező által érintett terület %-os aránya itt bizonyos mértékben összefüggést kell, hogy mutasson a tényező jelentőségével, mely rovatot egyébként a hatással érintett terület aránya és/vagy a tényező intenzitása, mértéke alapján kell kitölteni).

A veszélyeztető tényezők felülvizsgált jegyzékét a tervezés további fázisában (a terv további fejezeteiben) következetesen kell figyelembe venni, azokat a különböző helyeken megfogalmazott természetvédelmi javaslatokkal összhangba kell hozni!

(4.1.) 3. Kezelési feladatok meghatározása

(4.1.) 3.1 TERMÉSZETVÉDELMI CÉLKITŰZÉS, A TERÜLET RENDELTETÉSE

E fejezetben a tervezési terület sajátosságai, valamint az előforduló közösségi jelentőségű természeti értékek – kiemelten a jelölő madárfajok – alapján, a hosszú távon, kedvező természetvédelmi helyzetben való fenntartást szolgáló Natura 2000 célkitűzéseket (illetve, ha ilyen konkrétan megfogalmazható: célállapotokat) kell összefoglalni. Az FM-útmutató (2014) által említett „más közösségi jelentőségű vagy védelemben részesülő fajok” tárgyalását nem tartjuk célszerűnek, mert az anyag áttekinthetőségét jelentős mértékben ronthatja.

- » Az adott területre szabott általános természetvédelmi (Natura 2000) célkitűzések.
- » A tervezési területen – populációméretük, illetve természetvédelmi jelentőségük okán – prioritást élvező közösségi jelentőségű madárfajok tételes felsorolása.
- » A madárvédelmi területen előforduló közösségi jelentőségű madárfajok populációinak fenntartásával/ megőrzésével, élőhelyük optimális állapotának kialakításával, fenntartásával kapcsolatos fontosabb (lényegében fajvédelmi jellegű) célkitűzések, irányelvek (célszerűen a hasonló élőhelyi igényű fajokat csoportokba rendezve vagy egyenként, a fajok magyar és tudományos nevének megadásával). Amennyiben a táplálkozóterületek térben jelentősen elkülönülnek a fészkelőterületektől (pl. ragadozómadarak esetében), a fajcsoportok szerinti tárgyalásnál külön ki kell térni a táplálkozóterületek fenntartásával kapcsolatos kérdésekre.
- » Az előforduló közösségi jelentőségű madárfajok abiotikus és biotikus környezeti igényei (klímaváltozás, másodlagos szukcessziós folyamatok, adventív/inváziós fajok, vadhasítás, egyéb tényezők) kapcsán megfogalmazható, Natura 2000 szempontokat (is) szolgáló célkitűzések.
- » Természetmegőrzési területtel átfedő (ilyeneket magában foglaló) madárvédelmi terület esetén: az érintett természetmegőrzési terület(ek)en megfogalmazott fontosabb (élőhely-, illetve fajvédelmi jellegű) célkitűzések, irányelvek összefüggése a madárvédelmi terület fent megfogalmazott irányelveivel. Itt kell kitérni az esetleges ellentmondásokra, és javaslatot tenni a prioritásokra, illetve a problémák lehetséges feloldására.

» Különleges státusú területekre (pl. fokozottan védett területek, erdőrezervátumok) vonatkozó, a madárvédelmi irányelveket jelentősen módosító, vagy azokkal ellentétes természetvédelmi célkitűzések (ha vannak ilyenek).

A fejezet anyagába a Natura 2000 adatlapon szereplő természetvédelmi prioritásokat és célkitűzéseket (részletesen lásd: www.termeszetvedelem.hu) is be kell dolgozni, illetve ennek kapcsán a fejezet végén egy tájékoztató szöveget kell elhelyezni: „A Natura 2000 területre vonatkozó természetvédelmi célkitűzések és prioritások a tervezési terület hivatalos Natura 2000 adatlapján (Standard Data Form, SDF) is megtalálhatók.” Ezen kívül védett természeti területtel átfedő madárvédelmi terület esetén utalni kell a természetvédelmi célkitűzéseket szintén tartalmazó, jogszabályi formában megjelent természetvédelmi kezelési terv(ek)re (illetve: a fentebbi Natura 2000 célkitűzéseket ezekre tekintettel, ezekkel összhangban kell megfogalmazni).

Mivel ez a szövegrész a fenntartási terv egyik esszenciális fejezete, e helyütt (is) tömör, jól kommunikálható, mindenki számára érthető megfogalmazásra kell törekedni!

(4.1.) 3.2 KEZELÉSI JAVASLATOK

A Natura 2000 fenntartási terv legfontosabb fejezete, amely (részben stratégiai/ koncepcionális szinten, részben viszonylag konkretizálva) lényegében az összes gazdálkodási, kezelési, fenntartási jellegű – Natura 2000 célokat szolgáló – természetvédelmi irányelvet, javaslatot, továbbá az összes jogszabályi és hatósági és eszközt tartalmazza. A sok szempont szerint csoportosítható

kezelési javaslatok ismertetése előtt – az anyag követhetősége, áttekinthetősége érdekében – egy összefoglaló, értelmező jellegű leírást kell adni a fejezet szerkezetéről. A leírás lehetőség szerint térjen ki az alábbi témakörökre:

- » A Natura 2000 célokat szolgáló javaslatokat alapvetően a közösségi jelentőségű madárfajok szempontjából releváns élőhelytípusok fenntartása és kezelése érdekében kell megfogalmazni, de szorosan ide értjük és itt tárgyaljuk az előforduló fajok élőhelyi preferenciája és konkrét előfordulási adatai alapján érvényesítendő fajvédelmi szempontokat is (a fajokat leginkább az élőhelyükkel együtt lehet megőrizni, fenntartani). Kiemelt egyedi értékek (pl. fokozottan védett nem madár- fajok előfordulásai) lokálisan felülírhatják a madárfajok igényei alapján megfogalmazott élőhelyi szempontú javaslatokat, a nem közösségi jelentőségű, de egyébként védett fajok szempontjaira viszont csak esetlegesen, opcionálisan utalnak az irányelvek.
- » Hangsúlyozzuk a leírtak javaslat-jellegét, hiszen a 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet 4.§ (5) pontja értelmében „a fenntartási terv a Natura 2000 terület kezelésére vonatkozó javaslatokat, valamint ezek megvalósításának lehetséges eszközeit tartalmazza, és jogszabály eltérő rendelkezése hiányában kötelező földhasználati szabályokat nem állapít meg.” Vagyis a gazdálkodók számára a fenntartási tervben rögzített, élőhelykezelésre vonatkozó természetvédelmi javaslatok külön kötelezettséget nem jelentenek, betartásuk csak jogszabályi környezetbe (pl. erdőterv-rendelet) való beemelésük esetén, illetve jövőbeni (a fenntartási terv irányelveivel összhangban kidolgozandó) támogatási programokon keresztül, önkéntes vállalás formájában válhat kötelezővé.
- » A Natura 2000 célok megvalósítása érdekében megfogalmazott irányelveket, javaslatokat „gazdálkodáshoz nem köthető” és „gazdálkodáshoz köthető” bontásban mutatjuk meg. A „gazdálkodáshoz köthető javaslatok” szövegrészen belül a kultúrterületeket, gyepterületeket, vizes élőhelyeket, erdőterületeket, egyéb területeket, illetve víz-, hal- és vadgazdálkodási szempontokat külön tárgyaljuk.
- » A speciális fészkelőhelyekhez, gyepekhez, vizes élőhelyekhez, erdőkhöz és egyéb élőhelyekhez (illetve, ezeken keresztül a közösségi jelentőségű madárfajokhoz) kapcsolódó irányelveket kezelési egységek szerint kell részletezni, s a kezelési egységek szerinti ismertetés előtt esetleg az adott ágazathoz tartozó általános szempontok is megadhatók. Az általános és részletes (kezelési egységek szerinti) javaslatoknál (különösen a mező-, erdő-, vad- és vízgazdálkodásnál) az esetleges azonnali beavatkozást igénylő javaslatokat külön ki kell emelni!

» Utalni kell a kezelési egységek funkciójára: a kezelési egységek (KE) több szempont alapján elkülönített, az élőhely sajátosságokhoz és az állományjellemzőkhöz igazodó, térben is lokalizálható – és ezáltal a fenntartási terv konkrétabb tartalmának közvetítésére alkalmas – kategóriák. A kezelési egységek meghatározásánál hozzávetőlegesen azonos jellemzőkkel bír, s ezért többé-kevésbé azonos kezelést igénylő, térben is jól elhatárolható, több kritérium alapján levezethető egységeket igyekezzünk felállítani. A kezelési egységek a feladat jellege miatt a természetmegőrzési területeknél alkalmazott egységeknél durvább felbontással kategorizált, általában nagyobb kiterjedésű területek. Mintázatukat főként a különböző élőhelytípusok területfoglalása határozza meg, ugyanakkor erdőterületen belül az erdőrézlet-határokhöz, azokon kívül pedig az ingatlan-nyilvántartási határokhöz való illeszkedésük célként fogalmazható meg. Az alkalmazott rendszer így a Natura 2000 célok hosszú távú megvalósításához a valós, tényleges állományviszonyokra, valamint az aktuális területhasználati és/vagy gazdálkodási formákra alapozott irányelvek megfogalmazására ad lehetőséget.

- » Az érintett madárfajok előfordulási adataival kapcsolatos (a koncepcionális anyagban részletezett) problémák, bizonytalanságok miatt a kezelési egységek lehatárolását nem érdemes (pontoszerű) előfordulási adatokhoz kötni. Sokkal inkább ajánlható az érintett madárfajok élőhelyi igényeinek felmérésével, a hasonló igényű fajok összevonásával élőhelyi alapú fajcsoportokat és (azokhoz rendelt) területi egységeket kialakítani. Az adott madárvédelmi területen belül a fajcsoportokhoz tartozó területek potenciális élőhelynek tekintendők, de ezt a térképet a rendelkezésre álló tényleges biotikai (előfordulási) adatokkal is egyeztetni kell. A kezelési térkép célszerűen teljes lefedettségű, tehát érdemes

röviden kitérni az érintett madárfajok szempontjából (jelen állapotában) irreleváns (pl. másodlagos) élőhelyekre, területekre is.

» Az élőhelyi alapú fajcsoportok kialakítására a szóba kerülő fajok nagy száma, a madárvédelmi területek változatossága és a fennálló ismerethiány miatt (egyelőre) nem javasunk országosan egységes rendszert, az alább bemutatott durva kategóriákon (nem jellemző, kultúrterület, gyepterület, vizes élőhely, erdő) belül a további csoportosítás a pontosabb élőhelyválasztás, a fészkelési szokások, továbbá, a helyi jellemzők és ismeretek alapján történhet.

» A közösségi jelentőségű madárfajok némelyike jól körülhatárolható igényekkel rendelkező, szűk ökológiájú faj, mások többféle élőhelyen is megjelenhetnek, kevésbé specialisták. Utóbbiak az élőhelyi alapon kialakított csoportok közül többen is megjelenhetnek (pl. bányafalon és erdőben, gallyfészekben is fészkelő, vagy nagyobb gyepekben és bokorerdőkben is megjelenő fajok). Ugyanilyen okok miatt (tehát, a hozzá rendelhető többféle fajcsoport okán) előfordulhatnak térben átfedő kezelési egységek, vagyis egy konkrét terület több, egymáshoz „közel álló” kezelési egységben is feltűnhet (pl. hegylábi gyepek a „cserjések és gyümölcsösök”, valamint a „bokorerdők tisztái és száraz gyepek” egységben is). Utóbbi eset különösen akkor állhat elő, ha nem áll rendelkezésre a teljes területet lefedő, célirányosan készült, részletes (a pontos elkülönítést lehetővé tevő) élőhelytérkép. Egymással ellentétes kezelési javaslatok egy területre vonatkozóan nem maradhatnak!

» A bemutatott szempontrendszer alapján kialakított kezelési egységek és a hozzájuk rendelt Natura 2000 irányelvek bemutatása egységes szerkezetben kell, hogy készüljön.

A közlendő információk tagolása – részben az FM-útmutatóra (2014) támaszkodva (a védett természeti területekre vonatkozó irányelvek beépítése és a madárvédelmi területek sajátosságai miatt módosítva) – az alábbi:

A kezelési egység kódja és rövid neve

(a) A kezelési egység megfeleltetése [Á-NÉR megfeleltetés javasolt, de nem kötelező]

(b) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek

(bV) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek (védett természeti területek)

(c) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok

(cV) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok (védett természeti területek)

» A kezelési egységek szerinti irányelv-ismertetés során fontos szempont a terület (nemzeti szinten) védett, illetve nem védett jellege, hiszen védett természeti területekre az 1996. évi LIII. tv. és más természetvédelmi jogszabályok alapján számos olyan irányelv, illetve szabály vonatkozik, mely részben a joganyag, részben a kapcsolódó hatósági eljárások révén kötelező jellegű. Abban az esetben, ha a tervezési terület a (nemzeti szintű) védettség szempontjából egységes (teljes területen védett, vagy nem védett), a kezelési egységekre vonatkozó információk tagolásánál a (b)-(c), illetve a (bV)-(cV) pontok kihagyhatók. Ha a kétféle besorolású területre vonatkozó kötelező előírások, vagy ajánlott kezelési-fenntartási feladatok azonosak, az ismertetés összevonva, (b, bV), illetve (c, cV) egységek szerinti tagolással is lehetséges.

» A kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelveknél utalni kell arra, hogy a kötelező elemek (előírások) forrását a fenntartási terv mindig tételesen közli. A kötelezően betartandó szempontok legfontosabb jogforrásai az alábbiak:

- Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. tv.
- 153/2009. (XI. 13.) sz. FVM rendelet az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény végrehajtásáról
- vonatkozó erdőterv rendelet
- A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. tv.
- 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről
- 269/2007. (X. 18.) sz. korm. rendelet a NATURA 2000 gyepterületek fenntartásának földhasználati szabályairól
- védett természeti terület esetében: jogszabályban kihirdetett természetvédelmi kezelési terv

- » A javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási irányelveket a kezelési egységekhez sorolt madárfajok, illetve állományok jellemzői és a felmerült problémák alapján kell kidolgozni. Az így kifejtett javaslatok mellett az FM-útmutató 2. sz. mellékletében (táblázatos formában, szántó-gyep-vizes élőhely-erdő bontásban) rögzített előírás-javaslatokból készített összeállítást is meg lehet adni, bár ezek az előírás javaslatok a tapasztalatok szerint egyrészt nem biztosítanak teljes körű problémalefedést, másrészt a szövegezésük sok esetben nem a javaslat-jelleget hangsúlyozza, hanem inkább tiltó és/vagy korlátozó kitétel.
- » A gazdálkodási, kezelési, fenntartási jellegű irányelveket megelőzően közzelendő összefoglaló, értelmező jellegű leírás – ha készül ilyen – utolsó tételeként utalni kell arra, hogy a kezelési egységek megjelenítése úgynevezett kezelési térképen is megtörténik, illetve, – ha a rendelkezésre álló adatok alapján ez megvalósítható –, a fenntartási terv mellékletébe egy elemi tulajdoni/gazdálkodási egységekre (helyrajzi szám, erdőrészlet) lebontott, a megvalósítást segítő és az érintettek/ügyfelek tájékoztatását szolgáló kezelési táblázat is bekerül.

Fontos kiemelni, hogy a fejezet összeállítására vonatkozó, fentebb ismertetett módszertani javaslatunk – bár abból számos momentumot hasznosít – egyszerűsítés, illetve „támogatási rendszerbe illeszthető kezelési előírás-javaslatok” és „önkéntesen vállalható előírás-javaslatok” fentebb jórészt már említett értelmezési problémái miatt több elemében, markánsan eltér az FM-útmutató (2014) által ajánlott megoldástól:

- » A kezelési javaslatok között vannak olyan nagyobb területet lefedő irányelvek (pl. a vadlétszám-kérdésre és vadgazdálkodásra vonatkozó irányelvek), amelyek kezelési egységek szerinti ismertetése különösen erdőkben (a sokféle kezelési egység miatt) általában nem életszerű, illetve fölösleges. Mindezek miatt az FM-útmutató ajánlásával ellentétben a víz-, hal- és vadgazdálkodáshoz kapcsolódó Natura 2000 szempontokat inkább összefoglaló jelleggel, külön fejezetben tárgyaljuk.
- » A gazdálkodáshoz köthető kezelési javaslatok (Natura 2000 intézkedések) „általános kezelési javaslatokra” és „támogatási rendszerbe illeszthető kezelési előírás-javaslatokra” bontását a fenntartási terv keretei között nem feltétlenül tartjuk szerencsésnek. A támogatási rendszer ugyanis döntően uniós forrásokból kiírt pályázatokhoz kapcsolódik, időben változó, továbbá, az erdészeti ágazatban alapvetően tulajdonformához kötött: döntő részben csak a magángazdálkodóknak áll rendelkezésére. Fejlesztését ezért nem egy-egy konkrét terület tervének összeállításán keresztül, hanem nagyszámú fenntartási terv tartalma (továbbá, külön elemzések és hatástanulmányok) alapján lehetne megcélózni. Az FM-útmutató ajánlása helyett

az általunk készített anyagban (opcionálisan) általános és (kötelezően) kezelési egységek szerinti javaslatok szerepelnek. Az utóbbiak természetesen – más Natura 2000 területek hasonló anyagával együtt – alkalmasak lehetnek önálló Natura 2000 támogatási jogcímek megalapozására, kidolgozására (az aktuális agrártámogatási rendszerek továbbfejlesztésére), ezt a lehetőséget azonban a Natura 2000 fenntartási tervek készítésétől elkülönítve, nagyobb területi merítés alapján tartjuk reálisnak.

- » Még az előző ponthoz kapcsolódva szeretnénk idézni az FM-útmutató egy sarkalatos kijelentését, miszerint: „Egyértelmű célja a fenntartási terveknek, hogy rámutassanak arra, hogy a jelenlegi támogatási rendszer hiányosságait hogyan lehet javítani, annak érdekében, hogy a Natura 2000 területek kedvező természetvédelmi helyzete fenntartható, illetve elérhető legyen.” A fenntartási tervek készítői a legritkább esetben (vagy inkább soha nem) jutnak hozzá a támogatást igénybe vevő szervezetekre továbbá, a ténylegesen igénybe vett jogcímekre és támogatásokra, az ezek segítségével megvalósított tevékenységekre vonatkozó érdemi adatokhoz. Így a Natura 2000 célokat szolgáló agrártámogatási jogcímek hatékonyságának vizsgálata és az ezzel kapcsolatos további fejlesztés a fenntartási tervek készítésétől erősen elkülönítve, teljesen más keretek között célszerű.
- » Az FM-útmutató szerinti „támogatási rendszerbe illeszthető kezelési előírás-javaslatok” „kötelezően betartandó előírásokra” és „önkéntesen vállalható előírás-javaslatokra” bontása meglátásunk szerint teljes kommunikációs zavart állít elő, mert a kötelező irányelvek jogszabályi eredetűek és a betartásukra vonatkozó kötelezettség teljesen független a támogatási rendszertől. Mindezek miatt az említett kategóriákat anyagunkban nem használjuk, és használatra más tervkészítők számára sem ajánljuk.

(4.1.) 3.2.1 ÉLŐHELYEK KEZELÉSE

(4.1.) 3.2.1.1 Gazdálkodáshoz nem köthető általános javaslatok

Ez a fejezet szolgál a tervezési terület egészét (vagy annak verbálisan is körülhatárolható, jelentősebb részterületét) érintő, rét- és legelőgazdálkodáshoz, erdő- és vízgazdálkodáshoz, hal- és vadgazdálkodáshoz nem köthető, Natura 2000 (azon belül kiemelten madárvédelmi) célokat szolgáló természetvédelmi javaslatok (kezelési egységek alkalmazása nélküli) rögzítésére. A különböző gazdálkodási módokhoz akár csak közvetve is kapcsolódó, lokálisan jelentkező természetvédelmi szempontokat tehát, nem itt, hanem az érintett kezelési egysége(ke)n belül kell megadni. Alapvetően ajánlásokat kell tenni, de amennyiben védett természeti területet érintő témakörrel van szó és a felmerült kérdéshez jogszabályi köztetés, előírás is tartozik (pl. már közzétett természetvédelmi kezelési terv alapján), abban az esetben ajánlás helyett a természetvédelmi szempont kötelezően betartandó jellegét kell hangsúlyozni. Egyebek tekintetében (s ez védett és nem védett területeken egyaránt érvényes) a korlátozó típusú javaslatok mellett (természetesen) fejlesztésre vonatkozó javaslatok is megadhatók.

A körülírás alapján a gazdálkodáshoz nem köthető általános – pontokba rendezendő – javaslatok (a „Natura 2000 területeken azok elsődleges rendeltetésével ellentétes tevékenység nem folytatható” elv alapján) elsősorban a területrendezés, településfejlesztés, építésügy, közlekedés, turizmus, rekreáció, bemutatás, bányászat témaköreit érinthetik.

Ugyanakkor az FM-útmutató (2014) azon ajánlásait, miszerint a nemzeti parkok övezeti beosztása, a tulajdonviszonyokból (vö. pl. honvédelmi területek) levezethető specialitások, vagy a sporthorgászat kérdései is itt tárgyalandók, elvetésre javasoljuk, mivel e témaköröket jól lehet lokalizálni, így ismertetésüket

mindenképpen a gazdálkodással összefüggő kérdéseknél, releváns kezelési egységek kialakításával, vagy már meglévő kezelési egységekhez (pl. horgászat esetén: víztestek) rendelésével érdemes megoldani.

(4.1.) 3.2.1.2 Gazdálkodáshoz köthető javaslatok (fajcsoportonként)

A különböző gazdálkodási módokhoz kapcsolódó kezelési javaslatok közül ebben a fejezetben kell összefoglalni a közösségi jelentőségű madárfajok praktikus kialakított csoportjai szerinti Natura 2000 irányelveket. A fejezetet tovább kell tagolni aszerint, hogy speciális fészkelőhelyekhez (elsősorban kultúrterületekhez), illetve gyepterületekhez (rétekhez, legelőkhöz, egyéb gyepek területekhez), vizes élőhelyekhez, erdőterületekhez, illetve vízgazdálkodáshoz, halgazdálkodáshoz vagy vadgazdálkodáshoz kapcsolódó Natura 2000 javaslatokról van-e szó. A speciális fészkelőhelyekhez (kultúrterületekhez), gyepterületekhez, vizes élőhelyekhez, valamint erdőterületekhez kapcsolódó irányelveket kezelési egységek szerint kell részletezni, de a kezelési egységek szerinti ismertetés előtt az adott ágazathoz tartozó általános szempontok is megadhatók.

A csoportok kialakítása és általános jellemzése után érdemes áttekintő térképeken is megjeleníteni az oda sorolt fajok ismert biotikai adatait, valamint a csoporthoz (élőhelyi alapon) rendelhető területek térbeli elhelyezkedését. A rendszerint nagy kiterjedésű madárvédelmi területekről így csak kis méretarányú és felbontású térképet lehet közölni, de emellett szól, hogy a szóban forgó madárfajok egy részének az adatai igen óvatosan kezelendők, a pontos lokalitások azonosítására alkalmas módon nem publikusak. Ezekkel a térképekkel az esetlegesen felmerülő ellentmondások is kiszűrhetők, illetve magyarázhatók, és a feltűnő adathiány is láthatóvá válik.

(4.1.) 3.2.1.2.1 SPECIÁLIS FÉSZKELŐHELYET VÁLASZTÓ FAJOK (INCL. KULTÚRTERÜLETEKHEZ KÖTHETŐ FAJOK)

Ide sorolandók a különleges fészkelőhelyet (pl. sziklafal, villanyoszlop, épületek, padlások, egyéb művi környezet stb.) választó fajok.

Esetükben a fészkelőhely és a táplálkozóterület térben szinte minden esetben látványosan elkülönül. A fajok tovább csoportosíthatók a terület (fészkelőhely) típusa, jellege és/vagy a fészkelés jellemzői szerint.

A fajcsoportokhoz tartozó fajokat a magyar és tudományos név megadásával, valamint a tervezési területen becsült populációméret közlésével rögzítjük:

Magyar név / Tudományos név	Becsült állomány (pár)

A csoport kialakítása után érdemes áttekintő térképe(ke)n is megjeleníteni az ide sorolt fajok ismert biotikai adatait, valamint (áttekintés céljából) a csoporthoz (élőhelyi alapon) rendelhető területek térbeli elhelyezkedését. Ezzel az esetlegesen felmerülő ellentmondások is kiszűrhetők, illetve magyarázhatók.

/ A fajcsoport általános jellemzése:

Összefoglalandó az ide sorolt fajok élőhelyválasztással, táplálkozással, fészkeléssel, teleléssel/vonulással kapcsolatos legfontosabb, az optimális élőhely fenntartására, rekonstrukciójára, a fajok megőrzésére vonatkozó, a kezelési javaslatokat befolyásoló, a konkrét madárvédelmi területre is releváns ismeretanyag. Ha vannak további alcsoportok, akkor ezt az ismertetést célszerű ezekre külön is megadni.

/ Fontosabb élőhelykezelési irányelvek:

Összefoglalandók az ide sorolt fajok élőhelyének fenntartására, rekonstrukciójára vonatkozó, az adott madárvédelmi területre kellő mértékben konkretizált javaslatok. A csoporton belüli további alcsoportokra ezeket az irányelveket csak akkor célszerű külön megadni, ha azok a kezelési térképen is elkülöníthetők (önálló kezelési egységként).

(4.1.) 3.2.1.2.2 GYEPTERÜLETEKHEZ KÖTHETŐ FAJOK

Ide sorolandók a különböző gyepterületekhez (kaszálókhoz, legelőkhöz, egyéb gyeptípusokhoz) köthető madárfajok. Esetükben a fészkelőhely és a táplálkozóterület térben nem, vagy csak minimális mértékben különül el. A fajok tovább csoportosíthatók a gyepterület típusa, jellege és/vagy a fészkelés jellemző helye szerint, például:

- » Nedves (hegylábi) gyepekben élő fajok
- » Cserjésekben, gyümölcsösökben, facsoportokkal mozaikos gyepeken élő fajok
 - Földön fészkelő fajok
 - Bokrokban fészkelő fajok
 - Fasorokban, gyümölcsösökben, faodúban fészkelő fajok
- » Száraz gyepekben és bokorerdők tisztásain élő fajok

A fajcsoportokhoz tartozó fajokat a magyar és tudományos név megadásával, valamint a tervezési területen becsült populációméret közlésével rögzítjük:

Magyar név / Tudományos név	Becsült állomány (pár)

/ A fajcsoport általános jellemzése:

Lásd a 3.2.1.2.1. pontnál leírt elveket!

/ Fontosabb élőhelykezelési irányelvek:

Lásd a 3.2.1.2.1. pontnál leírt elveket!

(4.1.) 3.2.1.2.3 VIZES ÉLŐHELYEKHEZ KÖTHETŐ FAJOK

Ide sorolandók a különböző vizes élőhelyekhez (víztestekhez, mocsarakhoz, holtágakhoz, időszakos vízállásokhoz, patakok menti területekhez stb.) köthető madárfajok. Esetükben a fészkelőhely és a táplálkozóterület térben általában nem, vagy nem jelentős mértékben különül el. A fajok tovább csoportosíthatók a vizes terület/élőhely típusa, jellege és/vagy a fészkelés jellemzői szerint, például:

- » Nádasokban, gyékényesekben (talajon) fészkelő fajok
- » Vizes sziki élőhelyeken (talajon) fészkelő fajok
- » Patak- és folyómenti ligeterdőkben, fűzcserjésekben (fán) fészkelő fajok
- » Patakok mentén (kövek, gyökerek között) fészkelő fajok

A fajcsoportozáshoz tartozó fajokat a magyar és tudományos név megadásával, valamint a tervezési területen becsült populációméret közlésével rögzítjük:

Magyar név / Tudományos név	Becsült állomány (pár)

/ A fajcsoport általános jellemzése:

Lásd a 3.2.1.2.1. pontnál leírt elveket!

/ Fontosabb élőhelykezelési irányelvek:

Lásd a 3.2.1.2.1. pontnál leírt elveket!

(4.1.) 3.2.1.2.4 ERDŐTERÜLETEKHEZ KÖTHETŐ FAJOK

Ide sorolandók a fészkelés helye szerint különböző (zárt és felnyíló lombuszintű) erdőtípusokhoz köthető madárfajok. Esetükben a fészkelőhely és a táplálkozóterület térben sok esetben elkülönül (vö. ragadozómadarak). A fajok tovább csoportosíthatók az erdőterület típusa, jellege és/vagy a fészkelés jellemző helye szerint, például:

- » Zárt erdőkben élő fajok
 - Faodvakban fészkelő fajok
 - Gallyfészekben költő fajok
 - Cserjeszintben költő fajok
 - Talajon fészkelő fajok
- » Nyílt erdőkben élő fajok
 - Cserjeszintben költő fajok
 - Talajon fészkelő fajok
- » Összetett élőhelyi igényű fajok

A fajcsoportozáshoz tartozó fajokat a magyar és tudományos név megadásával, valamint a tervezési területen becsült populációméret közlésével rögzítjük:

Magyar név / Tudományos név	Becsült állomány (pár)

/ A fajcsoport általános jellemzése:

Lásd a 3.2.1.2.1. pontnál leírt elveket!

/ Fontosabb élőhelykezelési irányelvek:

Lásd a 3.2.1.2.1. pontnál leírt elveket!

(4.1.) 3.2.1.3 Gazdálkodáshoz köthető általános javaslatok (kezelési egységenként)

A gazdálkodáshoz köthető Natura 2000 javaslatokat a 3.2.1.2. fejezetben kialakított fajcsoportok alapján elhatárolt kezelési egységek szerint kell ismertetni. Az alfejezet végén ezen kívül „egyéb kezelési egységek” címszó alatt megjeleníthetjük azon – általában kultúr jellegű – területeket is (pl. lakott területek, kertek, utak), amelyek (1) a madárvédelmi területen belül jelentősebb kiterjedést érnek el, (2) a közösségi jelentőségű madárfajok populációinak megőrzése szempontjából közvetlen jelentőséggel nem bírnak, ugyanakkor (3) a madárvédelmi terület jellegének, állapotának megőrzése és fenntartása szempontjából közvetve mégiscsak fontosak, vagy fontosak lehetnek.

(4.1.) 3.2.1.3.1 SPECIÁLIS FÉSZKELŐHELYEKHEZ (RÉSZBEN KULTÚRTERÜLETEKHEZ) KÖTHETŐ FAJOK SZERINT KIALAKÍTOTT KEZELÉSI EGYSÉGEK

/ Általános javaslatok, irányelvek:

Amennyiben a speciális fészkelőhelyekhez (részben kultúrterületekhez és egyéb másodlagos élőhelyekhez) köthető fajok szerint kialakított kezelési egységekre meg lehet fogalmazni általános jellegű Natura 2000 javaslatokat, akkor a fejezet elején először azokat kell – pontokba rendezve – megadni. Nem kötelezően kidolgozandó alfejezet!

/ Az elkülönített kezelési egységek áttekintése és részletes leírása:

A speciális fészkelőhelyekhez (részben kultúrterületekhez és egyéb másodlagos élőhelyekhez) köthető fajok szerint kialakított kezelési egységeket áttekintő táblázatban kell összefoglalni:

Érintett fajok	Kezelési egységek	Megjegyzés

Az áttekintő táblázat után az elkülönített kezelési egységek szerinti javaslatokat kell részletezni, egységes szerkezetben, az alábbi bontásban:

A kezelési egység kódja és rövid neve

(a) A kezelési egység megfeleltetése

(b) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek

(bV) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek (védett természeti területek)

(c) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok

(cV) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok (védett természeti területek)

A speciális fészkelőhelyekhez (részben kultúrterületekhez és egyéb másodlagos élőhelyekhez) köthető fajok szerint kialakított kezelési egységeknél a kezelési/fenntartási javaslatok megfogalmazásához – a lokális adatokhoz, információkhoz illesztéssel – egyebek között az alábbi szakmai anyag felhasználását javasoljuk:

Haraszthy L. (szerk.) (2014): *Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon.*
– Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, 956 pp.

(4.1.) 3.2.1.3.2 GYEPTERÜLETEKHEZ KÖTHETŐ FAJOK SZERINT KIALAKÍTOTT KEZELÉSI EGYSÉGEK

/ Általános javaslatok, irányelvek:

Az alfejezetben a gyepgazdálkodásra, azon belül hangsúlyosan a rét- és legelőművelésre (kaszálásra, gyepkezelésre, legeltetésre, cserjések fenntartására) vonatkozó, Natura 2000 (madárvédelmi) célokkal összefüggésben megfogalmazható általános természetvédelmi javaslatokat lehet – pontokba rendezve – megadni (általában: legeltetés és/vagy kaszálás ideje, módja, legelő állat faja/fajtája, állategység, cserjeritkítás szükségessége, inváziós fajok kezelése, esetleges vadhatás-problémák megnevezése és megoldása). Nem kötelezően kidolgozandó alfejezet!

/ Az elkülönített kezelési egységek áttekintése és részletes leírása:

A gyepterületekhez köthető fajok szerint kialakított kezelési egységeket áttekintő táblázatban kell összefoglalni:

Érintett fajok	Kezelési egységek	Megjegyzés

Az áttekintő táblázat után az elkülönített kezelési egységek szerinti javaslatokat kell részletezni, egységes szerkezetben, az alábbi bontásban:

A kezelési egység kódja és rövid neve

(a) A kezelési egység megfeleltetése

(b) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek

(bV) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek (védett természeti területek)

(c) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok

(cV) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok (védett természeti területek)

Az általános és kezelési egységek szerinti kezelési/fenntartási javaslatok megfogalmazásához gyepek vonatkozásában – a lokális adatokhoz, információkhoz illesztéssel – egyebek között az alábbi szakmai anyagok felhasználását javasoljuk:

HARASZTHY L. (2013): *Értékkörző gazdálkodás Natura 2000 területeken.* – Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, 92 pp.

HARASZTHY L. (szerk.) (2014): *Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon.*
– Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, 956 pp.

ILLYÉS E. – BÖLÖNI J. (szerk.) (2007): *Lejtősztyepek, löszgyepek és erdőssztyepprétek Magyarországon.*
– MTA-ÖBKI, Budapest, 236 pp.

Kelemen J. (szerk.) (1997): *Irányelvek a füves területek természetvédelmi szempontú kezeléséhez.*
– TermészetBúvár Alapítvány Kiadó, Budapest 388. pp.

RÉV SZ. – MARTICSEK J. – FÜLÖP GY. (szerk.) (2008): *Természetvédelmi szempontú gyephasznosítás.*
– DINPI, Budapest, 48 pp.

Viszló L. (szerk.) (2011): *Természetkímélő gyepgazdálkodás. Hagyományőrző szemlélet – modern eszközök.*
– Pro Vértess Természetvédelmi Közalapítvány, Csákvár, 270 pp.

(4.1.) 3.2.1.3.3 VIZES ÉLŐHELYEKHEZ KÖTHETŐ FAJOK SZERINT KIALAKÍTOTT KEZELÉSI EGYSÉGEK

/ Általános javaslatok, irányelvek:

Az alfejezetben a kezelési térképen reálisan megjeleníthető különböző víztestekre (természetes és mesterséges tavak, halastavak, holtágak, nagyobb folyók) és egyéb vizes élőhelyekre (mocsarak, nádasok) vonatkozó, Natura 2000 (madárvédelmi) célokkal összefüggésben megfogalmazható általános természetvédelmi javaslatokat lehet – pontokba rendezve – megadni. Nem kötelezően kidolgozandó alfejezet!

/ Az elkülönített kezelési egységek áttekintése és részletes leírása:

A vizes élőhelyekhez köthető fajok szerint kialakított kezelési egységeket áttekintő táblázatban kell összefoglalni:

Érintett fajok	Kezelési egységek	Megjegyzés

Az áttekintő táblázat után az elkülönített kezelési egységek szerinti javaslatokat kell részletezni, egységes szerkezetben, az alábbi bontásban:

A kezelési egység kódja és rövid neve

(a) A kezelési egység megfeleltetése

(b) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek

(bV) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek (védett természeti területek)

(c) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok

(cV) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok (védett természeti területek)

Az általános és kezelési egységek szerinti kezelési/fenntartási javaslatok megfogalmazásához vizes élőhelyek vonatkozásában – a lokális adatokhoz, információkhoz illesztéssel – egyebek között az alábbi szakmai anyagok felhasználását javasoljuk:

HARASZTHY L. (2013): Értéktörző gazdálkodás Natura 2000 területeken. – Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, 92 pp.

HARASZTHY L. (szerk.) (2014): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon.
– Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, 956 pp.

HAWKE, C. – JOSÉ, P. (2002): A nádasok kezelése gazdasági és természetvédelmi szempontok szerint.
– RSPB – MME, Budapest, 163 pp.

VISZLÓ L. (szerk.) (2011): Természetkímélő gyepgazdálkodás. Hagyományörző szemlélet – modern eszközök.
– Pro Vértes Természetvédelmi Közalapítvány, Csákvár, 270 pp.

(4.1.) 3.2.1.3.4 ERDŐTERÜLETEKHEZ KÖTHETŐ FAJOK SZERINT KIALAKÍTOTT KEZELÉSI EGYSÉGEK

/ Általános javaslatok, irányelvek:

Az alfejezetben az erdőgazdálkodásra vonatkozó, Natura 2000 (madárvédelmi) célokkal összefüggésben megfogalmazható általános természetvédelmi javaslatokat lehet megadni. Mivel az ágazati kerettervek (körzeti erdőtervek) felé való kapcsolódás szempontjából ezek az általánosabb jellegű szempontok a legkifejezőbbek, a fejezetrészt (amennyiben elkészül) az erdőtervezési körzet szintű felhasználás lehetőségét és szükségességét (továbbá, a csatlakozási felületül szolgáló erdőterv-rendelet szokásos tartalmi elemeit) figyelembe véve kell – pontokba rendezve – összeállítani. Nem kötelezően kidolgozandó alfejezet!

/ Az elkülönített kezelési egységek áttekintése és részletes leírása:

Az erdőterületekhez köthető fajok szerint kialakított kezelési egységeket áttekintő táblázatban kell összefoglalni:

Érintett fajok	Kezelési egységek	Megjegyzés

Megjegyzés: A természetmegőrzési területek javasolt tervezési rendszerétől eltérően – mivel itt alapvetően fajcsoportok szerinti élőhelyi preferencia alapján történik a kezelési egységek elhatárolása – nem javasoljuk elkülöníteni az erdőrezervátum magterületeket és védőzónákat. Amennyiben tehát egy-egy kezelési egységhez rendelt erdőterület erdőrezervátum magterületet vagy védőzónát érint, akkor ott csak az e területekre vonatkozó speciális szabályokkal módosított Natura 2000 irányelvek alkalmazhatók!

Az áttekintő táblázat után az elkülönített kezelési egységek szerinti javaslatokat kell részletezni, egységes szerkezetben, az alábbi bontásban:

A kezelési egység kódja és rövid neve

(a) A kezelési egység megfeleltetése

(b) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek

(bV) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek (védett természeti területek)

(c) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok

(cV) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok (védett természeti területek)

Az általános és kezelési egységek szerinti kezelési/fenntartási javaslatok megfogalmazásához erdők vonatkozásában – a lokális adatokhoz, információkhoz illesztéssel – egyebek között az alábbi szakmai anyagok felhasználását javasoljuk:

ASZALÓS R. – GÁLHIDY L. (szerk.) (2016): *Natura 2000 erdőterületek kezelése. (Bábakalács Füzetek 20.)*
– Bükk Nemzeti Park Igazgatóság, Eger, 56 pp.

FRANK T. (szerk.) (2000): *Természet-Erdő-Gazdálkodás.*
– Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület & Pro Silva Hungaria Egyesület, Eger, 214 pp.

FRANK T. – SZMORAD F. (2014): *Védett erdők természetességi állapotának fenntartása és fejlesztése. (Rosalia Kézikönyvek 2.)* – Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest, 160 pp.

HARASZTHY L. (szerk.) (2014): *Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon.*
– Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, 956 pp.

KvVM (2010): *Szakmai háttéranyag a hazai Natura 2000 területek kijelölésének alapjául szolgáló erdei élőhelytípusok kezelési irányelveinek meghatározásához.* – KvVM Természetvédelmi Szakállamtitkárság, Budapest, 78 pp.

VARGA B. (2013): *A folyamatos erdőborítás fenntartása melletti erdőgazdálkodás alapjai. (Silva Naturalis 1.)*
– Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 251 pp.

(4.1.) 3.2.1.3.5 EGYÉB KEZELÉSI EGYSÉGEK

/ Általános javaslatok, irányelvek:

Az alfejezetben azokat a kultúrterület-jellegű kezelési egységek Natura 2000 irányelveit tudjuk – pontokba rendezve – megjeleníteni, amelyek a madárvédelmi területen belül jelentősebb kiterjedést érnek el, a közösségi jelentőségű madárfajok populációinak megőrzése szempontjából közvetlen jelentőséggel nem bírnak, ugyanakkor a madárvédelmi terület jellegének, állapotának megőrzése és fenntartása szempontjából közvetve mégiscsak fontosak lehetnek. Nem kötelezően kidolgozandó alfejezet!

/ Az elkülönített kezelési egységek áttekintése és részletes leírása:

A kultúrterületeket érintő egyéb kezelési egységeket áttekintő táblázatban kell összefoglalni:

Érintett fajok	Kezelési egységek	Megjegyzés

Az áttekintő táblázat után az elkülönített kezelési egységek szerinti javaslatokat kell részletezni, egységes szerkezetben, az alábbi bontásban:

A kezelési egység kódja és rövid neve

(a) A kezelési egység megfeleltetése

(b) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek

(bV) Kötelezően betartandó kezelési-fenntartási irányelvek (védett természeti területek)

(c) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok

(cV) Javasolt (önkéntesen vállalható) kezelési-fenntartási feladatok (védett természeti területek)

(4.1.) 3.2.1.4 Gazdálkodáshoz köthető általános javaslatok (táji szinten)

A tervezési területek madárvédelmi célokat is szem előtt tartó fenntartása során gyakran felmerülhetnek olyan problémák és madárvédelmi szempontok, amelyek a különböző élőhelytípusok, művelési ágak stb. szintjén folytatott elemzésekből, illetve, a hozzájuk rendelt irányelvekből nem vezethetők le. Komplex, táji szintű elemzések végzése és táji szintű, átfogóbb irányelvek megfogalmazása is szükséges lehet tehát: ezek összefoglalásához biztosít helyet ez az újonnan nyitott fejezet. Itt lehet például kitérni a nagyobb erdőtömbök (vágásos erdőgazdálkodásból fakadó) korosztály-viszonyainak távlati, évtizedes léptékű változásaira, és az abból levezethető, Natura 2000 célokat is érintő kérdésekre. Vagy itt tárgyalhatók a nagyobb kiterjedésű vizes élőhelyek vízjárási viszonyokkal összefüggő problémái, az agrártájak szántó-gyep mozaikjának használata kapcsán felmerülő kérdések, továbbá a lehetséges művelésiág váltások, erdőtelepítések mértékére, mikéntjére vonatkozó elképzelések, irányelvek is.

VÍZGAZDÁLKODÁSHOZ KÖTHETŐ KEZELÉSI JAVASLATOK

Az alfejezetben a kezelési terület felszín alatti vizeire, vízfolyásaira és állóvizeire (természetes és mesterséges tavak) vonatkozó, vízgazdálkodáshoz, vízmegtartáshoz, a vízfolyások-víztestek műszaki jellegű fenntartásához, ökológiai állapotának javításához (élőhely-fenntartási célú vízellátás, vízminőség-védelem, mederkarbantartás, parti növényzet kezelése, stb.) kapcsolódó, Natura 2000 célokat (azon belül kiemelten: madárvédelmi célokat is) szolgáló általános irányelveit, kezelési javaslatait kell összefoglalni. A kezelési javaslatok Víz Keresetirányelv (VKI) alapján készített vízgyűjtő-gazdálkodási tervekkel való kapcsolatát előzetesen érdemes (nagyobb víztestek, vizes élőhelyek esetén szükséges) vizsgálni. Ha a terület jellege, illetve a vizes élőhelyekhez, víztestekhez kapcsolódó közösségi jelentőségű madárfajok hiánya miatt nincsenek ilyen jellegű javaslatok, az alfejezet kimaradhat.

HALGAZDÁLKODÁSHOZ KÖTHETŐ KEZELÉSI JAVASLATOK

Az alfejezet a halászati és horgászati hasznosítás (halfajok, hasznosítás módja és mértéke, időbeni szabályozás) Natura 2000 célkitűzésekkel összhangba hozott feltételeinek rögzítésére szolgál, de csak olyan mértékben, amennyire ez a témakör a madárvédelmi kérdéseket érinti (Magyarországon a természetes vizekben a kereskedelmi célú halászati hasznosítás lehetősége 2016 elejétől megszűnt!). Ezen felül itt lehet kitérni a különféle – madárvédelmi területet, illetve közösségi jelentőségű madárfajokat érintő – további halászati-horgászati témájú kérdésekre. Ha a tervezési területen nincsenek halászati vízterületek vagy egyéb halászati-horgászati hasznosításra alkalmas vizek, illetve, ha ezek működtetése a madárvédelmi szempontokkal nincs összefüggésben, az alfejezet kimaradhat.

VADGAZDÁLKODÁSHOZ KÖTHETŐ KEZELÉSI JAVASLATOK

Az alfejezetben kell összefoglalni minden vadállománnyal, vadászattal és vadgazdálkodással kapcsolatos, Natura 2000 (ezen belül elsősorban: madárvédelmi) célkitűzéseket érintő természetvédelmi szempontot. Az összeállítás térjen ki a területen tapasztalható (mérhető) vadhatás formáira és mértékére, a jelölő értékek optimális állapotának kialakításához, fenntartásához szükséges vadhatás, illetve vadlétszám kérdésére, a lehetséges és javasolt vadászati módokra, a vadászati létesítményekkel elkerülendő sérülékeny élőhelyekre (a vadgazdálkodási berendezések elhelyezésének szempontjaira), a vadföldek esetleges kialakítására, a zárttéri vadtartásra, valamint (általában) a vadgazdálkodás-vadászat térbeni és időbeli ütemezésének problémáira. Valamennyi említett témakörnél a madárvédelmi szempontok álljanak a középpontban, vagyis minden esetben azt kell mérlegelni, hogy az egyes jelenségek, összefüggések, tevékenységek a közösségi jelentőségű madárfajok (pl. a földön fészkelő fajok) szempontjából felvetnek-e valamilyen szabályozási/kezelési kérdést. Mivel Magyarországon minden terület valamely vadászterület része, ezért vadászati-vadgazdálkodási szempontok minden tervezési terület esetében felmerülnek: az alfejezetet így minden esetben ki kell dolgozni.

(4.1.) 3.2.2 ÉLŐHELY-REKONSTRUKCIÓ ÉS ÉLŐHELYFEJLESZTÉS

A fejezet elsősorban a közösségi jelentőségű madárfajok számára releváns élőhelyek kezelésén és fenntartásán túlmutató, nagyobb területet (azon belül is elsősorban mozaikos élőhelyi struktúrájú tájakat) érintő, vagy kiemelt jelentőségű élőhelyrekonstrukciós és élőhelyfejlesztési elképzelésekhez és lehetséges finanszírozása rögzítésükhöz biztosít lehetőséget. A különböző madárélőhelyek mozaikkomplexére, természetes álló- és folyóvizekre, mocsarakra,

holtágakra stb. vonatkozóan felmerülő rekonstrukciós ötleteket e helyütt csak koncepcionális szinten (a fejlesztés célja és eszközei, érintett élőhelyek, a beavatkozás tervezett időtartama) kell ismertetni. A tervezési terület szinten érvényre juttatható, élőhelyfejlesztési célú javaslatokat a fajok/fajcsoportok szerint megfogalmazott élőhelykezelési irányelveknél (3.2.1.2. fejezet), valamint a kifejezetten táji szintű kérdéseket taglaló fejezetben (3.2.1.4. fejezet) részletezzük. Emellett a kezelési egységek szerinti irányelveknél (3.2.1.3. fejezet) a kezelési térkép segítségével jól lokalizálható, kisebb területeket érintő élőhelyfejlesztési célú javaslatokat (védett területeken a kötelező jellegű, rekonstrukciós feladatokat is magukba foglaló előírásokat) is adjuk meg.

(4.1.) 3.2.3 FAJVÉDELMI INTÉZKEDÉSEK

A fenntartási terv (s erre az egyik legfontosabb termékeként elkészülő kezelési térképek a legjobb bizonyítékok) elsősorban a közösségi jelentőségű madárfajok élőhelyi igényei alapján differenciált, a kezelés alapegységei és a hozzájuk rendelt Natura 2000 irányelvek is főként az egyes madárfajok élőhelyi igényei alapján fogalmazódnak meg. Mindez alapesetben azt jelenti, hogy a madárvédelmi területek fenntartási terve (az élőhelykezelési irányelvek rögzítésétől függetlenül) a természetmegőrzési területek terveinél sokkal inkább fajvédelmi központú terv. Mindezek ellenére számos olyan fajvédelmi kérdés akadhat, amelyek rögzítésére korábban nem volt ésszerű lehetőség. Ebben az alfejezetben ezeket lehet rendszerezni. A fejezet kidolgozásához a helyi szinten végzett kutatások eredményeit és – ha vannak ilyenek – az FM által jóváhagyott fajmegőrzési terveket is fel kell/lehet használni. A fajvédelmi intézkedések lehetséges témakörei:

- » Konkrét fészkelési adatok ismeretében lehetséges/szükséges intézkedések
 - időbeli korlátozások
 - az időbeli korlátozások térbeli hatálya
 - tartós térbeli korlátozások
- » Konkrét fészkelési adatok ismerete nélkül felmerülő (potenciális) intézkedések
 - fészkelőhelyek és környezetének kialakítása, védelme
 - mesterséges fészekodvak, műfészkek kihelyezése
 - táplálkozóterületek kezelése, táplálékbázis biztosítása
 - veszélyeztető tényezők (pl. elektromos légvezetékek, mérgezés) kivédése
 - stb.

A fajvédelmi intézkedések körvonalazása során figyelembe kell venni a jogszabályban már rögzített irányelveket, így a fokozottan védett növény-, illetve állatfajok élőhelyén és élőhelye körüli korlátozás elrendelésének részletes szabályairól szóló 12/2005. (VI. 17.) sz. KvVM rendeletben foglalt lehetőségeket is!

(4.1.) 3.2.4 KUTATÁS, MONITOROZÁS

A fontosabb – közösségi jelentőségű madárfajok szempontjából releváns – kutatási irányok meghatározására szolgáló fejezet. Egyrészt röviden fel kell tárnai a különböző fajcsoportok, fajok kutatottságának mértékét, másrészt ki jelölni azokat a témaköröket (populációméret felmérése, fészkelőhelyek és táplálkozóterületek állapotának vizsgálata, élőhelypreferencia-vizsgálatok, élőhelykezelések hatásának monitorozása, stb.), amelyek terén a Natura 2000 célok megvalósítása érdekében még komolyabb előrelépések szükségesek. A javaslatok megfogalmazásánál a természetvédelmi célkitűzések (3.1. fejezet) kapcsán prioritásként megjelölt célok kiemelt szerepet kell, hogy kapjanak, s emellett ki kell térni az közösségi jelentőségű madárfajok helyzetének nyomon követését célzó monitoring-elképzelésekre is.

(4.1.) 3.2.5 MELLÉKLETEK

A mellékletek között kötelező tartalmi elem (1) a tervezési terület – védett természeti területeket is jelölő – átnézeti térképe, (2) a kezelési térkép(ek), valamint (3) az elemi tulajdoni/gazdálkodási egységekre (helyrajzi szám, erdőrészlet) lebontott, az érintettek/ügyfelek tájékoztatását is szolgáló úgynevezett kezelési táblázat. Ezen felül természetesen számos más tematikus térkép vagy táblázatos összefoglalás is csatolható.

(4.1.) 3.3 A KEZELÉSI JAVASLATOK MEGVALÓSÍTÁSÁNAK LEHETSÉGES ESZKÖZEI A JOGSZABÁLYOK ÉS A TULAJDONVISZONYOK FÜGGVÉNYÉBEN

A fejezetben a 3.2. fejezetben részletezett kezelési javaslatokhoz kapcsolódóan kell leírni a megvalósítás potenciális eszköztárát (támogatások, pályázatok, projektek, stb.). A felvetések során tekintettel kell lenni a tervezési terület védettségi besorolására, a tulajdoni, illetve vagyonkezelői viszonyokra, a lokális gazdasági-társadalmi környezetre. A védett természeti területekre vonatkozó, kötelezően betartandó, jogszabályban rögzített kezelési-fenntartási irányelvek kérdésköre alapvetően elkülönítendő az egyéb (javaslatként megfogalmazott) szakmai felvetésektől, megvalósítási lehetőségektől.

(4.1.) 3.3.1 AGRÁRTÁMOGATÁSOK

(4.1.) 3.3.1.1 Jelenleg működő agrártámogatási rendszer

Az aktuális (2014-2020 közötti európai uniós finanszírozási ciklusban igénybe vehető) agrártámogatási jogcímek rövid, tömör áttekintését kell adni ebben a fejezetben (elsősorban a Vidékfejlesztési Program áttekintő anyagai alapján). Ha esetleg rendelkezésre állnak konkrét adatok, a különböző támogatási jogcímekkel (agrár-környezetvédelmi programok, erdő-környezetvédelmi kifizetések, agrár-erdészeti rendszerek, stb.) érintett területek nagyságáról, tervezési területen belüli arányáról is áttekintést kell adni. Általában csak tömör, összefoglaló jellegű leírásra (ágazatonként a vonatkozó jogszabályok és támogatási lehetőségek rövid ismertetésére) van lehetőség, teljes részletezettségű agrártámogatási körképet a pályázati felhívásokról (és lehetőségekről) e helyütt nem kell adni. Utalni kell arra, hogy a lehetséges támogatási jogcímekkel kapcsolatban a www.palyazat.gov.hu weboldalon minden lényeges információ jól rendszerezve elérhető. Az alapszintű tájékozódáshoz ajánlani kell a Vidékfejlesztési Program kézikönyvét (2015).

(4.1.) 3.3.1.2 Javasolt agrártámogatási rendszer

Mint már többször utaltunk rá, a fenntartási tervek keretében nem tarjuk életszerűnek és reálisnak konkrét, az agrártámogatási rendszer megújítására vonatkozó javaslatok kidolgozását. Meglátásunk szerint a támogatási jogcímek és feltételek felülvizsgálatát csak nagyszámú fenntartási terv tartalma (továbbá, külön elemzések és hatástanulmányok)

alapján lehetne reálisan megcélózni. Éppen ezért a fenntartási terv eme fejezetének kidolgozására túl sok energiát és időt alapesetben nem szánnánk. Ettől függetlenül – a fejezet megtartása mellett – a fenntartási tervekben rögzített általános és kezelési egységek szerinti javaslatok alkalmasak lehetnek arra, hogy más Natura 2000 területek hasonló anyagával együtt önálló Natura 2000 (madárvédelmi) támogatási jogcímek megalapozására, kidolgozására (az aktuális agrártámogatási rendszerek továbbfejlesztésére) szolgáljanak. Ezt a lehetőséget azonban a Natura 2000 fenntartási tervek készítésétől elkülönítve, nagyobb területi merítés alapján tartjuk elképzelhetőnek.

(4.1.) 3.3.2 PÁLYÁZATOK

Az aktuális (2014-2020 közötti) európai uniós finanszírozási ciklusban reálisan megcélózható pályázati jogcímekről/forrásokról kell e helyütt – a lehetőségekhez képest – rövid áttekintést adni. Túlzottan részletes kifejtésre nem kell törekedni, a pályázati lehetőségek folytonosan változó világához egy fenntartási terv jellegű összeállítás igazán finoman nem tud igazodni.

(4.1.) 3.3.3 EGYEBEK

E helyütt egyéb, máshol fel nem tüntethető, de a fenntartási terv teljessége szempontjából fontosnak ítélt megjegyzések és információk (haszonbérbe adás, közmunka-programba illesztés, önkéntesek bevonása stb.) rögzíthetők a kezelési javaslatok lehetséges megvalósításának kérdésköréhez kapcsolódóan.

(4.1.) 3.4 A TERV EGYEZTETÉSI FOLYAMATÁNAK DOKUMENTÁCIÓJA

(4.1.) 3.4.1 FELHASZNÁLT KOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK

Ebben az alponban a fenntartási terv egyeztetési folyamatában alkalmazott kommunikációs csatornákat kell röviden felsorolni. A szélesebb körű tájékoztatást általában a terv készítését koordináló szervezet (legtöbbször nemzeti park igazgatóság, de projektek keretében készülő fenntartási tervek esetében akár más szervezet is) honlapja biztosítja, a társadalmi és gazdasági élet/környezet szereplőivel lebonyolított egyeztető fórumot általában hirdetésmények útján és névre (szervezet vagy magánszemély nevére) kipoztázott meghívókkal lehet, illetve célszerű szervezni.

Az egyeztetési folyamatot – amely indokolt esetben akár többlépcsős is lehet – akár kiegészíthetik a jelentősebb szereplőkkel (hatóságok, önkormányzatok, gazdálkodók) folytatott egyedi egyeztető tárgyalások, megbeszélések is. A javított és végleges tervváltozatok közzététele – az érintettek tájékoztatása mellett – szintén a honlapon lehetséges.

(4.1.) 3.4.2 A KOMMUNIKÁCIÓ CÍMZETTJEI

A fejezetben a fenntartási terv egyeztetési folyamatában érintett – a kommunikációs és egyeztetési folyamatban megszólítandó – hatóságok és egyéb közigazgatási szervek, tervezési terület szerint érintett települési önkormányzatok, alapszabályuk (alapító okirat) szerint környezet- és természetvédelmi célra alakult társadalmi szervezetek, gazdasági érdekképviselői szervek, továbbá, a jelentősebb ingatlan- és földtulajdonosok (önkormányzati és állami területek esetében kijelölt vagyonkezelők), erdőgazdálkodók listáját kell összeállítani:

- » Illetékes bányászati hatóság
- » Illetékes erdészeti hatóság
- » Illetékes vadászati és halászati hatóság
- » Illetékes természetvédelmi hatóság
- » Illetékes vízügyi hatóság
- » Érintett nemzeti parkigazgatóság
- » Érintett települési önkormányzat(ok)
- » Érintett (környezet- és természetvédelmi) társadalmi szervezetek
- » Érintett gazdasági érdekképviselői szervek
- » Érintett (jelentősebb) ingatlan- és földtulajdonosok:

Hrsz.	Név	Cím

- » Érintett erdőgazdálkodók:

Kód	Név	Cím

(4.1.) 3.4.3 EGYEZTETÉS HATÓSÁGI ÉS TERÜLETI KEZELŐ SZERVEKKEL

A fejezetben a fenntartási terv egyeztetési folyamatának dokumentumait kell összefoglalni. Itt rögzítendő a nyilvános egyeztető fórumon elhangzottak, az írásban érkezett észrevételek, a hatóságokkal, természetvédelmi kezelésért felelős szervekkel (nemzeti park- igazgatóság) és jelentősebb gazdálkodó szervezetekkel folytatott egyeztető tárgyalások eredményei, konklúziói. Az egyeztetési folyamat adminisztratív összefoglalása a keletkezett dokumentumok (fórum meghívó, fórum jegyzőkönyv, írásos észrevételek, egyeztető tárgyalások jegyzőkönyvei) felsorolásával, esetleg rövid kivonatolásával, illetve, a dokumentum-másolatok mellékletek között való elhelyezésével is biztosítható. A szövegekben elhelyezett, kivonatos összefoglalás lehetséges (táblázatos) megoldása:

Név / Szervezet	Észrevétel, javaslat, hozzászólás (tömör összegzés)	Az észrevétel feldolgozása (beépíthető, elvetendő, indoklás)

(4.1.) 4. Felhasznált irodalom

A tervkészítés során feltétlenül szükséges a tervezés szempontjából releváns, illetve konkrétan a tervezési területre vonatkozó szakirodalom alapos áttekintése, elemzése. A felhasznált forrásmunkákat – hasonlóan a megalapozó dokumentációhoz – itt is célszerű megadni, praktikusán „szakmai anyagok” (kézikönyvek, erdőtervek, stb.) „útmutatók” (különböző szakmai útmutatók), „jogszabályok” (a területre, illetve a témakörre vonatkozó joganyag) és „adatbázisok” (Standard Data Form, Országos Erdőállomány Adattár stb.) bontásban.

(4.1.) 4.1 SZAKMAI ANYAGOK

(4.1.) 4.2 ÚTMUTATÓK

(4.1.) 4.3 JOGSZABÁLYOK

(4.1.) 4.4 ADATBÁZISOK

(4.1.) 5. Mellékletek

A fenntartási terv mellékletei között kell elhelyezni a módszertani útmutató-javaslatban fentebb már hivatkozott, térkép és/vagy táblázat formájában összeállított kiegészítő, összefoglaló munkarészeket (a térképeknél kötelező elemek: cím, északjel, méretarány vagy méretskála, jelkulcs, tájékozódást segítő települések). A mellékletben elhelyezett anyagokon belül kötelező elemek:

- » A terület áttekintő (az előforduló védett természeti területeket is feltüntető) térképe. A térképen a Natura 2000 lehatárolás mellett ábrázolni kell a védett és fokozottan védett területeket is.
- » A kezelési egységek térbeli helyzetét, mintázatát és kiterjedését bemutató kezelési térkép (lehetőség szerint színtvonalas alaptérképre nyomtatva és a háttérben a tulajdoni/gazdálkodási egységeket – helyrajzi szám, erdőrészlet – is feltüntetve).
- » A kezelési térkép elemi tulajdoni/gazdálkodási egységek (helyrajzi szám, erdőrészlet) szerinti lebontásával előállított, az érintettek/ügyfelek tájékoztatását szolgáló kezelési táblázat. A kezelési táblázat minimális tartalmi elemei: (1) tulajdoni/gazdálkodási egységek (helyrajzi szám, erdőrészlet) azonosítója, (2) kezelési egység kódja és neve, (3) megjegyzés.
- » Terv-egyeztetési dokumentumok.

Dudás László
Nádas

5.

Vadgazdálkodási
javaslatok Natura 2000
fenntartási tervek
készítéséhez

5.1 A TERMÉSZETI ÉRTÉKEK ÁLLAPOTÁNAK FELMÉRÉSE

A természetvédelmi gondolkodásban az utóbbi évtizedekben jelentős szemléletváltás történt a világon. Felismertük, hogy Európa és így hazánk túlnyomó részén is az ökológiai rendszerek különböző emberi hatásoknak kitéve, különböző használati célok mentén kezelve alakultak ki és maradtak fenn, ezért a korábbi fajsztű, majd élőhely-központú védelem helyett egyre inkább a teljes ökológiai, társadalmi és gazdasági rendszerek fenntartása a cél. Egyre nyilvánvalóbbá válik ugyanis, hogy a természeti értékeinket csak azokkal az ökoszisztémákkal együtt lehet megőrizni, amelyekhez alkalmazkodva kialakultak és fennmaradtak. A gyorsan változó körülmények között ennek az összetett rendszernek a fenntartása különösen nagy körütekintést igénylő feladat.

Az ökoszisztémák fenntartáshoz rendszeresen és megfelelő gyakorisággal fel kell mérni azok állapotát (monitoring), hogy értékelhessük a természetvédelmi akciók eredményességét, vagy rosszabb esetben, időben észlelhessük a kedvezőtlen változásokat, és beavatkozhassunk. A Natura 2000 területek jelölő fajai és élőhelyei nemcsak védendő természeti értékek, de indikátorai is az ezekben az összetett rendszerekben történő változásoknak. A különböző fajok evolúciós fejlődésük során az ökoszisztémákon belül a saját szűkebb környezetükhöz alkalmazkodtak, a rájuk legjobban ható, speciális tényezők változásaira reagálnak. A teljes rendszer állapotának felméréséhez tehát minél több ilyen „bioindikátor” faj ökológiai igényeinek és állományváltozásának minél pontosabb ismerete szükséges.

Természetesen egy ökoszisztéma nemcsak a védett fajokból áll. A nem védett, esetleg hasznosítható fajok is lehetnek jól használható „bioindikátorok”. Ráadásul ezek között lehetnek olyan „nagy hatású fajok”, amelyek létszámukból, viselkedésükből következően jelentős hatást gyakorolhatnak a teljes ökológiai rendszerre, ezen belül a védett értékekre is. Elég, ha példaként a növényevő nagyvadfajok növényzet összetételét és dinamikáját, vagy egyes ragadozók védett állatokra gyakorolt hatását említjük. Nyilvánvaló, hogy e fajok és az ökoszisztémában betöltött szerepük figyelmen kívül hagyása kockázatot jelent a fenntartási tervek végrehajtásában.

A nem védett fajokkal kapcsolatban azonban több probléma merül fel. Általában ezekre kevesebb figyelem irányul, néhány kivétellel nem céljai a monitoring programoknak, ezért a védett fajoknál kevésbé ismerjük ezeket. Kivételt jelentenek a gazdasági szempontból értékes fajok. Itt példaként csak a vadászható fajokat emeljük ki, mert ezekről törvény által szabályozott (1996. évi LV. trv.), európai szinten is kiemelkedő minőségű adatbázissal rendelkezünk. A vadgazdálko-

dóknak, sok más vadgazdálkodási adattal együtt, minden évben kötelezően jelenteni kell a becsült és a hasznosított vadállomány nagyságát. A jelentett adatokat az Országos Vadgazdálkodási Adattár gyűjti és dolgozza fel. Ennek eredményeként a vadfajokra több évtizedre visszamenő, országos lefedettségű adatbázis áll rendelkezésre. Mivel a vadfajok szinte minden Natura 2000 területen előfordulnak, és ezek a területek is egy vadgazdálkodási egység részei, a vadállomány adatok a Natura 2000 területekre is hozzáférhetőek. A legtöbb esetben a vadászható fajoknak kimutatható, esetenként jelentős hatása lehet a védett értékekre, például, prédaként a nagytestű ragadozó madarak számára, vagy védett, illetve fokozottan védett vadfajok predátoraiként, hogy csak a legnyilvánvalóbbakat említsük. A fenntartási tervekben ezekre a fajokra is célszerű szakmailag megalapozott kezelési javaslatokat megfogalmazni.

A fajok helyzetének monitoringja hagyományosan az egyik legfontosabb természetvédelmi feladat. Ugyanakkor a komplex ökológiai rendszerek változásai nem mindig, vagy nem elég gyorsan érzékelhetők ezzel a módszerrel. Ezen kívül az ökoszisztémáknak számos olyan eleme (pl. holtfa, struktúrális diverzitás stb.) és működése (különböző termelési és szabályozási kapcsolatok, populációs kölcsönhatások stb.) van, amiket csak a fajok monitoringjával nem lehet megérteni és mérni. Ezek általában jobban jelzik magának a rendszernek a működését és esetleges problémáit, ezért célszerű ezeket közvetlenül is mérni. Erre adunk egy példát a „Vadhatás felmérés” fejezetben.

A fentiekből következik, hogy a gyakorlatban valóban alkalmazható, megvalósítható fenntartási tervnek megbízható, és a természetvédelmi érték – legyen

az egy faj vagy egy ökológiai rendszer – állapotát jól leíró alapadatokon kell nyugodnia. Tapasztalataink szerint ezek az alapadatok általában csak részben, és nem is megfelelő minőségben (aktualitás, térbeli felbontás, megbízhatóság: személyes vélekedés az objektív felmérés helyett) állnak rendelkezésre. Előfordulhat, hogy a nehezen mérhető jellemzők (rejtett életmódú fajok, összetett működési kapcsolatok stb.) miatt más célokra és más szempontok szerint gyűjtött adatokat használnak fel (pl. erdei vadkár felmérése, ami nem természetvédelmi,

hanem gazdasági célú adatgyűjtés). Ez egy kényszer szülte, ám hibás gyakorlat, mely könnyen téves következtetésekhez vezethet, mert a természetvédelem szempontjából lényeges ökológiai összefüggések nagy részét figyelmen kívül hagyja. Véleményünk szerint a fenntartási tervben rögzíteni kell a terv készítéséhez szükséges adatokat, és minősíteni kell a készítési időpontjában elérhetőket. Amennyiben lényeges adatok hiányoznak, vagy a megbízható tervezéshez nem elégségesek, akkor azokat lehetőség szerint fel kell mérni! Ha ez nem megoldható, akkor az ismerethiány miatt a fenntartási terv nem lehet teljes. Ebben az esetben viszont a hiányzó adatok megjelölése, a szükséges felmérések elvégzése, szükség esetén a monitoring módszerek fejlesztése is a fenntartási terv céljai között kell, legyen. Ennek példáját mutatjuk be a ragadozó monitoring fejezetben.

5.2 A FENNTARTÁSI TERVEK SZINKRONIZÁLÁSA MÁS TERVEKKEL

A fenntartási terveknek természetesen figyelemmel kell lenniük más, már létező tervekre. Számos ilyen a természeti értékeket közvetlenül vagy közvetve érintő terv létezik, gondoljunk csak az erdőtervekre, a különböző földhasználathoz kötődő tervekre, vagy a település- vagy infrastruktúrafejlesztési tervekre. A tervek dzsungelében való kiigazodás embert próbáló feladat, de ennek elmulasztása komoly konfliktusokhoz vezethet. Itt most csak két tervtípusra, a fajmegőrzési és a vadgazdálkodási tervekre hívjuk fel a figyelmet.

A legfontosabb természetvédelmi oltalomban részesülő fajaink egy részére már kidolgoztak és elfogadtak fajmegőrzési terveket. Jelenleg 25 állat- és 20 növényfajra rendelkezünk elfogadott, a Magyar Állami Természetvédelem Hivatalos Honlapján (www.termeszetvedelem.hu) közzétett fajmegőrzési tervekkel. Az ezekben meghatározott célokat és feladatokat mindenképpen alkalmazni kell a fenntartási tervekben, ha az adott faj a területen előfordul. Ebben az esetben a Natura 2000 kijelölésben nagy valószínűséggel jelölő fajként is szerepel. (A jelölő fajokkal kapcsolatos intézkedésekre a fenntartási terveknek egyébként is kell tartalmaznia javaslatokat.) Tekintettel

arra, hogy a fajmegőrzési terveket általában az adott faj legjobb szakértői hosszas egyeztetések során készítik el, és az illetékes minisztérium fogadja el, az abban foglaltaktól csak kivételes esetben, és erős szakmai indokokkal szabad eltérni.

A vadgazdálkodásnak is megvan a maga hosszú távú tervezési rendszere. Ez 1996-tól két cikluson keresztül tízéves, és ezt lebontva, éves vadgazdálkodási egység szintű terveket is tartalmaz. 2016-tól a tervezési időszak 20 évre nő. Ebből következően a később kidolgozott fenntartási terveknek figyelembe kell venniük a vadgazdálkodás hosszú távú terveit. Ugyanakkor viszont a fenntartási tervekben meghatározott javaslatokra lehet támaszkodni az éves vadgazdálkodási tervek hatósági jóváhagyását megelőző egyeztetéseken.

5.3 LÉPTÉK- ÉS IDŐBELI PROBLÉMÁK

A fenntartási tervek készítése során a térlépték eltérések technikai és biológiai nehézségeket is okozhatnak. Technikai szempontból a különböző tervek és adatbázisok fedésbe hozása, illetve az átfedések kimetszése a feladat. Ez a digitális térképhez kötött adatbázisok esetén földrajzi információs rendszerek (GIS) használatával megoldható. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a nagyobb poligonokra megadott adatok, az abba eső lényegesen kisebb területekre nem feltétlenül igazak. Például, egy több ezer hektáros vadgazdálkodási egység vadsűrűsége valószínűleg nem egyezik meg az ott található néhány tíz hektáros rét vagy vizes élőhely vadsűrűségével. Hasonlóképpen egy 10X10 km-es UTM hálón megadott farkas előfordulás-adatot nehéz az ebben a kvadrátban lévő százhektáros Natura 2000 területre vonatkoztatni. Ezekkel az adatokkal különösen óvatosan kell bánni.

Biológiai szempontból a mozgékony, nagy otthontérületet használó fajok esetén kell körültekintően eljárni. Például, egy farkas falka territóriumuk ötezer-ötvenezer hektár lehet. Egy helyet kereső, visszatelepülő egyed egy éjszaka alatt is több tíz kilométert tehet meg. Egy ennél több nagyságrenddel kisebb Natura 2000-es területen a farkasok szinte észrevétlenül járhatnak át. Észlelésük és a területhez kötésük rendkívül nehéz és esetleges. Ugyanakkor a területen folyó tevékenység lényegesen befolyásolhatja a farkasok mozgását és területhasználatát (pl. akadályt képezhet). Mindezek miatt, ezeknek a nagy mozgáskörzetű, fokozottan védett vagy védett fajoknak az érdekeit az előfordulásuk környékén is figyelembe kell venni.

Hasonló a helyzet a nagy mozgáskörzetű nem védett, de nagyhatású fajokkal is. Egy évszakosan egymástól több kilométerre lévő területeket használó vaddisznó vagy gímszarvas lehetséges hatásait a védett értékekre akkor is célszerű figyelembe venni és ellenőrizni, ha a hivatalos vadállomány-becslésekben csak a szomszédos területekre van megadva stabil állomány. A vadállomány becslés ugyanis a téli törzsalomány adatait tartalmazza. A tavaszi-nyári előfordulások ettől különbözhetnek.

A térbeli problémáknál nehezebben megoldhatók az időbeliek. Minden terv, így a fenntartási tervek is jellegükből adódóan a jövőbeni célokat és feladatokat határozzák meg. A fenntartási terveknek célszerűen 5-10 éves időtávlatra kellene készülniük. Ugyanakkor ebben az időléptékben már olyan környezeti, társadalmi és gazdasági változások történhetnek, amelyekre az ökológiai rendszerek reagálnak. Bár meglehetősen kevés nagy térbeli felbontású előrejelzés és modellezés készült (pl. www.rkk.hu/hu/vezeto_hirek/magyarorszag-hosszu-tavu-tarsadalmi-gazdasagi-fejlodesi-palyajanak-elorejelzese.html), amelyekre a tervezésnél támaszkodni lehetne, az időbeli változásokat nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A tágabb értelemben vett környezet változása miatt egyes fajok elterjedési területe is megváltozik. Hazánkban a nagytestű fajok, mint például, a medve, a farkas vagy az aranyakál terjedése figyelhető meg. Hasonlóképpen, főként az erdőtelepítési programnak köszönhetően, növekszik és terjed a gímszarvas- és a vaddisznóállomány. Könnyen elképzelhető, hogy ott, ahol a terv készítése, vagy a felhasznált alapadatok gyűjtése idején ezek a fajok még nem fordultak elő, 5-10 év múlva stabil állományaik alakulnak ki. A farkas és a medve fokozottan védett fajok. A farkas fajmegőrzési tervében az állandó jelenlét biztosítása és szaporodó állományok kialakítása a cél. Az érintett területeken ezeket a célokat akkor is figyelembe kell venni, ha a fajt még az adott területen nem, csak a közelben észlelték, vagy számítani lehet a megjelenésére. Bár a vadászható fajoknál ilyen kötelezettség nincs, de nagyhatású fajok lévén, jelentősen befolyásolhatják egyes érzékeny fajok vagy élőhelyek fenntartását. Figyelembe véve, hogy ezeknek az inváziószerűen terjedő fajoknak a megtelepedését csak a folyamat elején lehet hatékonyan megakadályozni vagy legalább lassítani, a fenntartási tervekben ezekre a feladatokra célszerű javaslatokat tenni.

5.4 ESETTANULMÁNY: VADHATÁS FELMÉRÉS

A vadgazdálkodási, erdészeti és természetvédelmi szakmai döntések meghozatalakor a szakemberek nem nélkülözhetik a vadbiológiai kutatások eredményeit, amelyek legtöbbször a pontosan, szakszerűen végzett terepi adatgyűjtésen alapulnak.

Hazánkban az erdei ökoszisztémát jórészt ökonómiai szempontok alapján hasznosító ágazatok leegyszerűsítve kezelik a növény-növényevő kapcsolatok komplex rendszerét, részben a kiszámíthatóbb gazdálkodás, részben az eredményesség érdekében. Emiatt a patások és az erdő kapcsolata általában konfliktusos viszonyként tűnik fel, ahol ezek a fajok alapvetően negatív hatásokat (vadkár) fejtenek ki, pozitívakat (vadhaszon) viszont nem. Hazánkban erőteljesen jelen levő egyoldalú szemlélet, hogy a patás vadfajok nem tudnak létezni erdő nélkül, de az erdő életközössége működőképes nélkülük. Így a velük kapcsolatos konfliktusok kezelésére kizárólagos megoldásként mindig a drasztikus állománycsökkentésük kerül csak elő. Az egyoldalú, a növény-növényevő kapcsolatrendszer komplex ökológiai működését figyelmen kívül hagyó, jórészt gazdasági érdekek mentén kialakított uralkodó koncepció megnehezíti az ökológiai alapú eredményes természetvédelmi kezelések végrehajtását is (Katona és mtsai, 2015a).

Egy természetes erdei ökoszisztéma egészséges működéséhez szükség van az őshonos patás vadfajok, mint hazánkban a gímszarvas (*Cervus elaphus*), az őz (*Capreolus capreolus*), vagy a vaddisznó (*Sus scrofa*) tevékeny jelenlétére, ahol szabályozó tevékenységük számtalan negatív és pozitív hatással nyilvánul meg. Ezek a nagytetű fajok nagymértékben képesek szabályozni az erdőtársulások fajösszetételét, szerkezeti viszonyait és vegetációdinamikáját, ezért ökoszisztéma-mérnök fajokként is tekinthetünk rájuk. Szelektív táplálkozásukkal a fajok közötti és fajon belüli versengést egyaránt szabályozzák a vegetációban. Gátat szabhatnak az invazív fajok terjedésének; máskor éppen elősegíthetik azt. Egyes esetekben hozzájárulhatnak a nem kedvelt, rágástűrő vagy mérgező fajok eluralkodásához, vagy egyes növényfajok, ízeltlábúak vagy madárfajok eltűnéséhez. Más helyzetekben viszont a patások hatásai lassíthatják az erdei lécek bezáródását, ami például, a lokális lepke- vagy hullódiverzitást is növelheti; de a nyílt területek beerdősülésének késleltetése az értékes sziklagyepeken is részben ellensúlyozhatja a taposás és rágás negatív hatásait. Számos növényfajt is terjeszthetnek vagy endozoochor módon: a magvak elfogyasztásával és a hullatékkal történő kiürítés útján; vagy epizoochor módon: a szőrzeten megtapadó növényi szaporító képletek szállításával. A mindenevő vaddisznó makkfogyasztásával - egyéb tényezőkkel együtt (gyenge makkprodukciónak, alacsony csírázási siker, egyéb makkpredátorok) - hozzájárulhat a tölgyerdők felújulásának

sikertelenségéhez. Viszont az általuk okozott jellegzetes talajbolygatás, a túrás során a talaj fellazításával javulhat annak tápanyagforgalma. Az el nem fogyasztott magvak betaposásával és betúrásával változatosabbá válhat a lágyszárú növényközösség, és a bolygatást követően a talajlakó gerinctelen fauna létfeltételei is javulhatnak. Túrásai akár pionír jellegű, zavarástűrő, de fokozottan védett növényfajaink terjedését is segíthetik (pl. hagymaburok). Összességében, bár a patások túl intenzív jelenléte az erdei biodiverzitás csökkenését okozhatja, de teljes kizárásuk hosszú távon a változatosság megőrzése ellen hathat. Mérsékelt bolygatásaik természetes hatások, a velük sok millió éve együtt élő fajok jól alkalmazkodtak hozzájuk (Katona és mtsai, 2015b).

Számos esetben tűnik egyszerű lépésnek a vadállomány csökkentése, anélkül, hogy alaposan megvizsgálánánk az élőhely sérülékenységére utaló tényezőket. Az erdőt számos érdekcsoport használhatja. Tevékenységük jelentős hatással lehet az erdő fajösszetételére, szerkezetére, felújulására vagy diverzitására. Mivel az élőhely minősége nagymértékben befolyásolja a vadfajok jelenlétét, viselkedését és így a hatásait is, ezért az élőhely ember által is alakított állapotának jóval nagyobb jelentősége lehet a patás vadfajok által okozott problémák, a vadkár alakulásában, mint az aktuális vadállomány-sűrűségnek. Nemzetközi példák azt mutatják, hogy a természetes folyamatokra alapozott erdőgazdálkodás mellett, a sokfajú patásközösségek is „hasznos” részei lehetnek az erdőnek. Az univerzális megoldásként hangoztatott vadállomány-csökkentés hatása nagymértékben múlik az erdők természetességén, az élőhelyi és a tájleptékvű mozaikosságon, a foltok relatív minőségén (pl. az optimális tápláléknövények elérhetőségén) és használatán is.

A vadállomány és az erdei vegetáció egyensúlyát az ökoszisztéma-alapú gazdálkodás elvét követve, alkalmazkodóbban kezelhetjük. Ilyenkor a vadállomány „túlszorodását” és élőhelyének „túlhasználatát” a vadállomány sűrűségfüggő szabályozásának populációdinamikai jelzéseivel, és a vadhatások következtében jelentkező vegetációs változások indikátoraival két oldalról monitorozzuk. Alapvetőnek tartjuk egy, a patások „túlszorodását” és a vegetáció „túlhasználatát” előrejelző ökoszisztéma-szemléletű indikátor-rendszer alkalmazását a patások hatásaival kapcsolatos erdő- és vadgazdálkodási, valamint természetvédelmi kezelések során. Ez a vadhatás monitoring.

A vadhatás monitoring (Katona és mtsai, 2013a) alapvető célja, hogy tudományosan tisztázza patás vadfajainknak a hazai erdőállományokra gyakorolt kedvező és kedvezőtlen hatásait. A vadhatás monitoring tehát nem vadkár felmérés! Egyrészt nem gazdasági megközelítésű, hanem ökológiai szemléletű; viszont eredményeivel hozzájárul a gazdasági problémák értékeléséhez is. Másrészt nem csak a negatív (vagy annak vélt) vadhatásokkal kapcsolatban gyűjtjük az adatokat, hanem azt is vizsgáljuk, hogy különböző nagytestű patás vadfajaink hogyan járulnak hozzá jellegzetes erdei élőhelyeink hosszútávú fennmaradásához. Harmadrészt a vadjelek észlelésével (Katona és mtsai, 2013b), de az összefüggések alaposabb elemzése nélkül, csak patás vadfajaink környezetükre gyakorolt hatásának tényét igazolhatjuk. Ám annak ökológiailag vagy gazdaságilag káros vagy hasznos következményeit egyetlen pillanatfelvételtől nem ítéldhetjük meg. A vadhatás monitoring ismételt mérésekkel ezt a problémát képes kezelni. Végül egy felmérés csak akkor lehet nagyobb léptékben (pl. országos szinten) is reprezentatív és megbízható, ha az ahhoz gyűjtött adatok kisebb léptékben (itt az adott erdőterület szintjén) is reprezentatívak és megbízhatóak. Téves az az elképzelés, miszerint a megbízható, elfogadható adatgyűjtéshez elegendő egy tapasztalt szakértő, aki „ránézéses becsléssel” végzi el a felmérést. A tudományos alaposághoz mindenképpen megfelelő mennyiségű, ténylegesen megmért adat is kell!

Mindezekért fontos az országos vadhatás-monitoring vizsgálatok megalapozása, azaz egy olyan objektív módszertan használata, amivel lehetővé válik többszöri felmérések eredményeinek összevetése térben és időben, és így a patás vadfajaink tényleges ökológiai szerepének értékelése az erdődinamikai folyamatokban. A vadhatás objektív felmérését adott élőhelyeken, és országos léptékben egy olyan módszerrel végezhetjük el, amelyhez viszonylag kevés emberi és tárgyi erőforrás szükséges, nem túl időigényes, de mégis megbízható, eredménye megismételhető és ellenőrizhető (Szemethy és mtsai, 2013).

A különböző vadhatások monitorozásán keresztül jellemezhető:

- » a különböző vadhatások jelenlétének és mintázatainak változása (térbeli, időbeli, fajok közötti eloszlások);
- » a különböző vadhatások pozitív (szabályozó) és negatív (gazdasági vadkár vagy természetvédelmi probléma) következményei;
- » a nagyvad-erdő kapcsolatrendszer dinamikája és egyensúlya;
- » az erdő természetessége a fásszárú vegetáció és a nagyvadfajok hatásai szempontjából.

A vadhatásokról gyűjtött adatok tehát alkalmasak lehetnek az élőhelyek minőségének és a vadhatások pozitív és negatív következményeinek jellemzésére. Ezáltal meg tudjuk határozni, hogy a különböző vadhatások milyen körülmények esetén segítik vagy hátráltatják az élőhelyi célállapot, a jelölőfajok számára megfelelő élőhelyi feltételek elérését. Egyúttal támpontot nyújtanak a kívánt erdőállapot, vagyis a célállapot elérését segítő beavatkozások megtervezésében és a vizsgált Natura 2000 oltalom alatt álló területek fenntartási terveinek elkészítésében. A módszer alkalmazásával lehetőség nyílik egy bioindikátorokon alapuló értékelő rendszer kialakítására is, ami a nagyvadfajok és élőhelyük között fennálló pillanatnyi viszonyt jellemzi és segítséget nyújt a szakmai döntések meghozatalában.

A vadhatás felmérésének módszertana öt kisebb vizsgálati egységre bontható (Fehér és mtsai, 2014):

- 1.) *Az újulati szintben és a cserjeszintben rendelkezésre álló növénykínálat jellemzőinek felmérése és az itt tapasztalt vadragás mértékének és szelektivitásának vizsgálata.*
- 2.) *Csemetesűrűség meghatározása és a csemetéket érő vadragás mértékének vizsgálata valamint minőségi osztályozása.*
- 3.) *Törzskínálat meghatározása és a nagyvadfajok általi használatuk mértékének és szelektivitásának vizsgálata.*
- 4.) *Vaddisznó által okozott talajbolygatások mértékének vizsgálata.*
- 5.) *Patás vadfajok területhasználati intenzitásának felmérése.*

A vadhatás felmérés során mindig valamennyi mintaponton végrehajtják ezeket a vizsgálatokat, amelyekkel minden esetben valóban megmért, számszerű adatokhoz jutunk, nem „csak” egyfajta vizuális benyomás rögzítéséről van szó. Az adatgyűjtés tehát tudományos alapossággal történik, a mérés ismételhető, ellenőrizhető. Az ezekből létrehozott adatbázis sokféle összehasonlításra, akár összetettebb elem-

zésekre is lehetőséget ad. Így hiteles, megbízható adatok alapján tehetünk gyakorlati javaslatokat fenntartási és más kezelési tervekben és hozhatunk szakmailag védhető döntéseket a gyakorlati problémák megoldásában.

A vadjelek megbízható felismeréséhez és a módszer pontos végrehajtásához egy-egy letölthető terepi útmutatót is összeállítottunk:

- » www.vmi.info.hu/news/SA/vadhatas_vadjelhatarozo_VMI_final.pdf
- » www.vmi.info.hu/news/SA/vadhatas_modszertani_segedlet_VMI_final.pdf

5.5 ESETTANULMÁNY: EMLŐS RAGADOZÓK JELENLÉTÉNEK KIMUTATÁSÁRA FEJLESZTETT ÉS TESZTELT MÓDSZERTANOK

A ragadozófajok felmérése életmódjuk és ritkaságuk miatt számos nehézségbe ütközik. Az emlős ragadozó fajok térbeli elterjedésének felmérése és populációik alakulásának rendszeres nyomon követése nagyobb területeken (pl. országos szinten vagy egy NATURA 2000 területen) nélkülözhetetlen a természetmegőrzési munkához, kezelési tervek kidolgozásához és alkalmazásához. E mellett a hazai védett emlős ragadozókról kevés információval rendelkezünk. Az alábbiakban összefoglaljuk az emlős ragadozók felmérésére alkalmazható módszereket.

5.5.1 KÉRDŐÍVES ADATGYŰJTÉS

A kérdőíves adatgyűjtés általános tájékozódásra, a szakemberek információinak összegyűjtésére alkalmas. Előnye a gyorsasága és a nagy területi lefedettség, hátránya viszont, hogy szubjektív, a válaszadók tudásától, érdeklődésétől és érdekelttségétől is befolyásolt adatokat szolgáltat. Mindezek ellenére jó kiindulópontja a részletesebb vizsgálatoknak.

Az egyes ragadozófajok előfordulására és állományuk helyzetére vonatkozó adatokat postai és online kérdőíves felmérés segítségével gyűjtöttük az önálló területtel rendelkező vadászatra jogosultak körében. A munkához szükséges címjegyzékeket az Országos Vadgazdálkodási Adattár nyilvántartásai alapján állítottuk össze. A visszaküldéshez 1-1,5 hónapos határidőt adtunk meg. A határidő lejártá után még egy figyelemfelhívó levelet küldtünk a címzetteknek. Az elterjedésre és az állományhelyzetre vonatkozóan a róka kivételével minden esetben feltettünk egy kérdést, amely az adott faj jelenlétére vagy hiányára utalt, illetve,

hogy az előfordulás állandónak tekinthető-e, azaz szaporodó állományról van szó, vagy csak valamilyen alkalmi/időszakos megjelenésről. A róka elterjedését országos szintűnek tekintettük. E faj esetében más kiegészítő kérdéseket is feltettünk a gazdálkodóknak (pl.: kotorékszám, teríték adatok, károkozás). A kistestű menyét-féléknél - menyét, hermelin, nyest, nyuszt, közönséges és molnárgörény - pedig nem gyűjtöttünk részletesebben adatokat, csak jelenlét-hiány vagy állománynövekedés irányára vonatkozó információkat. A jól megfigyelhető vagy a vadgazdálkodás és természetvédelem szempontjából fontosabb fajok esetében - róka, vadmacska, borz, vidra, nyestkutya, mosómedve, aranyasakál, farkas és hiúz - adatokat kértünk a válaszadók által becsült állománynagyságukról és állományváltozásukról is. A módszer fejlesztése során kialakítottuk az online adatgyűjtés és feldolgozás rendszerét. A vmi.info.hu/ragadozo/ weblapon található kérdőívhez minden vadászatra jogosult egy hat számjegyű egyedi kóddal férhetett hozzá. Az adatlap megszakítása esetén mentés is lehetőség volt, a befejezett adatlapot pedig a beküldés gombbal lehetett eljuttatni az adatbázisba.

5.5.2 EGYÉNI ÉSZLELÉSI ADATOK GYŰJTÉSE

Ritka és nehezen megfigyelhető ragadozók kimutatása esetén minden adat felhasználása fontos lehet. Az egyéni észlelések nem tekinthetők monitoring módszernek, mert időben és térben nem jól meghatározott a mintagyűjtés, valamint a módszerek nem standardizáltak (vizuális megfigyelés, hang, lábnyom, elütés... stb.) továbbá, az adatgyűjtők szaktudása is különbözhet (pl. sportvadász, természetvédelmi őr, turista... stb.). Emiatt az egyéni észleléseket mindig fenntartással kell kezelni. Azonban ezek a típusú adatok hívhatják fel a figyelmet egy-egy gócpontra, amelyeken tudományos megalapozottságú monitoringot érdemes kivitelezni. Mivel emlős ragadozóinkról nehezen gyűjthetők adatok, vizsgálatainkat kiegészítettük opportunisztikus (nem monitoring) egyéni adatgyűjtésekkel is a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóságának és a Bükk Nemzeti Park Igazgatóságának működési területén. Egyéni megkeresések alapján GPS koordinátákkal vagy pontos helyszínleírással ellátott észlelési adatokat gyűjtöttünk, első sorban a nemzeti parkok munkatársaitól. Ezek közé az információk közé tartoztak a közvetett nyomok (pl.: ürülék, lábnyom, prédamaradvány) és az állatok közvetlen megfigyelése (elütés vagy vizuális megfigyelés).

5.5.3 KISTESTŰ RAGADOZÓK ÉLVEFOGÓ CSAPDÁZÁSA

A kisragadozók esetében a méretük és éjszakai életmódjuk miatt a csapdázás az egyik leggyakrabban alkalmazott módszer. A módszer előnye, hogy a kézbe került egyed megjelölhető és sok kiegészítő információ gyűjthető (pl. testtömeg, ivar, kondíció, ürülék és genetikai minták stb.). Ezzel ez a módszer adja egy egyedről a legtöbb ismeretet. Ugyanakkor eszköz- és munkaigénye magas, a csapdázás hatékonysága alacsony, az élő állat veszélyes, képzett szakemberekre van szükség.

A felmérést két kampányban hajtottuk végre a Dunavölgyi-főcsatorna (1. kampány) és a Kiskunsági-főcsatorna (2. kampány) mellett, mindkettő a Kiskunsági Nemzeti Park Natura 2000 (HUKN10002) területe. A terület kistestű emlős ragadozó fajainak felmérésére élvefogó csapdázást használtunk. Az alkalmazott, viszonylag kicsi, 85 cm hosszú és 15 X 15 cm-es ajtó méretű csapda elsősorban a kistestű menyétfélék befogására alkalmas. A csapdázási kampányok 3-3 hétig tartottak. A tényleges munka megkezdése előtt megtörtént a csapdák kihelyezése a területekre. 60-60 csapdát tettünk ki az előzetesen felmért és egyeztetett részekre. A csapdák között -élőhelytől függően és a lehetőségekhez képest- 40-60 méter távolságot hagytunk. A csapdák kihelyezésénél minden egyes csapda helyét rögzítettük (waypoint) GPS készülékkel.

A részletes terepi segédlet innen tölthető le:

www.vmi.info.hu/news/SA/kisrag_csapda_terepi_segedlet.pdf

5.5.4 NEM INVÁZÍV MINTAGYŰJTÉS

A nem invazív mintagyűjtési módszerek, amelyek a vizsgált faj zavarása nélkül történnek, egyre népszerűbbek a védett fajok monitorozásában. Ilyenek lehetnek az életnyomok (nyom, kotorék, ürülék, prédamaradvány) felmérése, szőr- és ürülminták gyűjtése, vagy a napjainkban egyre jobban terjedő kameracsapdák alkalmazása. Ezek többsége csak a faj azonosítását teszi lehetővé, sőt az életnyomok esetében még azt sem biztosan. Ezek a módszerek tehát az állomány nagyságának meghatározására nem alkalmasak. Mi itt azokat a módszereket mutatjuk be, amelyek legalább a faj meghatározására alkalmasak.

5.5.4.1 VIDRA KÖZVETETT JELEINEK FELMÉRÉSE

A közvetett jelek alapján jól vizsgálható a vidra, ezért egyszerű és hatékony monitoring módszert lehetett kifejleszteni a faj jelenlétének kimutatására. Ezeknél a felméréseknél mindig törekedni kell arra, hogy mind a jelkeresésben, mind a jelkeresés módszerének kiválasztásában egységes (standard) módszer szerint járjunk el, mindig ugyanazt az útvonalat járjuk be, mert csak így lesz a felmérés ismételhető, az évek során összegyűjtött adatok pedig összehasonlíthatók. A cél az, hogy minél több adat, minél rendezettebb formában álljon rendelkezésre az adatelemzéshez. Vizsgálatainkat ez esetben is a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóságának és a Bükk Nemzeti Park Igazgatóságának működési területén végeztük. A vidra közvetett jeleinek (ürülék, lábnyom, táplálkozásnyom, jelölő váladék, kotorék, jelölő fű- és földcsomó) kimutatása igazolta alkalmi vagy rendszeres előfordulását az egyes területekről. A felmérés során a terület következő jellemzőire is kitértünk: hidak típusai, élőhely természetessége, emberi zavarás mértéke, vízparti növényzet, partfal állapota. A módszer előnye az egyszerűsége, egy megfelelően kioktatott ember, akár önkéntes is el tudja végezni. Ugyanakkor

kor rendszeres és fegyelmezett munkát igényel. A tervezést, a megfelelő reprezentativitás elérése érdekében mindenképpen gyakorlott szakembereknek kell elvégezni. Önmagában csak a faj jelenlétének meghatározására alkalmas, de a területbejárás során további feldolgozásra alkalmas minták (ürülék, szőr) gyűjthetők.

A részletes terepi segédlet innen tölthető le:

www.vmi.info.hu/news/SA/vidra_terepi_segedlet.pdf

5.5.4.2 ARANYSAKÁL-JELENLÉT KIMUTATÁSA AKUSZTIKUS MÓDSZERREL

A hazánkban folyamatosan terjeszkedő aransakál állományának vizsgálata nemcsak vadgazdálkodási, de természetvédelmi szempontból is szükségszerű feladat. A felmérést két kampányban hajtottunk végre a kijelölt Natura 2000-es területeken belül (HUKN10002): 1. Felső-kiskunsági szikes tavak és Miklapusztá (HUKN20009), 2. Ökördi-Erdőtelek-keceli lápok (HUKN20021). A területen esetlegesen előforduló, (vagy) territóriummal rendelkező aransakálok felmérésére az akusztikus felmérést végeztük a párválasztás időszakában. A felmérés megkezdése előtt számítógépen megfelelő felbontású digitális térkép segítségével előre meghatároztuk a megállási pontokat. Megfigyeléseink alapján átlagosan 1 km-es hallótávolságot állapítottunk meg, így a legközelebbi pontok egymástól legalább 2 km-re kerültek. A területek vizsgálatát a sakálok aktivitási időszakában, alkonyat után hajtottuk végre. Minden megállási ponton három alkalommal játszottuk le a sakálhang-felvételt. A lejátszások között négyperces szüneteket hagytunk. A hanglejátszás irányát úgy választottuk meg 1-1 ponton, hogy biztosan elkerüljük ugyanazon terület ismételt felmérését, illetve, hogy a jellemző élőhely irányába álljon a tölcéses hangsugárzó. A lejátszások közötti szünetekben csendben figyeltük az esetleges válaszokat. Az utolsó lejátszás után reflektorral körbepásztáztuk a területet és vizuális megfigyelést végeztünk amennyiben a terepadottságok ezt lehetővé tették. A megállási pontokon az adatokat jegyzőkönyvben rögzítettük. A jegyzőkönyv a következőket tartalmazza: a megállási pontok helyét és sorsszámát, a munkát végző személy(ek) nevét, a felmérés idejét, az időjárási viszonyokat, válasz meglétét vagy hiányát, azt, hogy családtól, vagy magányos egyedtől származott-e a válasz, a válaszadás körülbelüli, laptájéolóval mért irányát, valamint a reflektoros észleléseket és egyéb megjegyzéseket. A módszer előnye, hogy fajspecifikus és nagy terület gyors felmérését teszi lehetővé. Ugyanakkor terepjárót, megfelelő eszközöket és felkészült, a terepen éjszaka is tájékozódni tudó szakembereket követel. Eredménye a faj megtelepedésének ellenőrzése. Némi tájékoztatást ad az állomány nagyságáról is.

5.5.4.3 KOTORÉKFELMÉRÉS

Magyarország legközönségesebb, közepes testméretű emlős ragadozó: a róka és a borz. Mindkét fajra igaz, hogy gyakorlatilag minden hazai élőhelyen előfordulnak, állományuk növekszik, és a táplálékhá-

lózatokban betöltött szerepük jelentős. Közös bennük az is, hogy viszonylag jól megtalálható, látványos kotorékokat ásnak, amelyeknek elsősorban a kölyöknevelési időszakban és a borz esetében a téli inaktív időszakban van jelentőségük. A kotorékok számának, sűrűségének ezért közvetlen kapcsolata van a ragadozók állománysűrűségével. A felmérést két alkalommal hajtottuk végre a kijelölt Natura 2000-es területen (Felső-kiskunsági szikes tavak és Miklapusztá HUKN20009); a Dunavölgyi-főcsatorna, a Kiskunsági-főcsatorna és a Kelemen-széki övcsatorna által határolt részen. Az első évben szisztematikus felmérést végeztünk: a kísérleti terület térképén egymástól 500 m-re kelet-nyugat irányú vonalakat jelöltünk ki úgy, hogy a vonalak végpontjai olyan területrésze - lehetőleg egész évben jól járható útra és csatornapartra - essenek, ahol azonosításuk lehetséges. Ezeken a vonalakon gyalogosan haladva, rugalmas sávós becslést alkalmazva számoltuk a kotorékokat. A területsszámlálás céljából a belátható távolságot, a vegetáció-határokat követően minden esetben feljegyeztük. A bejárás során talált minden egyes kotoréknál jegyzőkönyvben rögzítettük a vonal számát, a belátható sáv szélességét, a kotorék lakottságát és a kijáratok számát, a használó fajt, a fajra utaló jeleket (nyom, ürülék stb.) és azt, hogy milyen vegetációban találtuk meg a kotorékot. Az adatfeldolgozás során területegységre vetített kotoréksűrűséget számoltunk. Mivel a felmérési eredmények arra engedtek következtetni, hogy ezen a területen a módszer csak alacsony sikerrel alkalmazható, a második felmérés során módosítottuk azt. Ekkor szisztematikus felmérés helyett rétegzett mintavételezést alkalmaztunk: szintvonalas térkép alapján térinformatikai program segítségével kategorizáltuk a területet. A különböző magassági kategóriákba tartozó területrészek közül kettőn teljes számlálást végeztünk, míg a harmadikon szintén a módszert alkalmaztuk, de a reprezentativitást szem előtt tartva, mintaterületet jelöltünk ki. Az adatgyűjtés során a megtalált kotorékokat jegyzőkönyvbe vettük, és lakottságukat/lakatlanságukat a közvetett jelek alapján (nyom, ürülék stb.) állapítottuk meg. A kotorékok pontos

elhelyezkedését ez esetben is GPS segítségével rögzítettük. Az adatfeldolgozás során ez esetben is területegységre vetített koto-réksűrűséget számoltunk. A módszer előnye az egyszerűsége. A felmérést kioktatott önkéntesek is elvégezhetik. Ugyanakkor, ahogy a példából is látszik a megfelelő mintavételi módszer kiválasztása, megtervezése tapasztalt szakember feladata kell, hogy legyen.

■ 5.5.5 SZŐRCSPAPDÁZÁS

A szőrscspadázás előnye, hogy nem igényel drága eszközöket, és akár önkéntesekkel is könnyen kivitelezhető. Ugyanakkor a szőrscspadák ellenőrzése munkaiigényes, a minták meghatározása laboratóriumi háttérrel és felkészült szakembereket igényel.

Az előzetesen – vadasparki körülmények között – tesztelt szőrgyűjtő eszközök szabadterületi alkalmazhatóságát vizsgáltuk. Előre meghatározott helyekre mesterséges szőrscspadákat (dörgölődő párna, PVC csőcsapda és módosított élvefogó ládacsapda) helyeztünk ki. Az elkészített szőrscspadákat azokra a helyekre telepítettük, ahol előzőleg a vizsgálni kívánt ragadozót, vagy annak nyomát, egyéb jeleit (pl. zsákmánymaradvány... stb.) észlelték. E pontokon – területtől függően – több csapda kihelyezése is indokolt volt. Az emberi zavarás, esetleges rongálás elkerülése érdekében javasolt a turisták, erdőjárók által nem, vagy kevésbé használt területekre rakni az eszközöket. Azért, hogy a célfajokat a szőrscspadához csalogjuk, vonzó szaganyagokat (attraktánsokat) használtunk.

A csapdára tapadt szőröket rendszeresen, egyenként elkülönítve begyűjtöttük. A gyűjtés helyét, idejét és a gyűjtő nevét rögzítettük. A szőrscszálak faji hovatartozását morfológiai bélyegek és genetikai markerek segítségével határoztuk meg. A morfológiai határozásnál a makroszkopikus tulajdonságok közül figyelembe vettük a szőr alakját, színét, sávozottságát és hosszát, valamint a tapintását. A mikroszkopikus karakterek esetében a szőr felületének pikkelyszerű lenyomata (kutikula), valamint a levegővel telt velőállománya, a medulla mintázata fontos határozó bélyeg. A szőrhatarozás laboratóriumi költségei és eszközigénye nem nagy, de felkészült és gyakorlott szakembert igényel. Ugyanakkor nem minden szőrtípus, leginkább csak a koronaszőrök adnak a fajhatározáshoz megfelelő bélyegeket, de még ezek esetén is vannak nehezen elkülöníthető fajok. Egyedi elkülönítésre a módszer nem alkalmas. Hiányosságai miatt további kiegészítő vizsgálatokra van szükség.

■ 5.5.6 DNS-ALAPÚ AZONOSÍTÁS

A genetikai módszerek rohamos fejlődése lehetővé teszi a fajtát az egyedszintű elkülönítést. Az egyre kidolgozottabb, rutinszerűvé váló módszerek miatt a költségek rohamosan csökkennek. A kivonási technikák finomodásával egyre kisebb mintából – akár egyetlen szőrscszázból – is kinyerhető az analízishez szükséges DNS mennyiség. A genetikai vizsgálatok elvégezhetőek szőr- vagy egyéb mintákból (ürülék-, nyál-, vér-, izom- vagy szervminták) is. Ugyanakkor a módszer speciális felkészültségű szakembereket és jól felszerelt laboratóriumot igényel.

A mintákból genomi és mitokondriális DNS-t izoláltunk. A mitokondriális DNS elsősorban a faj azonosítására alkalmas, a sejtmagból kivont genomi faj és egyedi elkülönítést is lehetővé tesz. A primerek kombinálásával, azzal, hogy több lókuszt tudunk egy reakcióközegben vizsgálni (multiplexelés), a költségeket és a feldolgozás idejét is csökkenteni lehetett. Több marker együttes használata az eredmények megbízhatóságát lényegesen növeli. A módszerek folyamatosan fejlődnek, ezért véleményünk szerint a genetikai módszerek alkalmazása, a következő évtizedben a természetvédelmi gyakorlatban is széles körben el fog terjedni és nélkülözhetetlenné válik.

Dudás László
Fehér gólya

6.

A településrendezési
eszközök
eszköztárának
és a Natura 2000
fenntartási tervek
összehangolásának
lehetőségei

6.1 A TELEPÜLÉSRENDEZÉS TERVEZÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

A településrendezési eszközök (korábban településrendezési terv) és a NATURA 2000 területek kezelési tervei közti összhang megteremtésének alapvetően két fontos tématerületet érintően van jelentősége.

Az egyik tématerület funkcionális jellegű, a településrendezési eszközök alapvető rendeltetése ugyanis az, hogy meghatározza a települések területeinek funkcióit, összehangolja a település közigazgatási területének egészén zajló területhasználati és védelmi szándékokat, úgy, hogy azok

- » feleljenek meg a tervezési hierarchia magasabb területi szintjein (megyék, ország, kontinens) megfogalmazott rendezési követelményeknek, valamint
- » tartalmazzák a helyi közösség „rendteremtő” szándékainak szabályait és
- » tegyék lehetővé a területek tulajdonosai számára a tulajdonuk használatát.

Tehát az, hogy miképpen gazdálkodik az egyes települési területek kezelője, fenntartója a természeti értékeket jelentő élőhelyekkel, a legszorosabb értelemben településrendezési kérdés.

A másik tématerület technikai jellegű: a településrendezés szakterületnek a szakma több évszázados múltja olyan tapasztalatok felhalmozódását tette lehetővé, melyek felhasználása minden olyan szakág irányában követelmény, amely igényt tart arra, hogy szabályait a településrendezési eszközök építsék be és harmonizálják a többi ágazat szabályai közé.

Az urbanisztika elnevezésű szakterület újkori kezdetét 1666-ra, a nagy londoni tűzvészt követő időszakra datálják:

London, 1666. szeptember 2.

Egy figyelmetlen pék miatt 70.000 épület ég porrá, köztük a Szent Pál-katedrális. A négy napig tomboló londoni tűzvész egyike a történelem azon kevés tragédiáinak, amikor a végkifejlett sokkal jobb lett a vártnál. Igen, a város 80 %-a leégett, köztük majd' az összes templom és 13 ezer lakás is, a tűznek köszönhetően azonban végre feltartóztatták a pestisjárványt, az átláthatatlan középkori „utcadzsungel” pedig átadhatta helyét egy új, élhetőbb, modernebb Londonnak.

A tűzvész után ugyan kialakult némi huzavona a kifizetendő kártérítések, a kétes tulajdonjogok és a fedél nélkül maradt városiak elhelyezése körül, az újjáépítési munkálatok azonban viszonylag gyorsan megkezdődtek.

*A középkori, kacsaringós és keskeny utcákat kiszélesítették, a rakpartokra való lejutást egyszerűsítették, az újonnan felhúzott házak pedig már kőből és téglából, nem pedig fából épültek. Az évek óta tartó pestisjárvány megfékezésén túl, a lakosok abból is sokat profitáltak, hogy az újjáépített területeken – a kor átlag-színvonalához képest – egyre nagyobb hangsúlyt kapott a közhigiénia. **London***

tehát tiszta lappal kezdhetett, minden értelemben.⁷

Nem csak London épült fel egy praktikus, kockázatmentesebb rend iránti igénynek megfelelően, hanem egy fontos szakma is megszületett, hogy a „rendezés” iránti társadalmi igényt kiszolgálja.

Ma, a szakterület gyakorlásának kezdeteitől eltérően, már nem pusztán a területek beépítési kérdéseinek megoldása a feladat, hanem komplex módon, területlefedően, az összes területhasználati és védelmi cél együttes figyelembevételével kell „rendet teremteni”.

⁷ Forrás: www.rubicon.hu/1666_szeptember_2_a_nagy_londoni_tuzvesz_kezdete

6.2 AZ ÖVEZETENKÉNTI SZABÁLYOZÁS ALAPGONDOLATA

A rendezés feladatainak elvégzéséhez egyre kifinomultabb módszerek fejlődtek ki a fejlett társadalmak igényeinek megfelelően.

Az egyik legelterjedtebb módszer alapja a „zonális felbontás” (Zoning Resolution).

A zonális felbontás, a városi területek zónákra (funkcionális egységekre, övezetekre) való felosztása először az USA településtervezési előírásai között jelent meg.

Az övezetekre való felosztás lett a települések terület-felhasználási szabályozásának alapja.

A közigazgatási terület egységeket különböző funkcionális területi egységekre osztották fel a rendeltetésüknek megfelelően (pl.: lakás, szolgáltatások, ipar, mezőgazdaság, stb.), majd pedig az egyes, egységesen szabályozandó terület-egységekre vonatkozóan a beépítés sűrűségét, épületmagasságokat, az épületek utaktól és a szomszédos telkektől való távolságát és egyéb szabályokat (mint parkolóhelyek száma, szabad, beépítetlen területek mérete, aránya) rögzítették egy Szabályzatban. A szöveges Szabályzathoz térképmelléklet (szabályozási tervlap) készült, és a két dokumentum a kompetens döntéshozók döntése szerint kötelező érvényűvé vált.

Az első szabályozási terv, amely példaként szolgált az egész ország számára, New York városa számára készült 1916-ban. A terv elkészítését a város szabályozatlan növekedése indokolta, az egymást zavaróan megépített ipari és lakóterületek ugyanis egészségtelen körülményeket teremtettek.

Konkrétan az 1915-ben átadott, 38 emeletes *Equitable Building* épülete lett „az utolsó csepp a pohárban”, mert úgy épült meg, hogy csaknem 3 ha-os területen vetett árnyékot a szomszédos telkekre. Az emiatti tiltakozások hatására döntött úgy a város vezetése, hogy kialakítja a területfelhasználás szabályozott rendjét.

A későbbiekben a „New-York-i modellt” más településeken is alkalmazni kezdték, a legtöbb helyen súlyos vitákat gerjesztve. Sok telektulajdonos értékelte a szabályozást úgy, hogy az ellenérték nélküli kisajátítás, a tulajdonosi jogok csorbítása, és ezek miatt pereskedni kezdett. Egy 1926-ban lefolytatott nevezetes per során hozott legfelsőbb bírósági döntést követően vált az övezeti szabályozás elfogadott módszerre.

Az övezeti szabályok kialakításának sokféle fajtája alakult ki azóta.

A *formai szabályok rögzítése* arra törekszik, hogy a szabályok kialakításával az egyes épületek formáját hangolják össze, például, akár kötelezően alkalmazandó épületelemek előírásával.

Az *ösztönző jellegű szabályozás* bizonyos fejlesztési célok elérése érdekében partneri együttműködéssel alakítja ki a rendet. Például azért, hogy megfizethető árú lakáskínálat alakuljon ki New Yorkban, azok a beruházók, akik alacsony és közepes árú lakásokat is építenek, kedvezményeket kapnak az épületmagasság vagy a beépített alapterületek megengedett mértékének megállapításakor.

6.3 A HAZAI TELEPÜLÉSRENDEZÉS MÓDSZEREI, JOGI HÁTTERE

A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 13. §, valamint az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (továbbiakban: Étv.) 6/A.§ (3) felhatalmazása alapján a helyi önkormányzatok településrendezési feladatokat látnak el, és rendeletben szabályozhatják építésügyi feladataikat.

Az Étv. 9/B. (2) bekezdés alapján a településrendezés eszközei: a Településszerkezeti terv és a Helyi Építési Szabályzat.

A Településszerkezeti terv a településfejlesztési koncepcióban foglalt célok megvalósítását biztosító, a település szerkezetét, a területfelhasználást és a műszaki infrastruktúra-hálózatok elrendezését meghatározó terv. A Településszerkezeti terv meghatározza a település alakításának, védelmének lehetőségeit és fejlesztési irányait, ennek megfelelően az egyes területrészek felhasználási módját, a település működéséhez szükséges műszaki infrastruktúra elemeinek a település szerkezetét meghatározó térbeli kialakítását és elrendezését, az országos és térségi érdek, a szomszédos

vagy a más módon érdekelt többi település alapvető jogainak és rendezési terveinek figyelembevételével, a környezet állapotának javítása vagy legalább szinten tartása mellett.

A Helyi Építési Szabályzat az építés rendjét a helyi sajátosságoknak megfelelően megállapító és biztosító települési önkormányzati rendelet. Az építés helyi rendjének biztosítása érdekében a települési önkormányzatnak az országos szabályoknak megfelelően, illetve, az azokban megengedett eltérésekkel a település közigazgatási területének felhasználásával és beépítésével, továbbá, a környezet természeti, táji és épített értékeinek védelmével kapcsolatos, a telkekhez fűződő sajátos helyi követelményeket, jogokat és kötelezettségeket Helyi Építési Szabályzatban kell megállapítania. A Helyi Építési Szabályzat melléklete a Szabályozási terv.

A településrendezési eszközök területfelhasználási és övezeti rendszerét az országos szabályok alapján kell meghatározni. A területfelhasználási rendszer kereteit az Országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII.20.) sz. kormányrendelet (továbbiakban: OTÉK) határozza meg, a településszerkezeti tervben és helyi építési szabályzatban az OTÉK szerinti egységekből épül fel a területfelhasználási rendszer.

A településrendezési eszközök minden esetben a települések közigazgatási területeire vonatkoznak. Az OTÉK szerint a települések területeit a rendezési eszközök 3 lépcsőben bontják fel további területi egységekre, területileg és szabályozás tartalmát tekintve is hierarchikus módon:

Közigazgatási terület							
Beépítésre szánt terület				Beépítésre nem szánt terület			
Területfelhasználási egység		Területfelhasználási egység		Területfelhasználási egység		Területfelhasználási egység	
Építési övezet/ alövezet	Építési övezet/ alövezet	Építési övezet/ alövezet	Építési övezet/ alövezet	Övezet/ alövezet	Övezet/ alövezet	Övezet/ alövezet	Övezet/ alövezet

Az övezeti szabályok az OTÉK-ban, illetve egyes - hivatkozási alappal alátámasztott esetekben - más jogszabályokban megfogalmazott területhasználati szabályokat tesznek kötelezővé, a települési önkormányzat rendeletével (Helyi Építési Szabályzat).

A szabályok betartásának fejében kifizetések nem igényelhetők, de be nem tartásuk szankcionálható.

Hasonlóan a nemzetközi törekvésekhez, a hazai jogszabályok is lehetővé teszik a „formai” szabályokkal való övezeti szabályozás mellett, az annál életszerűbb, rugalmasabb „ösztönző” jellegű szabályozást is, településfejlesztési szerződések keretei között.

6.4 TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZÖK ÉS NATURA 2000 TERÜLETEK TERÜLETI EGYSÉGEI

Az európai közösségi jelentőségű Natura 2000 területek hálózatának kijelölése a megőrzésre érdemes madárvédelmi területek, illetve élőhelyek védelmében történik, melyek nem minden esetben követik a földrészlet-határokat. A jogalkalmazás egyértelmű mivolta miatt a magyar jogrend a hazai Natura 2000 területek által érintett földrészletek egészét védetté nyilvánította, s a Natura 2000 területek határait a földrészlet-határokhöz igazította.

Fontos továbbá, hogy a Natura 2000 területek (sites) – mind a madárvédelmi, mind a természetmegőrzési területek – változatos élőhelytípust jelentenek, amelyek különböző

területhasználatok együttesét foglalják magukba. A kijelölt Natura 2000 területek tehát nem feleltethetők meg egyértelműen az OTÉK területfelhasználásainak, amit a településrendezési eszközök használnak. Ezzel együtt a „településrendezési egységek” és a „Natura 2000 területek kezelési egységei” a különböző területi szinteken megfeleltethetők egymásnak.

Településrendezési eszközök	Natura 2000 területek
	Sites különleges madárvédelmi terület (SPA, különleges természetmegőrzési terület (SCI))
Területfelhasználási egységek erdőterület, mezőgazdasági terület, vízgazdálkodási terület, természetközeli terület	
Övezetek	Művelési ágak
Alövezetek övezetekben belül kijelölt, szigorúbb építési szabályokkal rendelkező területek	Kezelési egységek élőhelytípusok (jelölő fajok)

6.5 A NATURA 2000 TERÜLETEK TERÜLETI SZINTJEINEK ELEMZÉSE TERÜLETFELHASZNÁLÁSI SZEMPONTBÓL

A Natura 2000 területek hierarchikus rendjének vizsgálatához fontos tisztázni, hogy területfelhasználati – és a településrendezési eszközökben kialakítható területfelhasználási – szempontból az egyes egységek, területi szintek mit jelentenek.

/ Különleges madárvédelmi területek (SPA)

A különleges madárvédelmi területek nagyobb kiterjedésű, diverz területek, melyek a legtöbb esetben több területfelhasználási egységet is felölelnek. A vízimadarak és a legelőkön fészkelő madárfajok élőhelye mellett, a madárvédelmi területen vonuló madár-

fajok, illetve énekesmadarak fészkelő- és pihenőhelye is védendő, így egy-egy terület akár teljes hegységeket is magába foglalhat. Ennek megfelelően a területen belül a területfelhasználási egységek (erdők, szántók, legelők, szőlőterületek) egymás mellett, mozaikosan jelennek meg – azzal együtt, hogy egy területen belül általában egy, legfeljebb két területfelhasználás dominál.

/ Különleges természetmegőrzési területek (SCI)

A különleges természetmegőrzési terület egy-egy jelölőfaj élőhelyével fémjelzett terület, mely általában kisebb kiterjedésű, mint a madárvédelmi terület. A különleges természetmegőrzési területek jellemzően egy-egy élőhely, illetve élőhely-együttes típusát határozzák meg, így a területen – bár a mozaikosság itt is előfordulhat – egy fő területfelhasználás a meghatározó.

/ Kezelési egységek

A kezelési egységek az egyes élőhelyvédelmi szempontokat figyelembe vevő kezelési javaslatok alapján alakíthatók ki. A kezelési egységek azok a legkisebb területi egységek, amelyeken a fenti szempontok szerinti javaslatok érvényesíthetők.

„A kezelési egységekhez rendelt kezelési javaslat-listák madár- és élőhelyvédelmi szempontokat egyaránt tartalmaznak, így betartásukkal az értékes élőhelytípusok és az ott élő védendő állat- és növényfajok kedvező életfeltételei megteremthetők, megőrizhetők.”

Forrás: Natura 2000 Fenntartási tervek a Kiskunságban

A kezelési egységek mérete, területi kiterjedése változó, hiszen a védelem jellegét (madár- illetve élőhelyvédelem), a táji jellegzetességeket, s az urbanizációs hatásokat egyaránt figyelembe kell venni.

„Tekintettel a területen előforduló madárfajok jellegzetes élőhelyhasználatára, illetve a gyakorlati – a gazdálkodás által megvalósítható – élőhelykezelés lehetőségeire, célravezetőbbnek látszott nagyobb, robosztusabb kezelési egységek lehatárolása, általánosabb keretet adó madár-, illetve élőhelyvédelmi kezelési javaslat-csomagokkal. E nagyobb területi egységeken és kereteken belül nyílik lehetőség az adott év környezeti viszonyaihoz is alkalmazkodni képes, diverzifikáló élőhelykezelés megvalósítására, továbbá egy-egy fajhoz, fajcsoporthoz kapcsolódó specifikus, kiegészítő kezelési szempontok érvényesítésére.

A kezelési egységek meghatározásának alapját az élőhelyek és fajok területi előfordulása és kezelési igényeik adják, amelyeket azután – ismét gyakorlati, birtokrendezési okokból – célszerűnek láttunk adminisztratív egységekhez (MePAR fizikai blokkok, földrészletek) rendelni.

A kezelési alapvetések megfogalmazásakor törekedtünk a robosztus, **nagyobb kezelési egységek, illetve kezelési típusok meghatározására**, ezeken belül a mozaikosságot, változatosságot fenntartó **kezelés** az alapvető cél, **ahol a lehető legtöbb fajnak kedvezünk**, figyelembe véve a **gazdálkodási racionalitásokat is**.

Az így lehatárolt kezelési egységeken belül kerülhet sor **speciális igényű élőhelyfoltokhoz, illetve fajokhoz illeszkedő - speciális előírások** (pl. egyes lápréti növény-, vagy lepkefajoknál mozaikos korai kaszálás, egyes orchidea-fajoknál kései kaszálás, stb.) meghatározására. Ezek tehát nem képeznek külön kezelési egységeket, mivel előfordulásuk, kezelésük időben-térben változhat, illetve, nagymértékben függ az adott év környezeti viszonyaitól.”

Forrás: Natura 2000 Fenntartási tervek a Kiskunságban

Mint a fenti leírás is mutatja, a kezelési egységek meghatározásánál is cél, hogy a lehatárolás következtében ne alakuljanak ki elaprózódott, mozaikosan előforduló területek, hiszen így az ezekhez rendelt kezelési javaslatok megvalósítása – egyebek között a gazdálkodási racionalitás és az urbanizációs hatások miatt – ellehetetlenül. Fontos, hogy már a kezelési egység lehatárolása is úgy történjen, hogy a védelmi szempontok alapján javasolt intézkedések ne csupán tiltásokat tartalmazzanak, hanem reális alternatívát jelentsenek a gazdálkodók számára.

6.6 A TERÜLET- ÉS TELEPÜLÉSRENDEZÉSI SZINTEK ELEMZÉSE TERMÉSZETVÉDELMI SZEMPONTBÓL

Érdemes megvizsgálni a terület- és településrendezési szintek hatását is a táji-természeti értékekre, összevetni, hogy az egyes tervek területfelhasználási rendszere segíti-e, illetve nem lehetetleníti-e el a természetvédelmi tervek megvalósítását. Ehhez elsősorban annak tisztázása szükséges, hogy a településrendezés egyes szintjei természetvédelmi szempontból mit jelentenek.

I Területfelhasználási egység

„Területfelhasználási egység: a település igazgatási területének a jellemző rendeltetés szerint megkülönböztetett területegysége, amely azonos jellemző vagy kijelölt településfunkciónak biztosít területet.”
(Forrás: OTÉK)

A területfelhasználási egységek – táji-természeti vonatkozásban – a tájhasználatok térbeli kereteit határozzák meg, az alapvető területhasználatokat, művelési ágakat különböztetik meg egymástól. Egy település területfelhasználási rendszerének meghatározása a Településszerkezeti terv legfontosabb része, hiszen ebben jelölik ki a település távlati fejlődésének, meghatározott terület-használatának térbeli kereteit. Éppen ezért a területfelhasználási rendszer nem csupán a beépítésre szánt, fejlesztési területeket határozza meg, hanem a megőrzésre érdemes, értékes táji-természeti elemeket (rendszereket) is, melyek bolygatás nélküli megőrzése kiemelt természetvédelmi – s ezáltal települési – érdek.

A Natura 2000 területek védelmének szempontjából a területfelhasználások meghatározásánál fontos szempontok:

1. Beépítésre szánt területet – mely az OTÉK 6. § a) pont alapján legalább 5%-ban beépíthető – Natura 2000 területen lehetőleg ne, vagy csak kivételes esetben jelöljenek ki. (Amennyiben a Településszerkezeti terv Natura 2000 területen beépítésre szánt területet jelöl, úgy annak részletes vizsgálaton kell alapulni, mely bizonyítja, hogy a beépítésre szánt terület kijelölése, majd az ott folytatott területhasználat és tevékenység a terület fenntartási céljainak elérését nem veszélyezteti, illetve nem sérti.)
2. Beépítésre nem szánt területek közül a Natura 2000 terület fenntartási céljainak legmegfelelőbb területfelhasználások legyenek kijelölve. Ezek közül a településszerkezeti tervekben a Natura 2000 területekre meghatározott jellemző területfelhasználások:

- » erdőterület (védelmi- gazdasági-, közjóléti erdőterület),
- » mezőgazdasági terület (általános-, kertes mezőgazdasági terület),
- » vízgazdálkodási terület,
- » természetközeli terület,
- » és esetenként – fejlesztési lehetőségként a Natura 2000 területek külső területein – különleges, beépítésre nem szánt terület

A fenti területfelhasználások közül természetközeli területen bármiféle építési tevékenység tilos, vízgazdálkodási területen – a halastavak, horgásztavak, rekreációs területek kivételével – ugyanez a helyzet. A mezőgazdasági és erdőterületeken építés legfeljebb 3%-os mértékig lehetséges, a beépítési lehetőségeket a Helyi Építési Szabályzat övezeti rendszere, s az ahhoz rendelt szabályok tartalmazzák.

A különleges, beépítésre nem szánt terület esetében legfeljebb 5%-os beépítési mérték határozható meg a Helyi Építési Szabályzatban, a terület rendeltetését, fejlesztési céljait és lehetőségeit figyelembe véve.

Fontos megjegyezni, hogy a területek fejlesztése, építési lehetőség biztosítása nem jelenti szükségszerűen a terület fenntartási céljainak veszélyeztetését. Több esetben az épületek elhelyezése kifejezetten a terület megőrzését szolgálja, például, természetvédelmi gyepek legeltetése esetén az állatok számára kialakított istállók, illetve, az ehhez kapcsolódó természetvédelmi major kialakítása esetén.

„Építési övezet: a beépítésre szánt vagy beépített területek területfelhasználási egységein belüli egyes területrészekben a felhasználás és az építés feltételeit és módját meghatározó besorolás.

Övezet: a beépítésre nem szánt területek területfelhasználási egységein belüli egyes területrészekben a felhasználás és az építés feltételeit és módját meghatározó besorolás.”

Forrás: OTÉK

Az övezetek a Helyi Építési Szabályzatban meghatározott egységek, melyek a Településszerkezeti tervben szereplő

területfelhasználásokat bontják tovább, s különítik el az építési jogok és kötelezettségek alapján. Az övezeteknek természetvédelmi szempontból rendkívül nagy szerepük van, hiszen ezek határozzák meg, hogy adott területen milyen rendeltetésű, s mekkora alapterületű és tömegű épületet lehet elhelyezni. Fontos továbbá, hogy az építés feltételeként itt lehet meghatározni az egyéb – egyebek között természetvédelmi – szempontokat figyelembe vevő speciális szabályokat is például, élőhely-védelem (építési anyagok, technológiák meghatározása), tájképvédelem (épület-elhelyezésnél terület kijelölése, épületmagasság, anyaghasználat meghatározása), stb.

Fontos, hogy az övezeti rendszer kialakításánál, az övezeti (építési) szabályok megalkotásánál fokozottan figyeljenek a természetvédelmi szempontokra. Ezek érvényesítésére a településrendezési eszközök véleményezési szakasza – a 314/2012. (XI.8.) sz. kormányrendelet 38-39. § alapján – nyújt lehetőséget.

6.7 A TERMÉSZETVÉDELMI SZEMPONTOK ÉRVÉNYESÍTÉSE A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZÖKBEN

A Helyi Építési Szabályzatban meghatározott – és a Szabályozási tervben lehatárolt – övezetek biztosítják a település külterületén elhelyezkedő földrészetek építési jogait, illetve, feltételeit. Ezek a szabályok vonatkoznak a termőterületekre és az erdő- és mezőgazdasági (szántók, legelők, kaszálók) területekre egyaránt, ezért fontos, hogy az építési szabályok összhangban legyenek a Natura 2000 területek kezelési tervének ajánlásaival, s az övezeti szabályok a Natura2000 területek értékeit figyelembe vegyék, védelmüket erősítsék.

Meg kell jegyezni, hogy a településrendezési eszközök szintjén az egyes területeket, földrészeteket nem lehet olyan részletekbe menően megkülönböztetni egymástól, mint amire a Fenntartási tervek kezelési egységeiben az élőhelykódok szerinti jelölés lehetőséget nyújt. A településszerkezeti tervben és a helyi építési szabályzatban nincs lehetőség az élőhely szintű tagolásra, s a sajátos területeknek megfelelő külön övezetek meghatározására – ennek megfelelően a gazdálkodási formák szabályainak meghatározására sem.

Mivel a helyi építési szabályzat alapvetően építési jogszabály, helyi önkormányzati rendelet, így annak övezeti rendszere is az építés szempontjából határozza meg a területeket. En-

nek megfelelően, ezen tervtípus esetén nem szükséges a kezelési egységek élőhelytípusainak megfelelő részletes övezeti rendszer meghatározása, csupán az egyes övezeti előírásoknak figyelemmel kell lenni a kezelési egységek értékeire.

A Helyi Építési Szabályzat övezetei a kezelési egységekkel analóg módon hozhatók létre, bár az övezetekben belül nem határozható meg olyan változatos szabályrendszer, mint a kezelési egységeken belül elhelyezkedő élőhelytípusokra javasolt intézkedések. A kezelési egységek el tudják különíteni azon földrészeteket, amelyek egy-egy jelölőfajjal, illetve azok élőhelyével jellemezhetők, ám az övezetekben erre nincs lehetőség, tekintettel arra, hogy a Helyi Építési Szabályzat az építési szabályokat meghatározó önkormányzati rendelet. Így az övezetek

legfeljebb a vegetáció típusokat fogják tudni megkülönböztetni, s ezen belül fognak tudni tovább differenciálni, övezeteket meghatározni például, 'védett, építési lehetőséget nem biztosító gyepterület'.

A fenntartási tervek és a Helyi Építési Szabályzat a következő javaslatok, előírások alapján tudja befolyásolni az érintett területek fenntartását.

1. Natura 2000 fenntartási terv javaslatai:

- » Kezelési egységekhez nem köthető, általános gazdálkodási javaslatok
- » Kezelési egységekhez köthető javaslatok
 - kezelési egységenként változó
 - támogatási rendszerbe illeszthető kezelési előírás-javaslatok
 - kódrendszernek való megfelelés
 - javaslat
 - megjegyzés

2. Helyi Építési Szabályzat lehetséges előírásai

- » Övezetekhez nem köthető, általános védelmi előírások
- » Övezetekhez köthető javaslatok
 - övezetenként változó építési előírások (akár az építés tiltásával is)
 - fenntartási tervek javaslataihoz alkalmazkodó építési és terület-használati szabályok
 - építés lehetősége terület-használathoz – kivételes esetben gazdálkodási formához – kötött
 - építés helyének konkrét meghatározása
 - épület rendeltetésének, méretének, tömegének, anyaghasználatának meghatározása

A javaslatokat egymás mellé rendezve, területi szinten a következő összefüggések jelennek meg:

Natura 2000 fenntartási tervek javaslatai	Helyi Építési Szabályzat lehetséges előírásai
Kezelési egységekhez nem köthető, általános gazdálkodási javaslatok	Övezetekhez nem köthető, általános védelmi előírások
Kezelési egységekhez köthető javaslatok	Övezetekhez köthető javaslatok
Kódrendszernek való megfelelés Javaslat Megjegyzés	Területhasználathoz kötött építési feltételek Építés helyének konkrét meghatározása Épület rendeltetésének, méretének, tömegének, anyaghasználatának meghatározása

Fenti összefoglalás jól mutatja, hogy a Helyi Építési Szabályzat előírásai hozzákapszthatók a fenntartási tervek intézkedéseihez, a fenntartási tervek pedig az agrártámogatási keretek feltételeit tudják figyelembe venni. Így az övezeti előírások – közvetett módon, a pályázati forrásokkal, támogatási lehetőségekkel összhangban – komoly hatással lehetnek a Natura 2000 területek fenntartására, az építési jogok és lehetőségek meghatározásán keresztül.

Emellett az építési szabályzat az építés feltételeit és lehetőségeit rögzíti, így komoly hatása van a Natura 2000 területek jövőjére is. Mert bár az építési engedélyezés folyamatába szakhatóságként a természetvédelmi hatóságot is bevonták, s így meg tudja akadályozni a Natura 2000 területeket veszélyeztető beruházásokat, ettől függetlenül a Helyi Építési Szabályzatban kapott elvi építési lehetőség az építési engedély első lépcsője. Ezért különösen fontos a Helyi Építési Szabályzat és a fenntartási tervek összhangja.

Összegzés

Összességében kijelenthető, hogy a természetvédelem és a településrendezés területi szintjei egyértelműen nem feleltethetők meg egymásnak, hiszen teljesen más szempontrendszer alapján épültek fel. A településrendezés alapvetően a művelési ágak és az építés szempontjából határozza meg a szerkezeti egy-

ségeket, míg a természetvédelem számára az egyes fajok, illetve azok élőhelyének védelme az elsődleges szempont. Ezzel együtt fontos, hogy végiggondolva a változatos, esetenként eltérő szempontokat, érdekeket a két rendszer precíz munkával, s folyamatos, ágazati egyeztetésekkel, összehangolható: létrehozható egy olyan rendszer, amely nem csupán a „saját” ágazati jogszabályokat veszi figyelembe, hanem már a (településrendezési, természetvédelmi és egyéb) tervek elkészítésénél, a tervezés során végiggondolja, hogy a tervben foglaltak reálisak-e, betarthatók-e a területen megjelenő egyéb érdekekkel együtt.

6.8 AKASZTÓ PÉLDÁJA

Készült a „Fenntartható természetvédelem magyarországi Natura 2000 területeken, SH/4/8 Natura 2000 fenntartási tervek a Kiskunságban / Egyeztetési munkaanyag” (2015 március) alapján

A továbbiakban az 1. és 2. térképek és az azok területi adatait tartalmazó 1. sz táblázat szerint elemezzük a Natura 2000 terület kezelési egységeire vonatkozó településrendezési szabályokat. Az elemzés célja kettős:

- » egyrészt annak bemutatása, hogy egy konkrét igazgatási területen belül hogyan jelenik meg a két, műfaját tekintve különböző terv területi struktúrája,
- » másrészt annak vizsgálata, hogy a fenntartási terv szabályai és a településrendezési eszközök szabályai hogyan illeszkednek egymáshoz tartalmilag.

1. térkép:

A NATURA 2000 terület és kezelési egységei
Akasztó település közigazgatási területén belül

2. térkép:

Akasztó, Településrendezési terv,
az igazgatási terület szabályozásának átnézeti lapja

Építésműhely Kft, 2012.

Natura KE	HÉSZ 2013.10.26 / Akasztó, Szabályozási övezetek (ha)											Vég- összeg (ha)	Terület arány (%)
	K	V	E	Gip-1	Gip-1*	Gksz-1**	Khm	Má-1	Má-2	Má-3	Vh		
KE 01	15,0	0,1								20,1	159,2	194,3	5,5
KE 03	11,3	127,7	0,2			0,1		0,7	18,0	2,3	0,1	160,4	4,5
KE 04	1,2	0,2						2,6	114,8	32,9	0,0	151,7	4,3
KE 04.1	0,1	1,5						31,3	340,4			373,2	10,5
KE 04.2								0,0	1,2			1,2	0,0
KE 04.3		0,6						8,6	82,1			91,4	2,6
KE 05	0,6	0,5			2,3			1,1	465,2			469,7	13,3
KE 05.1									0,0			0,0	0,0
KE 05.2		1,0	0,0					1,5	349,8		0,1	352,5	9,9
KE 05.3							18,5	12,1	19,6			50,1	1,4
KE 06	0,0	0,7			0,0			0,1	748,6			749,5	21,1
KE 06.3									42,9			42,9	1,2
KE 07.1	0,0	1,1	2,6					4,5	207,6			215,9	6,1
KE 07.2		0,2	0,4	1,4					276,7			278,6	7,9
KE 07.3		0,0							0,0			0,0	0,0
KE 07.4			0,1						43,2			43,3	1,2
KE 08	0,1	0,2		0,0		11,4		0,9	148,7			161,3	4,6
KE 08.1							0,0	2,0	12,3			14,3	0,4
KE 08.2									1,3			1,3	0,0
KE 09	0,1							5,5	1,2	0,2	0,0	6,9	0,2
KE 10			1,0					7,6	8,7			17,2	0,5
KE 11	0,2	0,1				1,2		0,9	5,9			8,2	0,2
KE 12	1,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2		2,1	43,8	2,6	0,0	50,5	1,4
KE 14	0,4	0,0		0,6	1,6	0,0		0,0	18,2	3,0		23,8	0,7
xx	0,6		13,6					4,0	52,6	15,3	0,0	86,1	2,4
Vég- összeg	30,7	134,2	18,0	2,1	4,0	12,9	18,5	85,5	3002,6	76,4	159,4	3544,3	100,0
Terület arány %	1,0	4,0	0,5	0,1	0,1	0,4	0,5	2,4	84,7	2,2	4,5	100,0	

1. táblázat: A Natura 2000 terület kezelési egysége területeinek településrendezési besorolása Akasztó település közigazgatási területén

Az 1. térkép a „**HUKN20009 KJTT** Felső-kiskunsági szikes tavak és Mikla-pusztá” kiterjedését és kezelési egységeit tartalmazza Akasztó település közigazgatási területén belül.

A 2. térkép Akasztó község Településrendezési tervéből a közigazgatási terület szabályozásának átnézeti lapja, melyhez további, részletesebb tervlapok is kapcsolódnak.

Az 1. számú táblázat első oszlopában az 1. térképen szereplő kezelési egységek szerepelnek, a további oszlopok pedig azt mutatják, hogy az egyes kezelési egységek mely településrendezési övezetbe tartoznak, számszerűsítve az egyes övezetekbe tartozó részterületek méreteit, ha-ban kifejezve.

6.8.1 A TÉRKÉPEK TERÜLETI STRUKTÚRÁINAK ÖSSZEVETÉSE, A SZABÁLYOZÁSI EGYSÉGEK ÉRTELMEZÉSE

- » A Natura 2000 fenntartási terv és az alapjául szolgáló dokumentáció tartalmi követelményeit a 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet 13. melléklete tartalmazza
- » A fenntartási terv nem tartalmazza az érintett települések közigazgatási határok szerinti felosztását. A www.natura.2000.hu/hu/hirek/uj-internetes-natura-2000-terkep honlapról elérhető, a vizsgált terület térképe natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=HUKN20009#1 ugyancsak nem használja az érintett települések közigazgatási határait. A védett terület teljes, átfogó kiterjedése egy település közigazgatási határán belül, csak a kijelölt telkek összegzésével hozható létre, megnehezítve a védelem alatt álló területek települési szintű azonosítását. (A településrendezési eszközök minden település esetében a közigazgatási terület egészére vonatkoznak.)
- » A fenti hiány miatt az akasztói Natura 2000 terület sem nevezhető el, legfeljebb úgy, mint a „**HUKN20009 KJTT** Felső-kiskunsági szikes tavak és Mikla-pusztá” „akasztói része”. Ez még önmagában nem volna baj, azonban a „site” angol szót szerencsés lenne hazai névre fordítani.
- » A terület kezelési egységekre lett felosztva, a szerzők közlése szerint a kezelési egységek a földhivatali nyilvántartás telekhatáraival vannak lehatárolva.
- » A kezelési egységek kétféle kóddal vannak ellátva, ez utal azok szabályozásának tartalmi hierarchiájára, azonban lehatárolt területi egységeik kiterjedése nem hierarchikus, hanem mellérendelt. A KE 04.01. számú kezelési egység nem része a KE 04 számú területi egységnek, noha a „04” szám a kódban a művelési ágat (szántók, ültetvények) jelzik, a második számpáros a „01, 02, 03 stb” pedig a madárvédelem speciális követelményeivel való érintettséget.

/ Képletszerűen:

KE	xx	yy
Kezelési egység	A művelési ágat jelző szám	A madárvédelem, vagy egyéb élőhelyvédelem (jelölőfaj) speciális követelményét jelző szám

A kezelési egységekre vonatkozó szabályokat általános és a (mezőgazdasági és vidékfejlesztési) „Támogatási rendszerbe illeszthető szabályok”-ként fogalmazták meg, a támogatási rendszer előírásaira vonatkozó kódokkal azonosítva.

A szabályok betartása kötelező, az érintett telkeken gazdálkodók kifizetéseikben részesülnek a kezelési szabályok betartásának fejében, szerződéses keretek között meghatározott, 1-5 éves időtartamra.

6.8.2 AZ ÖVEZETI ELŐÍRÁSOK ÉS A KEZELÉSI SZABÁLYOK ÖSSZEVETÉSE

Az 1. táblázat szerint az akasztói Natura 2000 besorolású terület 84,7 %-a **Má2** = védelmi célú mezőgazdasági övezetbe tartozik. Ez a magas arány azt mutatja, hogy az övezet határainak kijelölésekor a településrendezési terv készítője maximálisan tekintetbe vette a természetvédelem szempontjait, az övezeti szabályok kidolgozásakor pedig a terület-használatot, a beépítés megengedett mértékét is alárendelte a védelmi céloknak.

AZ MÁ2 ÖVEZET SZABÁLYAI

Az övezet a Mezőgazdasági területfelhasználási egység része, beépítésre nem szánt terület.

/ Az OTÉK szerint:

- » beépítésre nem szánt terület (**OTÉK 6.§ b)** szerint:
 - amelyen belüli övezetekben a telkek megengedett beépítettsége legfeljebb 5%
- » A mezőgazdasági területen (**OTÉK 29.§(1)**) szerint
 - a növénytermesztés, az állattartás és állattenyésztés valamint a halászat, továbbá, az ezekkel kapcsolatos, a saját termék feldolgozására, tárolására és árusítására szolgáló építmények helyezhetők el.

/ A HÉSZ 26. § szerint

(4) Az általános mezőgazdasági terület az alábbi övezetekre tagolódik:

- » (Má-1) általános övezet
- » (Má-2) védelmi övezet
- » (Má-3) halászati tevékenységgel összefüggő övezet
- » (Má-4) halgazdasági övezet

— A mezőgazdasági terület övezeti előírásai

(6) (Má-2) védelmi övezet

- 1.** A vízügyi és természetvédelmi kezelést és kutatást szolgáló létesítmények korlátozás nélkül elhelyezhetők
- 2.** Lakó- és gazdasági épület csak az (Má-2*) alövezetben és meglévő tanyatelekre helyezhető el a meglévő beépítettség mértékét nem meghaladó értékben.

Ez a 2. pontban leírt szabály azt jelenti, hogy

- » az övezeten belül alövezetet hoz létre új tanyák (lakó- és gazdasági épületek építésére), a meglévő tanyás telkek beépítését nem engedi intenzívebbé tenni.

Ez a lehetőség támogatja a tanyás gazdálkodás hagyományainak folytatását a település védett területein is, a védelmi célok érdekében korlátozott beépítési intenzitással.

Az Má-2 övezetbe az 1. táblázat szerint legmagasabb (10% körüli, vagy annál magasabb) területaránnyal az alábbi NATURA 2000 kezelési egységek tartoznak:

Kezelési egység jele	Területe (ha)	Aránya az Má-2 övezeten belül
KE 04.1	340,4	10,5
KE 05	465,2	13,3
KE 05.2	349,8	9,9
KE 06	748,6	21,1

A kezelési egységek szabályai közül azokat kívánjuk kiemelni, amelyek összefüggésbe hozhatók a településrendezési szabályokkal, akár pozitív, akár negatív értelemben.

Pozitív értelmű összefüggésen azt értjük, hogy a két szabályrendszer erősíti egymás érvényesülését, negatív értelmű összefüggés az ellentétes hatású szabályozás.

A Kezelési egységekre vonatkozóan megfogalmazott javaslatok rendszerét

/ egyrész

a meghatározott művelési ágakba (szántók, ültetvények) tartozó területekre

- » tiltások,
- » korlátozások
- » tennivalók
- » egyedileg, helyszínen egyeztethető technológiai kérdések
- » formájában határozzák meg,

/ másrészt

jól elkülöníthetők tartalmilag a

- » beruházásokra
- » táblaméretekre
- » növénytermesztési technológiákra,
- » vegyszer- és trágyahasználatra,
- » környezetvédelmi tennivalókra

vonatkozó szabályok.

A KE 04.01 KEZELÉSI EGYSÉG SZABÁLYAI

A KE.04 kezelési egység neve:

SZÁNTÓK, ÜLTETVÉNYEK

A KE-04.01. kezelési egység neve:

VEGYSZER- ÉS MŰTRÁGYA MENTESEN MŰVELT EXTENZÍV SZÁNTÓK.

A KE -04.01-re meghatározott előírások kiegészítik a KE.04 kezelési egységekre vonatkozó előírásokat. Ebből a szempontból akár **KEZELÉSI ALEGYSÉG-nek** is lehetne nevezni.

A TR Szabályozással való összehangolás szempontjából kiemelésre érdemesek

az SZ 44-48 kódjelű szabályok

- » fóliaházás és üvegházás termesztés tiltása (indoklás: magas vegyszerhasználattal és tápanyagutánpótlás igényel jár)
- » öntözés, melioráció, drénezés tiltása.

Ezek a tiltó rendelkezések, tekintettel arra, hogy engedélyköteles tevékenységeket tiltanak, beemelhetők lennének a HÉSZ Má-2 övezetre vonatkozó előírásai közé, segítve a tiltások hatékonyságát.

az SZ 49 és SZ 71 kódjelű szabály

- » időszakos és állandó vízállások körül a talajművelés tiltása,
- » 5% ugarsáv kialakításának kötelezettsége, egyeztetve az illetékes Nemzeti Park igazgatósággal.

A települések bel-és külterületeit behálózó „zöldfolyosó hálózat” szerves részeivé válhatnak ezek a vizes élőhelyek és ugarsávok, ha a sávok kijelölésére vonatkozó egyeztetések során a települési léptékű elhatárolásokat is tekintetbe vennék.

A speciálisan a KE 04.01 számú kezelési egységekre vonatkozó szabályozási előírás-javaslatok (**SZ 27., SZ 37., SZ 42.**) olyan, gazdálkodási szintű korlátozásokat tartalmaznak, melyek nem indokolnák elkülönítésüket a településrendezési terv szabályozási tervlapjain a KE 04 számú kezelési egységektől, összevontan szerepelhetnek az **Má-2** jelű övezetben.

A KE 04 kezelési egységet ugyanakkor az **Má-2** övezet alövezeteként lehetne megjeleníteni, vagy önálló, **Má-2/szántó** övezetként.

A KE 05 ÉS A KE 05.02 KEZELÉSI EGYSÉGEK SZABÁLYAI

A KE 05 - 06 - 07 - 08 kezelési egységek mind gyepterületeket jelölnek, gyeptípushoz, illetve madárvédelmi célokhoz köthető javaslatok különböztetik meg őket egymástól.

Együttes szabályozásukra is szükség van, amit általános javaslatok formájában fogalmaztak meg.

A TR Szabályozással való összehangolás szempontjából kiemelésre érdemesek

a Gy-116-117 kódjelű szabályok,

- » a trágyadepónia, széna- és szalmakazlak elhelyezésének tilalma
- » éjszakázó helyek, jószágállások helyének kijelölését az illetékes nemzeti parki igazgatóságokkal egyeztetni kell

Kiegészítésként kiemeljük a szabályokban nem szereplő téli szállások helyének kijelölési szükségességét is, mégpedig a kiterjedt legelők állatteltartó képességének kiszámításával alátámasztva, hogy a kellő számú állat elhelyezéséhez a helyszínek a legelőkről elérhető közelségben biztosíthatók legyenek.

Ezek a rendelkezések ugyancsak részei lehetnének az **Má-2** övezet előírásainak, indokolják ugyanakkor az övezeten belül az alövezet létrehozatalát, vagy egy önálló, **Má-2/gyep** övezet lehatárolását.

A KE 05 kezelési egység neve: szikes rétek, parti madarak élőhelyei

A KE 05.02 kezelési egység neve: szikes rétek, hamvas rétiheja élőhelyei

A speciálisan ezekre vonatkozó javaslatok nem indokolnák a TR tervben az övezeten belüli elkülönítést.

A KE 06 KEZELÉSI EGYSÉG SZABÁLYAI

A KE.06 kezelési egység neve:

SZIKES MOCSARAK, MINT PARTIMADÁR ÉLŐHELYEK

Az általánoshoz képest külön előírások megfogalmazása nem szükséges.

Itt kell megjegyezni, hogy bármilyen célú területi lehatárolás esetén kötelező megfogalmazni azokat a speciális előírásokat a lehatárolt területre vonatkozóan, amelyek miatt az határvonalakkal, azonosító kóddal el lett különítve. Ellenkező esetben a lehatárolás nem értelmezhető.

6.8.3 JAVASLATOK

A településrendezés és a Natura 2000 területekre vonatkozó szabályozási technikák mind történelmüket, mind szakmai prioritásaikat, mind eszközeiket tekintve különbözőek, ugyanakkor arra való tekintettel, hogy a területek közösek, a szabályozás összehangolása, az eltérő szabályozási technikák kölcsönös alkalmazása elősegítheti a szükséges területi összhang megteremtését.

- » Ha a kétféle terv területi struktúráit és szabályozási technikáit összehasonlítjuk, az állapítható meg, hogy míg a szabályozás mindkét esetben megpróbál hierarchikus lenni, a területi egységek lehatárolása a NATURA 2000 kezelési tervekben nem az.
- » Mindkét esetben a telek, illetve a telekhatár a legkisebb területi egység, amire vonatkozóan szabályokat fogalmaznak meg, általános

szabály ugyanakkor a településrendezési eszközök beépítésre szánt területei esetében, hogy egy telekből nem szokás övezetet alkotni.

- » A szabályok jogi hatályát tekintve megállapítható, hogy
 - a NATURA 2000 területek kezelésére vonatkozó szabályok jogi erejét a mezőgazdasági és vidékfejlesztési támogatási rendszer, a támogatási (kifizetések) összegek célba juttatását szabályozó, a gazdálkodó és a finanszírozó közti szerződéses megállapodások jelentik,
 - az övezeti szabályok pedig kötelezően betartandó települési önkormányzati rendeletek (HÉSZ).

A két előírásrendszer közti összehangolás úgy teremthető meg, ha az érintett területek terület-felhasználási egységekbe (az alapvető területhasznosítási funkciók meghatározása) és övezetekbe (a részletes területhasznosítási funkciók meghatározása) való besorolása, valamint a beépítési szabályok együttesen nem lehetetlenítik el a Kezelési Egységekre vonatkozó előírások teljesíthetőségét, sőt támogatják azokat, megteremtik a betartásuk peremfeltételeit.

6.9 A TERÜLETI STRUKTÚRA HIERARCHIKUS VOLTÁNAK KÉRDÉSKÖRE

A Natura kezelési egységek TR szabályozással analóg területi struktúrájának kialakítása nem akadályozná meg a közzölt szabályozás tartalmi elemeinek érvényesítését, ugyanakkor nagymértékben leegyszerűsítene és megkönnyítené a természetvédelem és a gazdálkodási tevékenységek összehangolt szempontjait szolgáló területfelhasználási egységek és övezetek kialakítását a beépítésre nem szánt területeken.

KMT/KJKTT Site / Igazgatási terület							
Beépítésre szánt terület (a NATURA 2000 célok nem értelmezhetők)				Beépítésre nem szánt terület			
				Kezelési egység/ KE 01 (művelési ágak szerint)		Kezelési egység/ KE 02 (művelési ágak szerint)	
				Kezelési alegység / KE 01 01 (jelölő élőhelytípu- sok, madárfajok szerint)	Kezelési alegység / KE 01 02 (jelölő élőhelytí- pusok, madárfaja- jok szerint)	Kezelési alegység / KE 02 01 (jelölő élőhelytípu- sok, madárfajok szerint)	Kezelési alegység / KE 02 02 (jelölő élőhelytípu- sok, madárfajok szerint)

6.9.1 A FEJLESZTÉSI/VÉDELMI SZERZŐDÉSEK, MEGÁLLAPODÁSOK JELENTŐSÉGE

Tekintettel arra, hogy a településrendezési eszközök szabályainak betartási kötelezettsége nem a telekhasználókkal kötött szerződéses kapcsolatokon és a kifizetések folyósításának feltételein alapul, mélyebb kapcsolatokat a két szabályozási rendszer közt nem lehet teremteni, minthogy megpróbáljuk egymás zavartalanságát egyeztetésekkel biztosítani.

Terjedőben van ugyanakkor a „Településfejlesztési Szerződés” keretei közt végzett fejlesztési munka a települések egyes kiemelt fontosságú céljainak megvalósítása, vállalkozók és az önkormányzat között kötött szerződések keretei közt, kölcsönösen előnyös finanszírozási konstrukciókkal.

Ennek lehetőségeit a Natura 2000 területeken való gazdálkodás, esetleges beruházások terén ugyancsak ki lehetne használni.

Példaképpen említhető, hogy a NATURA 2000 kezelési tervekben kötött tennivalókat tanyákon, majorokban, kerteségekben élők és gazdálkodók végzik, munkájuk végzéséhez pedig infrastrukturális, építési tevékenységek is szükségesek.

» Ismeretesekek olyan településrendezési eszközök, amelyek épp a NATURA 2000 területek védelmi szempontjaira hivatkozva, generálisan tiltják az építkezéseket (Ópusztaszer), ellehetetlenítve a kifejezetten természetkímélő gazdálkodást végző tanyák létét, fejlesztését, súlyos konfliktusokat generálva.

A vizsgált akasztói szabályozási tervben szereplő kitétel sem egyértelmű.

Az (Má-2) védelmi övezetben

1. A vízügyi és természetvédelmi kezelést és kutatást szolgáló létesítmények korlátozás nélkül elhelyezhetők
2. Lakó és gazdasági épület csak az (Má-2*) alövezetben és meglévő tanyatelekre helyezhető el a meglévő beépítettség mértékét nem meghaladó mértékben.

Ugyanis kérdés: Mik is lennének pontosan az 1. pont szerinti természetvédelmi kezelést szolgáló létesítmények? Ha ez például, egy tanyai gazdaság birkahodálya, amelyben a védett gyepeket legelő juhállományt helyeznék el, akkor megépíthető-e egy tanya gazdasági épületeként? Lehet-e ez az épület nagyobb, mint a 60 éve kiépült tanya kicsi lakó- és gazdasági épületei együtt? 500 anyajuhnak 500 m² alapterületű hodályra van szüksége, egy hagyományos tanya lakó- és gazdasági épületeinek alapterülete sok esetben összesen nem tesz ki ekkora területet.

Ilyen és hasonló esetekre vonatkozóan lenne érdemes Településfejlesztési Szerződést kötni a gazdálkodóval, bevonva a természetvédelem képviselőit is, a természetvédelmi területeken való értékrő gazdálkodás infrastruktúrájának kialakítását meghatározó feltételek egyedi meghatározásával.

6.9.2 EGYEZTETÉSI, FELÜLVIZSGÁLATI KÖTELEZETTSÉGEK

A kezelési tervek, a gazdálkodás feltételeit meghatározó jogszabályok időbeli változásokkal nem számolnak. Vö: 13. számú melléklet a 275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelethez „A Natura 2000 fenntartási terv és az annak alapjául szolgáló dokumentáció tartalmi követelményei”

Ezzel szemben figyelmet érdemel, hogy a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló **314/2012. (XI. 8.) sz. korm. rendelet** a településrendezési eszközök felülvizsgálatát írja elő az alábbiak szerint:

16. § (1) Az önkormányzat a Településszerkezeti tervet legalább 10 évente, a Helyi Építési Szabályzatot legalább 4 évente áttekinti, ellenőrzi, és dönt arról, hogy

a) továbbra is változatlan tartalommal alkalmazza,

b) módosítja, vagy

c) újat készít.

(2) A Településszerkezeti terv módosítása esetén annak a tervbe történő átvezetéséről folyamatosan gondoskodni kell.

Célszerű lenne a NATURA 2000 fenntartási tervek tartalmi követelményei közé a módosítás és a felülvizsgálat időszakainak meghatározását is beiktatni, akár a településrendezési eszközök felülvizsgálati ciklusaival összehangoltan.

Ezen eljárások során kötelező a szakhatósági egyeztetés lefolytatása egyebek között az alábbi Hivatalokkal:

- » illetékes nemzeti park igazgatóság - természet- és tájvédelem témakörben
- » illetékes megyei (fővárosi) földhivatal - földvédelem témakörben
- » illetékes megyei kormányhivatal földművelésügyi és erdőgazdálkodási főosztály - erdőrendezés, erdővédelem témakörökben
- » illetékes megyei kormányhivatal földművelésügyi és erdőgazdálkodási főosztály - talajvédelem, növényvédelem témakörökben.

Kolon archívum
Barkós cinege

7.

Natura 2000
fenntartási tervek
részvételi
tervezésének
tapasztalatai
és kapcsolódó
módszertani javaslatok

7.0 BEVEZETÉS

A részvételi tervezést segítő fejezet célja, hogy a Svájci Együttműködési Program finanszírozásával 2013 és 2016 között megvalósult fenntartási tervezés részvételi folyamatainak tapasztalatai alapján javaslatokat adjon a fenntartási tervek kommunikációjáért felelős szervezeteknek az érintettek bevonására és a sikeres részvételi tervezés megvalósítására. 2007-2009 között az Átmeneti Támogatás finanszírozásával megvalósult fenntartási tervezési folyamatok értékelését

követően is születtek már javaslatok a részvételi tervezésre vonatkozóan (Kelemen et al., 2009), amelyek közül néhány egybeesik a mi javaslatainkkal.

A Bevezetésben a társadalmi részvétel fontosságáról szóló részt követően bemutatjuk, hogy a fenntartási tervek készítésénél milyen uniós és hazai elvárások léteznek az érintettek bevonására, összefoglaljuk a korábbi útmutató javaslatait is. A 7.1. alpontban a projekt során megvalósult részvételi folyamat jellemzőit és lépéseit foglaljuk össze, ismertetjük az alkalmazott részvételi módszereket és értékeljük azokat, a 7.2. alpontban megfogalmazzuk javaslatainkat és a 7.3. pontban egy rövid összegzést adunk.

7.1 A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL JELENTŐSÉGE A FENNTARTÁSI TERVEK ELŐKÉSZÍTÉSÉBEN

A Natura 2000 hálózat több mint egy évtizedes hazai történetében egyre növekvő mennyiségű tapasztalat halmozódott fel a hálózat kijelölésével és fenntartásával kapcsolatos társadalmi reakciókról, a hálózat szerepének, lehetőségeinek és korlátainak megítéléséről. Mivel a Natura 2000 hálózat kialakításának és működtetésének koncepciójában lényeges elem a társadalmi és a természetvédelmi érdekek összehangolása, a részvétel és a társadalmi bevonás igénye szükségszerűen megjelenik a szabályozásban is (lásd 1.2). Miért van szükség a társadalmi részvétel elősegítésére, miért kiemelt fontosságú ez a tervezés kapcsán?

A társadalmi részvétel fogalmát sokféleképpen definiálják; egy pragmatikus meghatározás szerint „a társadalmi részvétel a gyakorlatban általában programok, politikák kidolgozásában való közvetlen részvételi lehetőséget jelent többféle társadalmi érdeket képviselő csoportok (érintettek) számára” (Bela et al., 2003). Emellett érdemes még megemlíteni Arnstein (1969) meghatározását, mely szerint a részvétel tulajdonképpen a hatalom újraelosztásának tekinthető, ami lehetővé teszi, hogy a (hatalommal felruházott) állampolgárok a gazdasági, politikai folyamatokba akaratlagon be legyenek vonva. Rowe és Frewer (2000) a kommunikáció szempontjából tovább finomítják a definíciót: ha az információáramlás egyirányú, és az állami szereplőktől megy az állampolgárok felé, ezt egyszerűen kommunikációnak, ha az állampolgárok felől az állam felé, ezt társadalmi konzultációnak nevezik, és valódi társadalmi részvételről csak akkor beszélnek, ha az információáramlás a két szereplő között kétirányú.

Mi szól a társadalmi részvétel, a bevonás mellett? A társadalmi részvétel szükségességét támogató általános érvek a normatív érvelés „A részvétel önmagában egy demokratikus érték” mellett alapvetően két csoportba oszthatók (Fiorino, 1990):

1. Tartalmi érvek: a résztvevő nem-szakértő állampolgárok számos új tartalmi elemet (véleményt, tapasztalatot, tudást) hoznak be a döntés-előkészítés folyamatába, amelyekkel a szakértők, döntéshozók nem rendelkeznek. Részvételük így hozzájárul az információk gazdagságához és sokféleséghez, és ennek következményeként, például, az esetleges kockázatok mérsékléséhez.
2. Instrumentális érvek: a részvétel növeli a döntések legitimitását, így betarthatóbb, elfogadottabb rendelkezések születnek.

A tervezési folyamatok nyílttá és részvételivé tétele hozzájárulhat ahhoz, hogy a tervezők és a folyamatban érintettek (pl. tájhasználók) között partneri viszony alakuljon ki, vagyis „mindkét fél tudása és elvárásai, igényei a részvételt minden fél számára lehetővé tevő (nyílt) folyamatban jelennek meg, és a konszenzus keresésében egyaránt alakítják a végső tervet” (Kelemen et al., 2009). A nyílt és részvételi folyamat biztosítása a fenti érvek alapján két előnnyel is járhat: egyrészt a tervezésbe bevont érintettek tudásanyag, tájhoz kötődő tapasztalati tudása (pl. tájtörténet) hozzáadódik a közös tudásanyaghoz. Emellett az érintettek tájhasználati döntései mögött álló motivációt is jobban megérthetjük, legyen az gazdasági vagy akár érzelmi eredetű, és jobban láthatjuk, milyen térben mozoghat a természetvédelmi szempontú tájhasználat, kezelés. Másrészt maga a bevonás és a kommunikáció lehetősége önmagában is növelheti a folyamat és a folyamat során születő megoldások iránti bizalmat - vagyis egy olyan terv jöhet létre, amely nagyobb támogatottságot élvez, amelynek az összefüggéseit, indoklását megismerik a tájhasználók. Ez egyben tehát azt is előrevetíti, hogy „a tervezési folyamatban valamennyi érintett minden elvárásának, illetve észrevételének érdemi választ kell kapnia, mert csak ebben az esetben remélhető, hogy bizalommal fordul a tervezési folyamathoz, és legitimnek tekinti a végkimenetelét” (Kelemen et al., 2009). A bizalom és a legitimitáció hiányában maga a terv megvalósíthatósága kerül veszélybe, így a folyamat során e két tényező biztosítása kiemelten fontos feladat. A részvételi tervezés emellett a komplex természetvédelmi problémák jobb megértését is elősegítheti, valamint a szereplők közti kapcsolatépítést szolgálja: tehát, hosszú távon a természetvédelem hatékonyságát növeli.

7.1.1 EURÓPAI UNIÓS ÉS MAGYAR ELVÁRÁSOK AZ ÉRINTETTEK BEVONÁSÁRA A FENNTARTÁSI TERVEK KÉSZÍTÉSE SORÁN

Az Európai Unió élőhelyvédelmi irányelve (92/43/EEC rendelet) 6. cikkelye a közösségi jelentőségű fajok és élőhelyek megőrzésének egyik kiemelt eszközeként tekint a fenntartási tervekre. A tervek elkészítése nem kötelező elvárás az Unió részéről, ennek ellenére számos országban kötelezővé tették. Egy uniós szintű útmutató (European Commission, 2014) a fenntartási tervek összeállításánál kiemeli a társadalmi részvétel alapvető szerepét abban, hogy a tervezésnél a területen élők és dolgozók, illetve a területet használók álláspontját figyelembe vegyék. Hangsúlyozza, hogy erre azért is szükség van, mert sok érintett csoport a gazdasági fejlesztés korlátozásaként élheti meg a Natura 2000 területek kijelölését, és a velük való konzultáció segíthet ezt a negatív hozzáállást megváltoztatni, s a természetvédelem számára egy támogatóbb társadalmi légkört kialakítani. Az útmutató a következő főbb lépéseket ajánlja a részvételi folyamatokhoz:

- » A főbb szereplők és érintett csoportok azonosítása, a terület tájhasználatát és gazdasági-társadalmi jellemzőit figyelembe véve
- » Annak eldöntése, hogy mikor és hogyan érdemes őket bevonni a tervezésbe
- » Az érintettek bevonása, figyelembe véve az érdekeiket és a terület természetvédelmi céljaihoz való viszonyulásukat, illetve azt, hogy milyen módon tudnak hozzájárulni a szükséges természetvédelmi intézkedések megvalósításához.

A Natura 2000 területekre vonatkozó magyar jogszabály (275/2004. sz. korm. rendelet) sem teszi kötelezővé, de ajánlja a fenntartási tervek készítését. Ha mégis születik terv, akkor az összeállítása során viszont előírja a konzultációt a következő érintett csoportokkal (4. §.4. bekezdés):

- » a nemzeti park igazgatósággal
- » környezet- és természetvédelmi célra alakult társadalmi szervezetekkel
- » államigazgatási szervekkel
- » települési önkormányzatokkal
- » a Natura 2000 területtel érintett földrészletek tulajdonosaival és vagyonkezelőivel
- » a bányászati jogosultságok jogosítottjaival, valamint ezek gazdasági érdek-képviselői szerveivel.

A természetvédelemért felelős minisztérium (jelenleg Földművelésügyi Minisztérium) 2013-ban kiadott útmutatója csak arra vonatkozóan tartalmaz ajánlásokat, hogy a tervben mit kell dokumentálni a részvételi folyamatból, az alábbiak szerint:

- » az alkalmazott kommunikációs eszközök felsorolását, időponttal, fórumok esetében a résztvevők számával, levél, hirdetés esetén azok számával stb.

- » annak bemutatását, hogy az alkalmazott eszközök mely érintett csoportokat célozták meg. Az érintett csoportokat a Natura rendelet 4.§ 4. pontjában felsorolt csoportok, illetve a 43/2012. (V. 3.) sz. VM rendeletben megszabottak szerint kell megadni.
- » a terv-egyeztetések (kiemelten a hatósági és területi szervekkel történt egyeztetések) eredményének összegzését táblázatos formában (kik jeleztek vissza, az észrevételeket hogyan kezelték: figyelembe vették-e és hogyan módosult ezáltal a terv, illetve, ha nem vették figyelembe, annak indoklása) (VM, 2013).

Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) támogatásával készített fenntartási tervek esetében a Natura 2000 kormányrendelet rendelkezései mellett további előírásoknak is meg kell felelni (43/2012. sz. VM rendelet), amelyek közül négyet emelünk ki. Az EMVA támogatásával készített tervek esetében külön kommunikációs tervet kell készíteni. Szintén többletelnvárás a Natura 2000 rendeletben foglaltakhoz képest, hogy az alábbi célcsoportokat be kell vonni:

- » egyéb területhasználók
- » gazdálkodói szakmai szövetségek
- » helyi gazdakör
- » agrár-szaktanácsadók
- » falugazdászok
- » termelői értékesítő szervezetek; beszerző, értékesítő szervezetek; termelői csoport, integrátor
- » LEADER helyi akciócsoport
- » agrárszakmai és érdekképviselői szervezet
- » egyéb indokolt célcsoport

A rendelet meghatározza továbbá az elfogadható kommunikációs eszközöket és dokumentálásuk formáját is, ahogy azt a következő táblázat mutatja.

A 43/2012. sz. VM rendeletben az EMVA forrásból megvalósuló tervek készítésénél javasolt kommunikációs eszközök és dokumentálásuk formája

Eszköz típusa	Dokumentum típusa
a) Terepbejárás	Jegyzőkönyv
b) Falufórum	Jelenléti ív és emlékeztető
c) Gazdafórum	Jelenléti ív és emlékeztető
d) Önkormányzati közzététel	Önkormányzati igazolás
e) Honlap	Internetes elérhetőség, honlap címe
f) Érintettek levélben vagy e-mail-ben történő megkeresése és tájékoztatása	Levélről és postai feladást igazoló szelvényről másolat, kinyomtatott e-mail visszaigazolás
g) Nyomtatott ismertető	Az ismertető egy példánya
h) Sajtóesemény (sajtótájékoztató, sajtókonferencia)	A sajtóközlemény szövege, meghívók másolata

A jogszabály azt is előírja, hogy a kommunikáció hatékonyságát is vizsgálni kell visszajelzések bekérésével.

7.1.2 AZ ÁTMENETI TÁMOGATÁSBÓL FINANSZÍROZOTT PROJEKT KERETÉN BELÜL KÉSZÜLT ÚTMUTATÓ RÉSZVÉTELI TERVEZÉSRE VONATKOZÓ JAVASLATAINAK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

2007 és 2009 között 20 Natura 2000 területen készült fenntartási terv nyílt tervezéssel a 2006/18/176.02.01 számú Átmeneti Támogatás keretében megvalósult, „Natura 2000 területek fenntartási tervének elkészítése és az ehhez kapcsolódó szolgáltatások elvégzése” elnevezésű projekt keretén belül. A tervezés tanulságait összegezve, a részvételi tervezéshez is születtek javaslatok (lásd, Kelemen et al., 2009), melyek rövid összefoglalását adjuk ebben az alponban.

Átfogó javaslat a részvételi tervezési folyamat stratégiai átgondolására:

- » Kulcsfontosságú a Natura 2000 területek kijelöléséhez, illetve a fenntartási tervek létrehozásához és bevezetéséhez kapcsolódó egységes kommunikációs stratégia kialakítása.
- » A hatékonyságot növelné, ha az illetékes nemzeti park igazgatóságok nagyobb szerepet vállalnának a tervezéshez kapcsolódó kommunikációban.

Javaslatok a tervezési folyamat részvételi jellegének szélesítésére, mélyítésére:

- » Hosszabb tervezési folyamatra van szükség egy-egy tervezési területen.
- » A tervezést megelőzően a potenciálisan bevonható érintettek teljes körének meghatározására van szükség a tulajdoni lapok alapján, valamint az érintettek név szerinti kiértékelésére a tulajdonukban bekövetkező változásról és a tervezési folyamat megkezdéséről.

- » A részvételi folyamatokat segítheti a falugazdászok hivatalos felkérése az adatszolgáltatás terén való segítségnyújtásra.
- » Az érintettek minél szélesebb körének elérését szintén segítheti, ha a tervezők együttműködnek a helyi természet- és környezetvédelmi civil szervezetekkel.
- » Jó tájékoztatási csatorna lehet az érintett helyi társadalom bevonására a települési közmeghallgatás, vagy más, a településen szokásosan megtartott tájékoztató fórum.
- » Kulcsfontosságú a Natura 2000 területeket érintő egyéb tervezési folyamatokkal – különösen a vízgyűjtő-gazdálkodási tervezéssel és az erdőtervezéssel – való összhang kialakítása.

Javaslatok a kommunikációs eszközök körére, használatára

- » Belső egyeztetés: a projekt kezdetétől fogva fontos a szakmai tervezést végző és a kommunikációs feladatokat ellátó szakértők közötti együttműködés és bizalom kialakítása.

» Megalapozó információgyűjtés, kapcsolatfelvétel és érintett elemzés:

- A terepbejárás a fokozott terepi jelenlét egyik kulcsmozzanata kell, hogy legyen. Javasolt résztvevők: az illetékes nemzeti park igazgatóság Natura 2000 felelőse és területileg illetékes természetvédelmi őre(i), a terület felelős tervezője és kommunikációs szakértője.
- A kapcsolatfelvétel során megtapasztalt bizalmatlanságot enyhítheti, ha a kommunikációs munkatársak névre szóló megbízólevéllel rendelkeznek.
- A megalapozó információgyűjtés és kapcsolatfelvétel céljából készített interjúk egy része kiváltható csoportos nyitóbeszélgetésekkel, közös helyzetértékeléssel.

» Egyeztető fórumok:

- Az egyeztető fórumok időzítését érdemes a helyi igényekhez, szokásokhoz igazítani, s javasolt, hogy hosszuk ne haladja meg a 3 órát.
- A fórumok helyszínének elrendezésénél fontos szempont, hogy lehetőséget adjon a nyílt diskurzusra. Érdemes előtte helyszíni szemlét tartani.
- Javasolt, hogy a fórumokat professzionális és független moderátorok vezessék.
- A fórumon elengedhetetlen a hivatásos természetvédelem érintett szintjeinek aktív részvétele. A fórumok sikerességét ezen túl az is növeli, ha az érintett falugazdászok is részt vesznek.
- A fórumokon világossá kell tenni, hogy az adott esemény a tervezési és végrehajtási folyamat mely fázisához tartozik, a fórumon született megállapodásokat hogyan vezetik át, milyen jelentőséggel bírnak, s mikor lépnek életbe.

» Második körös egyeztetés:

- A teljes tervváltozatot az önkormányzatoknál és a falugazdász központokban érdemes elérhetővé tenni az érintettek számára, és biztosítani továbbra is a véleményezési lehetőséget.
- A laikus érintetteknek szóló tájékoztató kiadvány mellett, az érintetteknek személyre szólóan kézbesíteni kell az elhangzott észrevételek és a rájuk adott tervezői válaszok leiratát.
- Hosszú távon praktikus lehet egy Natura 2000 telefonszám megadása (a tervezési folyamattal és az elkészült tervekkel kapcsolatos észrevételek megtételéhez, valamint felvilágosítás és tanácsok kéréséhez).

Az útmutatóban megadott javaslatok most is relevánsak, s segíthetik a későbbi részvételi tervezési folyamatokat. A jelen fejezet végén a Svájci Együttműködési Program támogatásával megvalósult részvételi tervezési folyamatok tapasztalataira építve, saját javaslatainkat is megfogalmazzuk, amelyek kiegészítik, s néhány esetben megerősítik a korábbi javaslatokat.

7.2 A SVÁJCI EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM TÁMOGATÁSÁVAL MEGVALÓSULT RÉSZVÉTELI TERVEZÉSI FOLYAMATOK BEMUTATÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE

Ebben az alponban először a Svájci Együttműködési Program keretén belül zajlott fenntartási tervezési folyamatok főbb jellemzőit összegezzük, majd a részvételi tervezés lépéseit és az alkalmazott módszereket mutatjuk be, mind-egyikhez értékelést is fűzve.

7.2.1 A VIZSGÁLT RÉSZVÉTELI FOLYAMATOK FŐBB JELLEMZŐI

A Svájci Együttműködési Program (Fenntartható természetvédelem magyarországi Natura 2000 területeken című projekt, SH/4/8) keretén belül 12 terület fenntartási terve készült el, amit mi 2 fő tervezési területnek tekintettünk a társadalmi bevonás szempontjából, s két részvételi folyamatként kezeltük a kapcsolódó tervezést.

A kiskunsági tervezési területbe a Kiskunsági szikes tavak és az Órjegi turjánvidék különleges madárvédelmi terület, illetve az ezzel átfedésben lévő természetmegőrzési területek (Felső-kiskunsági szikes tavak és Miklapusztá, Fülöpszállás–Soltszentimre–csengődi lápok, Örködi–Erdőtelek–keceli lápok) tartoztak. A mátrai tervezési terület a Mátra különleges madárvédelmi terület és az ehhez kapcsolódó természetmegőrzési területek (Recski Hegyes-hegy, Mátra északi letörése, Gyöngyöstarjáni Világos-hegy és Rossz-rétek, Mátrabérc–fallóskúti-rétek, Gyöngyöspatai Havas, Nyugat-Mátra, Gyöngyösi Sár-hegy) tervezésére vonatkozott. A fejezetben kiskunsági és mátrai tervezési

területekként hivatkozunk a két nagyobb egységre, amelyekre a két részvételi tervezési folyamat irányult.

A részvételi folyamatokat az AKUT Egyesület és a Szent István Egyetem munkatársai közösen valósították meg, együttműködve a tervezőkkel. Mindkét szervezet független volt a fenntartási terv elfogadásáért felelős minisztériumtól, az illetékes nemzeti park igazgatóságoktól és egyéb helyi érintett csoportoktól. Ennek azért van jelentősége, mert egy független szervezet hitelesebben tudja az érintett csoportokat megszólítani, a tervezéssel kapcsolatos érdekeiket, véleményüket, percepcióikat és a felmerülő konfliktusokat feltárni és ez utóbbiakat kezelni.

7.2.2 A KÉT RÉSZVÉTELI FOLYAMAT LÉPÉSEI ÉS ÉRTÉKELÉSE

Ebben az alponban a két fenntartási tervezési folyamat lépéseit és tanulságait foglalkozunk össze. Az értékelésben egyrészt a saját tapasztalatainkra építünk, másrészt a két terület tervezőinek is összeállítottunk egy kérdéssort, s az erre adott válaszokat is beépítettük az értékelés részbe.

A Natura 2000 fenntartási tervek készítésének részvételi folyamata, a módszerek kiválasztása és ezek egymásra építése a korábbi (Átmeneti támogatás) részvételi fenntartási tervezési tapasztalatokon alapult, kisebb módosításokkal. A folyamat a tervek szerint 5 lépcsőből épült volna fel (1. ábra), de ebből csak az első 4 lépcső valósult meg a tervezett formában.

1. MEGALAPOZÓ ADATGYŰJTÉS

2. INTERJÚZÁS

3. ÉRINTETTELEMZÉS

4. ELSŐ KÖRÖS EGYEZTETÉSE

4.1. FÓRUMOK SZERVEZÉSE

4.2. KÜLÖN EGYEZTETÉSEK

4.3. ÍRÁSBELI VÉLEMÉNYEZÉS

5. MÁSRIKKÖRÖS EGYEZTETÉSE

5.1. ÍRÁSBELI VÉLEMÉNYEZÉS

A fenntartási tervek részvételi tervezésének folyamata

A (1) megalapozó adatgyűjtés az egyeztetési folyamat előkészítését szolgálta. Ezt követte a legfontosabb érintett csoportok körében végzett (2) interjúzás, amelynek során a kulcsérintettek értesültek a tervezési folyamatról, s elmondhatták véleményüket, problémáikat. A megalapozó adatgyűjtés és interjúzás eredményeinek felhasználásával készült el az érintett elemzés (3), amely bemutatta a terület gazdasági-társadalmi jellemzőit, az érintetteket és hozzáállásukat a tervezés folyamatához, illetve, a főbb konfliktusos pontokat. Az első körös egyeztetések (4) célja az volt, hogy a fenntartási tervek első változatát, s az abban foglalt kezelési javaslatokat az érintettek megismerjék, és lehetőségük legyen a véleményezésre. A fórumokra (4.1) meghívást kaptak a legfontosabb érintett csoportok, akik az előzetesen kiküldött vagy internetről letöltött egyeztetési dokumentum elolvasása mellett, a tervezők előadásában is hallhatták a tervek célját, a javasolt előírásokat, valamint kérdéseket tehetek fel, véleményt alkothattak a tervekről. A kiemeltebb érintettekkel (így pl. nemzeti park igazgatóság vagy állami erdőgazdálkodó) a fenntartási terv készítői a fórumokon kívül (4.2.) külön egyeztetéseket

is folytattak személyes találkozók keretében. Ezen kívül lehetőség volt a tervek írásbeli véleményezésére (4.3.) is. A második körös egyeztetést a kiküldött tervváltozatok írásbeli véleményezéseként (5) képzeltük el, de végül ez a tervezett formában nem valósult meg. Helyette egy online felület kialakítása kezdődött meg, amely interaktív módon ad majd lehetőséget az egy adott területen gazdálkodók visszajelzésére. Az egyeztetési folyamatnak részét képezték a Natura 2000 honlapon megjelent hírek, információk is, amelyek tájékoztatták az érdeklődőket a fenntartási tervezésről és az ehhez kapcsolódó éppen aktuális eseményekről. A következőkben ezeket a lépéseket részletezzük és értékeljük.

/ Megalapozó adatgyűjtés

A megalapozó adatgyűjtés (idegen szóval desk research) célja az volt, hogy információkat szerezzünk a tervezési terület társadalmi, gazdasági és természeti viszonyairól, illetve a legfontosabb érintett csoportokról annak érdekében, hogy a fenntartási tervek egyeztetése minél inkább a helyi adottságokat figyelembe véve, és leginkább célzott módon valósuljon meg. A megalapozó adatgyűjtés az érintett elemzéshez is információkkal szolgált, de lehetővé tette azt is, hogy a későbbi fázisok, úgymint az interjúzás, fórumozás a lehető leghatékonyabban folyjon, és az itt begyűjtött információk értelmezése minél inkább a helyi kontextusba ágyazva történjen. A részvételi folyamat megalapozásához szakirodalmi és egyéb írásos anyagok, illetve a területen működő hivatalos szervektől (pl. nemzeti park igazgatóságok) nyilvánosan bekérhető adatok és információk alapján feltárták a tervezési terület táji jellemzőit, természeti értékeit és védettségi státusait. A területek

általános társadalmi-gazdasági jellemzőinek elemzése az elérhető legfrissebb KSH adatok alapján valósult meg ebben a fázisban. A megalapozó adatgyűjtés során specifikusan az adott tervezési területre jellemző legfontosabb témakörök feldolgozása is szükségesnek bizonyult, ezért külön figyelmet kellett fordítani a kiskunsági tervezési terület esetében a vízügyi, a mátrai tervezési területen pedig az erdőgazdálkodási, erdőtervezési folyamatok, jellemzők, problémák feltárására. Emellett a tervezés szempontjából kiemelt fontosságú volt a kiskunsági területen az intézményi rendszerben és tulajdonviszonyokban bekövetkező és várható változások feltárása, s mindkét területen az uniós új támogatási ciklusban várható változások.

Értékelés: A megalapozó adatgyűjtés eredményei kielégítőnek bizonyultak a folyamat következő fázisainak, így az érintett elemzésnek, az interjúzásnak és a fórumozásnak az előkészítéséhez. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy az adatok és információk összegyűjtése során különböző akadályok nehezítették a megalapozási folyamat teljességét és gördülékenységét. Ezek közül a legfontosabbként említhetjük a tervezési területen földhasználó-

ként nyilvántartott érintettek elérhetőségéhez való hozzáférést. Adatvédelmi okokra hivatkozva sem az illetékes nemzeti park igazgatóságok, sem a falugazdászok, sem az önkormányzatok nem szolgálhattak információval a földhasználók listájáról, így az érintettek felkutatása sok időt és energiát igényelt. Bár az illetékes nemzeti park igazgatóságok munkatársai készségesen segítettek az egyeztetési folyamatot, minden egyes Natura 2000 földhasználót ők sem ismertek, így a felkeresett földhasználók köre nem lehetett teljes.

/ Interjúzás

A részvételi tervezés második lépéseként félig-strukturált interjúk készültek a területek legfontosabb földhasználóival és a földhasználathoz kapcsolódó érintettekkel. Az interjúzásba bevontuk a Szegedi Tudományegyetem és a Szent István Egyetem hallgatóit is. Az AKUT Egyesület munkatársai és a hallgatók módszertani felkészítést kaptak a feladat elvégzéséhez.

Az interjúalanyok felkutatásában fontos szerepet játszottak a természetvédelmi örök és a falugazdászok, akik a földhasználókkal napi szinten kapcsolatban állnak, ezért legelsőként velük készült interjú. A helyi természetvédelmi örökkel készített interjút terepbejárással is összekötöttük. Ezt követően a hólabda módszert alkalmazva (az interjúalanyok ajánlanak újabb interjúalanyokat) kerestünk fel egyre több és több földhasználót az interjú elkészítése céljából. A beszélgetések az interjúalany földhasználati módjaira és a Natura 2000 programról alkotott véleményére koncentráltak. A meginterjúvált érintett csoportok megnevezését az alábbi táblázat foglalja össze.

A két tervezési folyamat során meginterjúvált érintett csoportok

Kiskunság	Mátra
Mezőgazdálkodók, Falugazdászok, Vadászati ágazat képviselői, Erdészeti ágazat képviselői, Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság szakemberei, Egyéb természetvédelmi szervezet képviselői, Polgármesterek, Mezőőrök, Vízügyi szakemberek	Erdőgazdálkodók (állami és magán), Falugazdászok, Vadászati ágazat képviselői, Bükki Nemzeti Park Igazgatóság szakemberei, Turizmus képviselői, Polgármesterek, Vízügyi szakemberek

Értékelés: A mátrai tervezési területen összesen 36, a kiskunsági tervezési területen pedig 48 interjú készült, amelyek kielégítő mennyiségű információval és adattal szolgáltak az érintett elemzés elkészítéséhez. A hallgatók és az AKUT Egyesület bevonása sikeresnek bizonyult.

A tervezési időszakban zajlott a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság működési területén a földbérleti szerződések megújítása, ami azért jelentett problémát, mert az új ciklus nyertes bérelőinek köre az interjúzás időszak után került nyilvánosságra. Így előfordult, hogy olyan gazdálkodóval készült interjú, aki a későbbiekben már nem volt az Igazgatóság földbérelője, s kimaradtak olyanok, akik korábban nem, ám az új ciklusban már gazdálkodásba fogtak a tervezési területen belül. Bár ez utóbbi csoport is meghívást kapott az egyeztető fórumokra, véleményük nem tudott részletesen megjelenni az érintett elemzésben, mivel interjú nem készült velük.

/ Érintett elemzés

Az érintett elemzés célja az volt, hogy a tervezők számára bemutassuk a tervezési terület társadalmi-gazdasági viszonyait, a fenntartási terv által érintett társadalmi és gazdasági csoportokat, az érintettek percepcióit a Natura 2000 programmal kapcsolatban, illetve, a programhoz fűződő esetleges konfliktusokat.

Az elemzés során tehát az előzetes adatgyűjtésre (1. lépés) és az interjúk (2. lépés) eredményeire építettünk. A tanulmányokban bemutattuk az érintett területeket, csak röviden érintve a természeti és táji jellemzőket, részletesebben kitérve a területhasználatra és a tulajdonviszonyokra. Összefoglaltuk a legfontosabb társadalmi, gazdasági, azon belül a mezőgazdasági/erdőgazdasági sajátosságokat, jellemeztük a terület kiemelt gazdasági érdekcsoportjait és egyéb érintettjeit, s kifejtettük az interjúzás során feltett kérdésekre adott válaszokat. Ezek alapján – egyebek között – kitértünk a fenntartási tervekhez kötődő legfontosabb problémakörökre és az ezekhez kapcsolódó percepciókra, a mező- vagy erdőgazdálkodás és a természetvédelem viszonyára az adott területen, valamint a Natura 2000 program megítélésére. Az érintett elemzésben kihangsúlyoztuk az esetleges területhasználati konfliktusokat, amelyekre külön figyelmet érdemes fordítani a fenntartási tervek elkészítése során is. Végül javaslatot tettünk a fenntartási tervek kommunikációjára. Az elkészült tanulmányt a tervező szakértők rendelkezésére bocsátottuk.

Értékelés: Az érintett elemzés véleményünk szerint hasznos eszköznek bizonyult a fórumokra való felkészülésre. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a KSH adatok korlátozottak voltak és csak részben adtak jó gazdasági-társadalmi jellemzést a területről. Az interjúzás sokkal lényegesebb információkat nyújtott az elemzéshez mindkét tervezési területen. Az érintett elemzés készítése idején még folyamatban volt a 2014-2020-as uniós támogatási ciklus hazai tervezése, ezért csak kevés információ állt rendelkezésre az ösztönző rendszer bemutatásához. Az előző két fázisnál jelentkező problémák (adathiány, földhasználók változó köre) szintén korlátai voltak az elemzésnek.

A tervezők véleménye: A kiskunsági terület tervezője hasznosnak ítélte az érintett elemzést. Számára értékes volt az az aktuális kép, amit a Natura 2000 terület legfontosabb érintettjeiről, attitűdjükről, érdekeikről megtudhatott. Azt is hasznosnak tartotta, hogy az érintett elemzés felhívta a figyelmet az ismert és lehetséges érdekütközésekre is. A tervekben az adott Natura 2000 terület társadalmi viszonyai elemzésénél, továbbá a terület általános leírásánál fel is használta az elemzés egyes részeit.

A mátrai terület egyik tervezője nem tartotta hasznosnak az érintett elemzést, mivel az nem tartalmazott számára új információkat, hiszen a főbb érintetteket már személyesen ismerte. Másrészt, véleménye szerint az érintett elemzés néhol pontatlanságokat is tartalmazott. A mátrai terület másik tervezője szerint viszont az érintett elemzés több elemét tudták használni, mert azok legalábbis orientáltak a tervezőket abban, hogy milyen kérdésekkel célszerű foglalkozni. Kiemelte, hogy az előzetes interjúk jól kirajolták a Natura 2000 "történet" szereplőinek pozícióit, véleményét, hozzáállását, s a fenntartási terv társadalmi-gazdasági környezetének jobb megismeréséhez hasznos információkat nyújtottak.

/ Fórumok

A fenntartási tervek első egyeztetési változatának elkészülte után a társadalmi egyeztetésért felelős munkacsoport e-mailen és levélben küldte meg a dokumentumot a természetvédelmi őrkötől származó adatgyűjtés, a hólabda módszer és az internetes keresések által a megalapozó adatgyűjtés szakaszában összegyűjtött érintettek számára. Azokat az érintetteket, akikhez telefonos elérhetőség is rendelkezésünkre állt (a Kiskunság esetében 62 fő), telefonon is felkerestük, hogy egyeztessünk velük arról, milyen módon (e-mailben vagy postai küldeményben) küldjük meg számukra az egyeztetési anyagot. A telefonos egyeztetés során az érintettek az egyeztető fórumok tervezett időpontjáról és helyszínéről is kaptak szóbeli tájékoztatást. A telefonos egyeztetés ugyanakkor azt a célt is szolgálta, hogy a fórumok szervezői előzetesen felmérjék a fórumok iránti érdeklődést, a résztvevők számát. Az egyeztetési anyagokkal egyidőben az érintettek írásban is megkapták a fórumokra szóló meghívót. A kiskunsági érintettek közül 59-en e-mailben, 77-en postai küldemény formájában kapták meg az egyeztetési anyagot és értesültek a fórumról. A mátrai terület esetében telefonos elérhetőség hiányában postán (57) és e-mailen (24) zajlott a kiértékelés, ám itt a kommunikáció hatékonyságát növelte, hogy a Heves Megyei Kormányhivatal Erdészeti Igazgatósága is kiküldte a meghívókat és az egyeztetési anyagot a saját adatbázisában szereplő érintetteknek, és a fórumot saját honlapján is meghirdette. Az egyeztetési anyagot

és a fórum meghívót a hivatalos szervek, így az önkormányzatok, falugazdász irodák, vízügyi igazgatóságok, környezetvédelmi és természetvédelmi hatóságok, erdészetek, nemzeti park igazgatóságok, minden esetben nyomtatott formában, postán is megkapták. Az önkormányzatokat és falugazdászokat megkértük, hogy a tervet lehetőségeikhez mérten tegyék elérhetővé minél több érdeklődő számára (hirdetőtáblára kifüggesztés).

A fórumok előtt a tervezőkkel egyeztettük a fórum felépítését, az előadások tartalmi elemeit és időtartamát, és az érintett elemzés alapján felhívtuk a figyelmet a lehetséges problémás, konfliktusos pontokra.

A fórumokon a tervezők bemutatták a tervek legfontosabb elemeit, részletesen kitérve a kezelési javaslatokra. A 2014–2020-as ciklusban várható, az agrár-, illetve erdőgazdálkodási támogatásokat érintő változásokról külön előadás hangzott el minden fórumon. Ezt követően a meghívott érintetteknek lehetősége volt észrevételeket megfogalmazni és kérdéseket feltenni a tervek egyeztetési változatában leírtakkal és a fórumon elhangzottakkal kapcsolatban, amire a tervezők reagáltak.

A kiskunsági tervezési területen három, a mátrai tervezési területen egy fórumot rendeztünk. A Kiskunság esetében a fórum ismételéseket a terület kiterjedése indokolta. Szükségesnek mutatkozott mind az északi, mind a középső, mind a déli részen egy-egy fórumot szervezni, mert a területi adottságokból kifolyólag nem volt olyan település, amely a tervezési terület minden pontjáról könnyen és rövid idő alatt megközelíthető lett volna. Így annak érdekében, hogy minél több érintettnek lehetősége legyen a fórumon való részvétellel, három különböző településen is megrendeztük az egyeztetési fórumot, ugyanazon tartalommal. A kiskunsági fórumok résztvevőinek száma 10 és 16 fő között változott (nem beleszámolva a szervezőket és tervezőket), a három fórumon ez összesen 38 főt jelentett.

A mátrai Natura 2000 területeken elemzésünk alapján az állami erdőgazdaság az egyik legfontosabb érintett, de ezen kívül a tervezési területen vannak magánerdő gazdálkodók, mezőgazdálkodók, turizmusból élők és vadgazdálkodással foglalkozó szervezetek is. Mind az interjúzás, majd később a fórum szervezése során kiemelt szempont volt, hogy az állami erdőgazdaság valamennyi érintett erdészete tudomást szerezzen a tervezési folyamatról és a véleményezési lehetőségről, s emellett a magánerdő gazdálkodók, vadgazdálkodással foglalkozók, mezőgazdálkodók és önkormányzatok is minél szélesebb körű bevonása is megtörténjen. A szervezőket és a tervezőket leszámítva, összesen 27 érintett vett részt a fórumon.

Értékelés: A fórumok véleményünk szerint összességében hasznosnak bizonyultak az érintett csoportokkal való személyes találkozássra, a legfontosabb információk átadására és néhány kérdés megvitatására. A tervezőknek nem volt könnyű dolguk, mert több tervről kellett összefoglalóan beszélniük. Hasznosak voltak a kapcsolódó támogatásokról szóló előadások is, különösen azért, mert épp az új támogatási ciklus elején történt a tervezés. A fórumok általános eszmecserére adtak csak lehetőséget, ezért a legfontosabb érintett csoportokkal külön egyeztetésekre volt szükség. Az első körös egyeztetésre összeállított egyeztetési anyag és a külön kinyomtatott térképek szintén hozzájárultak a fórum sikerességéhez.

Bár összességében véve a kiskunsági területen is megfelelő létszámú érintett jelent meg a fórumokon, ezt mégis alacsonynak értékeljük a nagyszámú előzetes telefonos és írásbeli kiértékeléssel összehasonlítva. Az alacsonyabb érdeklődés, véleményünk szerint, több okra vezethető vissza:

- » a fórumok a tervezett időpontnál lényegesen később, a tavaszi időszakban zajlottak, amikor a gazdálkodók már jóval elfoglaltabbak a mezőgazdasági munkálatok miatt, így feltehetően időszüke miatt sokan nem tudtak eljönni az egyeztetésekre.
- » mivel nem állt rendelkezésre a Natura 2000 területen érintett földhasználók teljes listája, valószínűsíthető, hogy sokan nem is kaptak meghívást a fórumokra.
- » az interjúzás és a fórumok között másfél év telt el (az interjúzás 2013 szeptembere és decembere között zajlott, a fórumok 2015 áprilisában zajlottak), és ez az idő túl hosszúnak bizonyult az érintettek érdeklődésének fenntartására.
- » az új haszonbérlelőkkel nem készült korábban interjú, s a kiértékelés valószínűleg nem volt elegendő ahhoz, hogy felkeltse az érdeklődésüket a folyamat iránt.
- » a tervek egyeztetési anyagát egy online felületről úgy lehetett letölteni, hogy meg kellett adni a nevet és a települést. Ez valószínűsíthetően több gazdálkodót visszatartott a letöltéstől.

A kiskunsági fórumokhoz viszonyítva, a Mátrában sokkal sikeresebbnek értékeljük a fórumot, ami valószínűsíthetően a következőkre vezethető vissza:

- » a nyári időszakban kevesebb az erdészeti munka, így jobban ráérték az erdőgazdálkodók
- » tapasztalataink alapján az erdőgazdálkodók és a vadgazdálkodók összetartó közösséget alkotnak, amelyen belül hatékonyan áramlik az információ, jobban megosztják egymás között a híreket, tudnivalókat. Véleményük is egységesebb és fontosnak tartják képviselni az ágazatuk érdekeit.
- » a mátrai tervezési területen a Natura 2000 területek egy igen jelentős részén az Egererdő Zrt. erdészetei gazdálkodnak. Kiemelt érintettségüket jelzi, hogy a fórumon az erdőgazdaság 7 munkatársa is jelen volt (ez több, mint a résztvevők egyötöde)
- » a fórum sikerességéhez véleményünk szerint jelentősen hozzájárult, hogy a Heves Megyei Kormányhivatal Erdészeti Igazgatósága szerepet vállalt a fórum népszerűsítésében azzal, hogy honlapján közzétette a fórum meghívót, valamint e-mailen értesítette a saját adatbázisában szereplő erdőgazdálkodókat az egyeztetési lehetőségről.

A tervezők értékelése: A kiskunsági terület tervezője összességében hasznosnak tartotta a fórumokat. Felhívta ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a fórumoknak van egyfajta "kötelező jellege" amiatt, hogy az egyeztetési anyagot egy tervező csapat állította össze, és az nem egy közös tervezés eredménye. A résztvevők ezért az anyagot korlátozottan ismerik (van, aki egyáltalán nem, s aki ismeri, az is legfeljebb közepes szintig), s a fórumok egy része ennek az ismertetésére megy el (egyirányú közlés) még akkor is, ha kellő időt próbálunk tervezni a diszkusszióra. Másrészt, előjöhetnek nem szorosan a tervhez kapcsolódó kérdések is, amelyeknek a kezelése nehéz, s csökkentik a lényegi hozzászólások megbeszélésére fordítható időt. Azt is tendenciának látja, hogy érdemi javaslatok inkább hatósági, ágazati szakemberektől és nem gazdálkodóktól, földhasználóktól érkeznek. A fórumok előtti egyeztetést hasznosnak tartotta, ha nem is hozott új információt. Véleménye szerint hiába ismerjük a meghívottak körét, a tényleges résztvevői kört nem ismerjük. Így az előzetesen kigondolt felépítés valódi arányai a fórumon dőlnek el. A térképet nem tartotta annyira hasznosnak, az összeállított, egyesített egyeztetési anyagot viszont igen.

A mátrai területen közreműködő egyik tervező szerint, bár a társadalmi részvétel általában hasznos, a konkrét tervek esetében a fórum mégsem volt sikeres, mert a tervek tartalmához kevés és alig hasznosítható észrevétel érkezett be. Emellett úgy érezte, hogy a gazdálkodók is kevésbé lettek tájékozottabbak. A mátrai terület másik tervezője a kiskunsági terület tervezőjéhez hasonlóan kiemelte, hogy a fórum a jelenlegi formában amolyan "kötelező talajgyakorlat", de emellett több funkciója is van: szelep a panaszok elmondására, tájékoztató és információszerezési lehetőség, és tényleges párbeszédnek, vitának is teret adhat (még

ha a mátrai fórumon az idő kis részében valósult is ez meg). Szintén kiemelte, hogy mivel a gazdasági-társadalmi szereplők a fórumon találkoznak részleteiben a Natura 2000 témakörrel, ott kell esetenként megmagyarázni olyan részletkérdéseket, ellentmondásokat, vitatható pontokat, amelyek a Natura 2000 hálózat jogszabályi és ágazati/miniszteriális kereteiből adódnak. Nem várt többet a fórumoktól, de jó, hogy volt valamiféle visszajelzés és kontroll. A fórum előtti belső egyeztetést a mátrai terület tervezői is hasznosnak, szükségesnek ítélték.

/ Fórumokon kívüli egyeztetések

A tervezők a kiskunsági területen a területileg illetékes erdészeti hatósággal, egy halastó tulajdonosával és a nemzeti park igazgatósággal, míg a mátrai területen az állami erdőgazdálkodóval és a nemzeti park igazgatósággal tartottak külön személyes egyeztetést a fenntartási tervek tartalmi kérdéseiről. Itt lehetőség volt a tervek részletes véleményezésére, átbeszélésére, a javasolt kezelési előírásokkal kapcsolatos nézeteltérések tisztázására és egyes javaslatok pontosítására.

Értékelés: A tervezők a külön egyeztetéseket hasznosnak tartották. A kiskunsági terület tervezője azt hangsúlyozta, hogy a személyes egyeztetések nagy előnye, hogy nyitottabbak a felek, s van idő egy-egy részterület alaposabb átbeszélésre. A mátrai területen közreműködő tervező kiemelte, hogy koncepcionális és tartalmi kérdésekben is kaptak javaslatokat. A mátrai terület másik tervezője inkább tanulságosnak tartotta az állami erdőgazdasággal történt egyeztetést. Az erdőgazdaság örült a személyes megkeresésnek. S bár a fórumhoz képest nem hangzott el új információ, az erdészettervezetők is elmondták a véleményüket. A konkrétabb észrevételek nyomán a tervezők kisebb javításokat tettek a tervben. Maradt nézeteltérés is, például, a tervezők által az erdők üzem módja és vágáskora alapján 30-50 évre prognosztizált korosztályszerkezet tekintetében.

/ Írásbeli véleményezési lehetőség

Az internetes felületről letölthető, az e-mailen és postai úton kiküldött egyeztetési változatra írásban is megadtuk a véleményezési lehetőséget. Postai úton nem érkezett be egy vélemény sem, e-mailen a kiskunsági területen kettő, a mátrai területen egy (megyei kormányhivatal támogató nyilatkozata) visszajelzés érkezett csupán a központi e-mailcímre.

Értékelés: Ez a véleményezési forma nem volt igazán hatékony a vizsgált fenntartási tervezési folyamatokban. Ennek több oka is lehet:

- » az internetes letöltést (főleg, ahol regisztrációhoz volt kötve), nem szívesen választották.

- » mindkét tervezési területen az egyeztetési változat több terv összevont, rövidített bemutatását tartalmazta, de még így is jelentős terjedelmű volt. Elképzelhető, hogy a kezelési javaslatokat nehezen értelmezték az érintettek a saját területeikre.
- » a fontos állami szereplőkkel (nemzeti park igazgatóságok, állami erdőgazdaság) a tervezők személyesen tartották a kapcsolatot, amit a részvételi csapat csak részben követett

/ Második körös egyeztetés

A projektben eredetileg írásbeli véleményezési lehetőséget terveztünk a második körös egyeztetés részeként. Ez elmaradt, mert egyrészt elhúzódott a tervezési folyamat, másrészt kevés konkrét észrevétel érkezett a tervek első egyeztetési változatára, harmadrészt egy új internetes felület kidolgozása kezdődött meg, amelyen az érintettek a saját területükre vonatkozóan nézhetik meg a kezelési javaslatokat és tehetnek észrevételeket. A fejlesztés még folyamatban volt a módszertani útmutató kidolgozásakor, ezért ezt értékelni még nem tudjuk.

7.3 JAVASLATOK MEGFOGALMAZÁSA

Ebben az alponthan foglalmazzuk meg javaslatainkat a fenntartási tervek részvételi tervezésére vonatkozóan. A javaslatok megfogalmazásánál a 2013 és 2016 között a Svájci Együttműködési Programból finanszírozott részvételi fenntartási tervezési folyamatok értékelésére építünk elsősorban, de utalunk a 2007 és a 2009 között, az Átmeneti támogatás finanszírozásával, megvalósuló fenntartási tervek tapasztalataira épülő útmutató (Kelemen et al., 2009) tanulságaira is. A tervezők javaslatait is belefoglaljuk az egyes pontokba, jelezve, ha az adott javaslat tőlük származik, vagy megerősítették a mi javaslatunkat. Az alponthoz és a fejezetet is egyben egy rövid összeggel zárjuk.

7.3.1 A RÉSZVÉTELI FOLYAMAT EGÉSZÉRE VONATKOZÓ JAVASLATOK: RÉSZVÉTELISÉG NÖVELÉSE

- » A fenntartási tervek készítésénél a részvétel jelenleg korlátozott, hiszen a tervezők által összeállított fenntartási tervet véleményezhetik csak az érintettek. Progresszív lépés lehetne az egész folyamatot újragondolni, és a tervezést az elejétől részvételi módon felépíteni. Erre ki lehetne dolgozni és tesztelni egy további rendszert. Arra azonban felhívánk a figyelmet, hogy ez erőforrás (idő, szaktudás és pénzügyi forrás) igényes. Ugyanezt a javaslatot fogalmazta meg a kiskunsági terület tervezője is azt hangsúlyozva, hogy egy ilyen tervezésnél a terület természetvédelmi céljainak, gazdasági, társadalmi kilátásainak sokkal alaposabb, rendszerbe illesztett és hosszú távú közös kidolgozása zajlik.

Hozzátette, hogy ez akkor lesz igazán fontos, ha később, a tervek felülvizsgálatát és átdolgozását követően, egyes kezelési javaslatok kötelező előírásokként jelennek majd meg. Érdemes tehát ezt egy mintaprojektben már most kipróbálni, illetve a kezelési tervek tervezési gyakorlatában alkalmazni, ahol már most kötelező, jogszabályban meghatározott előírásokról van szó.

7.3.2 A RÉSZVÉTELI FOLYAMAT EGYES FÁZISAIHOZ KAPCSOLÓDÓ JAVASLATOK

Előkészítés

- » A tervezési folyamat előkészítését, amely magába foglalja a területről rendelkezésre álló tulajdoni, használati jogviszonyok bemutatását és ezek térinformatikai prezentációját, külön munkafázisként szükséges beépíteni az egyeztetési munkafolyamatba. Ezt annak érdekében fontos megtenni, hogy már az érintettekkel való kapcsolat felvételekor rendelkezésre álljon a területre vonatkozó térbeli explicit információ (ki hol gazdálkodik, mely terület kinek a tulajdonában, használatában van, a természetvédelmi szempontból releváns területek, illetve a természeti értékek ehhez képest hol helyezkednek el).
- » Fontos, hogy a folyamat megkezdése előtt rendelkezésre álljon a területen gazdálkodó érintettek elérhetősége egy adatbázisban.
- » Javasolt a fenntartási tervezés kezdetén hivatalos levélben értesíteni az érintetteket a tervezési folyamatról, a várható egyeztetési és véleményezési lehetőségekről, vagyis, hogy hol és milyen formában kapcsolódhatnak be a tervezési folyamatba (ez elősegíti az egész folyamat átláthatóságát (transzparenciáját). A kiértékelést már a korábbi útmutató is említette.
- » Az érintettekkel való kapcsolatfelvétel után lényeges, hogy a folyamat belátható időn belül (néhány hónap) végbemenjen. Ennek hiányában, ha túl hosszúra nyúlik az interjúk és a fórum közti időszak, az érintettek elköteleződése, érdeklődése nagymértékben csökkenhet.
- » Lényeges a nemzeti park igazgatóság integrálása a tervezési folyamatba szakmailag és kommunikációs szempontból is, hiszen a fenntartási terv is jobban tud hasznosulni akkor, ha a terv elkészítésében az igazgatóság is részt vesz, és egyetért a szakmai tartalommal. Erre már a korábbi útmutató is felhívta a figyelmet. Megfontolandó a tervező mellé egy természetvédelmi referens, nemzeti park igazgatósági munkatárs rendelése, aki ilyen módon szervesen részt vesz a tervezési folyamatban.

Megvalósítás (módszerek, időzítés, tervezőkkel való együttműködés)

- » A fenntartási terv egyeztetésének előkészítéséhez hasznos eszköz az interjúzás és az érintett elemzés. Javasoljuk, hogy ezeket az eszközöket is építsék be a tervezési folyamatba a terület gazdasági-társadalmi viszonyainak feltérképezéséhez. Az interjúzás emellett már az érintett csoportok bevonásának is egyik első lépéscsoje, s hozzájárul az érintettek fórumokon való nagyobb arányú részvételéhez is. Célszerű az interjúzást a nemzeti park igazgatóságtól független személyeknek végezni, mert így az interjúalanyok általában könnyebben elmondják problémáikat, és a konfliktusok is jobban felszínre hozhatók. Az érintett elemzés segíti a tervezőket abban, hogy lássák, milyen kérdések fontosak az érintett csoportok számára, s milyen nézeteltérések lehetnek a tervben megfogalmazott kezelési javaslatokkal kap-

csolatban, így segítséget nyújthat a fórumokra való felkészüléshez is. Javasoljuk az érintett elemzés megvitatását a területek tervezőivel a fórumok előtt.

- » A fenntartási tervek egyeztetésére, véleményeztetésére a fórum fontos módszer, mivel egyszerre sok érintett csoport számára teszi lehetővé a találkozást, azonnali információváltás történik közöttük, s mindez személyesen, közvetlen formában zajlik. Ugyanakkor a fórumozás során sok bizonytalanságra kell felkészülni: az előre megtervezett programpontok, beszédtemák helyett olykor más témák, kérdések is felmerülhetnek a fórumon, amelyek az érintettek részéről nagy érdeklődésre tartanak számot. A tapasztalatok alapján ilyen lehet például a Natura 2000 hálózat kialakításának, vagy a területek kijelölésének módja, a védett területek természetvédelmi kezelési javaslataival kapcsolatos kérdések, vagy az agrártámogatások rendszere, működése. Fontos, hogy a fórum előadói a Natura 2000 fenntartási tervhez közvetetten kapcsolódó kérdésekben is tájékozottak legyenek, ezért javasoljuk, hogy a fórumon megjelenő előadók között legyen agrár-/erdő támogatásokban jártas szakember, illetve természetvédelmi szakember (természetvédelmi őr, felügyelő) az illetékes nemzeti park igazgatóságtól.
- » A résztvevők aktivitásának növelése érdekében fontos, hogy a fórumok során a fő hangsúly az interakcióra helyeződjék. Ennek érdekében javasolt a felvezető előadásokat 30 percben maximalizálni, a lehető legtöbb időt a kérdésekre és a válaszokra fordítani, s a fórum "tájékoztató" jellegét minél inkább a párbeszéd irányába vinni. Ennek legalapvetőbb követelménye, hogy az előadások közérthető módon, speciális szakszavak nélkül hangozzanak el, és a beszélgetést képzett moderátor segítse. A tervezőket érdemes felkészíteni a fórumra, s átbeszélni velük a várható vitás pontokat.
- » A fórumokra készített, a tervezési területeket ábrázoló nagyméretű térképek a tapasztalataink alapján igen haszno-

sak, jó alapot biztosítanak az egy-egy területéhez kapcsolódó beszélgetésekhez. Javasolt e térképek minél részletesebb kidolgozása és bemutatása a fórumokon.

- » A fórumokon elhangzott javaslatokat érdemes regisztrálni és a tervben táblázatos formában megjeleníteni a tervezők válaszával együtt, s jelezni azt is, mit fogadtak el a tervek végleges változatában.
- » A fenntartási tervekben készült egyeztetési anyagnak minél inkább közérthető módon kell bemutatnia a javasolt előírásokat, hogy azok egy laikus számára is könnyen értelmezhetők és érthetők legyenek. Az egyeztetési anyag világos felépítése és rövid terjedelme szintén alapvető fontosságú.
- » Az egyeztetési anyagok véleményezéséhez fontos az internetes letöltési lehetőség biztosítása is. Nem érdemes azonban kötelező regisztrációt kérni, mert ez erősen csökkentheti a letöltési kedvet.

- » A fórumok mellett a legfontosabb érintettekkel érdemes megfontolni a külön egyeztetést abban az esetben, ha számos kezelési javaslattal kapcsolatban fogalmaznak meg ellenvetést, s ezek tisztázására a fórumon nem nyílik lehetőség.
- » A gazdálkodókat a saját területükre vonatkozó információk érdeklik a leginkább. A fejlesztés alatt álló online program kiváló lehetőséget ad a gazdálkodót érintő kezelési javaslatok megismerésére és a visszajelzésre.

Utánkövetés

- » A tervezés lezárása után, vagy közvetlenül a fórumokat követően érdemes kérdőívekkel vagy interjúkkal felmérni, hogy mennyire voltak elégedettek a fórum/ a tervezési folyamat résztvevői. A kiskunsági terület tervezője szerint a fórumokat követően érdemes a tervezőknek és a részvételi folyamatokért felelős csapatnak egy közös megbeszélést is tartani, s levonni a tanulságokat.
- » Fontos lenne a tervekben megfogalmazott kezelési javaslatok megvalósulásának monitorozása is. Ez segítené a tervezés sikerességének értékelését és a felülvizsgálat előkészítését is.

7.4 JAVASLATOK AZ ILLETÉKES MINISZTERIUM SZÁMÁRA

7.4.1 A NATURA 2000 HÁLÓZAT MŰKÖDTETÉSÉVEL KAPCSOLATOS ÁLTALÁNOS JAVASLATOK:

- » A mátrai terület tervezői is megerősítették, hogy a Natura 2000 hálózattal kapcsolatos szabályozás és támogatás letisztultabb (logikusabb, átláthatóbb, szakmailag védhetőbb) formája könnyebbé és hatékonyabbá tenné a fenntartási tervek társadalmi egyeztetését is.
- » Bár a Svájci Együttműködési Program keretében zajló egyeztetési folyamatok során a korábbiakhoz képest már kevesebb-szer jöttek felszínre a kijelölésekkel kapcsolatos konfliktusok, azért ez még mindig jellemző probléma. Sokan még most, 10 évvel a területek kijelölése után sem rendelkeznek információval a kijelölés megtörténtéről, vagy az ezzel járó kötelezettségekről, feladatokról, lehetőségekről. Javasoljuk, hogy valamennyi Natura 2000 területtel rendelkező tulajdonost, érintettet hivatalos levélben értesítsék arról, hogy megtörtént a kijelölés. Ezt már a korábbi útmutató is hangsúlyozta.
- » Tovább érdemes növelni a Natura 2000 hálózattal kapcsolatos általános ismeretterjesztést, különösen a gazdálkodók körében. Az általános tájékozottság hiányára a mátrai terület tervezői is felhívták a figyelmet.

természetvédelmi előírásokat tartalmazó tervekkel (pl. kezelési tervek, körzeti erdőtervek). A más tervekkel való összehangolás fontosságára már a korábbi útmutató is felhívta a figyelmet.

- » Ösztönzők: a tervezés összehangolása a támogatási rendszerrel
 - A fenntartási tervek önkéntes jellege miatt érdemes hangsúlyt fektetni a tervekhez kapcsolódó ösztönző rendszerekre is, hogy a földhasználók meg is valósítsák a kezelési javaslatokat. A Natura 2000 kompenzációs kifizetések és az agrár-környezetgazdálkodási, illetve erdő-környezetvédelmi támogatások nagyban segíthetik a tervek megvalósítását, de érdemes a kapcsolódó előírásokat jobban összehangolni a tervekben foglalt kezelési javaslatokkal.

7.4.2 A TERVEK TARTALMI KIEGÉSZÍTÉSE:

- » A fenntartási tervek kommunikációját is segíti, ha pontosan meg van adva a tervek időbeli hatálya és a felülvizsgálat időpontja. Ennek ismeretében az érintett csoportok jobban tudnak viszonyulni a tervben megfogalmazott javaslatokhoz is.
- » A fórumokon sokszor jelentkezik kérdésként, hogy ki és mire fogja felhasználni a fenntartási terveket. A tervek a jogszabályban megadott előírások kivételével önkéntesek, ami újszerű a földhasználóknak, s tapasztalataink alapján nehezen tudják értelmezni ezt a helyzetet. Javasoljuk ezért, hogy határozzák meg a tervek felhasználóinak körét és a felhasználás lehetséges módjait.
- » Mivel a fenntartási tervek új természetvédelmi szempontú tervezési kategóriát jelentenek, és területileg más tervekkel átfednek, kaphatunk olyan kérdést, hogy a fenntartási tervek hogyan kapcsolódnak más tervekhez. Érdemes emiatt a terveket úgy összeállítani, hogy jobban harmonizáljanak más,

7.4.3 A RÉSZVÉTELNÉL ALKALMAZOTT TÁRSADALOMTUDOMÁNYOS MÓDSZERTAN ÁTADÁSA

- » Tapasztalataink azt mutatják, hogy a részvételi tervezésnél javasolt módszertan társadalomtudományos ismereteket igényel. Ezek elsajátítására érdemes lenne képzéseket tartani a fenntartási tervek készítői és a kommunikációs, illetve részvételi folyamatok szervezői, kivitelezői számára. Leginkább az interjúzás, az érintett elemzés és a fórumok moderálása kíván olyan ismereteket, amelyeket hasznos lenne elsajátítani a részvételi tervezés sikerességének növeléséhez.

7.5 ÖSSZEGZÉS A FENNTARTÁSI TERVEK TÁRSADALMI EGYEZTETÉSÉNEK HASZNOSSÁGÁRÓL

A Bevezetőben röviden utaltunk arra, hogy a szakirodalom miért tartja hasznosnak a társadalmi részvételt. A Svájci Együttműködési Program keretén belül zajló fenntartási tervezés számunkra is komoly tapasztalatokat hozott a társadalmi részvétellel kapcsolatban. A tervezők véleménye megerősített minket abban, hogy a fenntartási tervek részvételi tervezése segíthet általában a természetvédelem, de kiemelten a Natura 2000 hálózat társadalmi elfogadottságának növelésében, különösen a földhasználók körében. A hálózat kialakításával és működtetésével kapcsolatos problémákat, konfliktusokat megoldani nem tudja, s ezek miatt sokszor a hatékonysága is korlátozott, de a párbeszéd biztosításával teret adhat az érintettek számára a problémáik elmondására, növelheti a kölcsönös megértést, és elősegítheti a közös gondolkodást a természetvédelmi szempontokat előtérbe helyező tájhasználatról.

A fejezetet a tervezőktől vett rövid idézetekkel zárjuk, bemutatva, hogy a folyamatban résztvevőként ők hogyan látják a fenntartási tervek társadalmi egyeztetésének hasznosságát.

“A társadalmi egyeztetés növeli a tervek hitelességét, az egyeztetés során van esély konszenzus kialakítására, de legalábbis, adott kérdésekben egymás motivációinak jobb megértésére.”

“Hasznos: jó arra, hogy növelje a témával kapcsolatos általános ismereteket (a „társadalomban”); segíti a téma általános elfogadását; lehetőséget teremt az érintettek közvetlen kommunikációjára; segíti a konkrét tervek elfogadását (a gazdálkodók részéről – talán erre a legkevésbé jó).”

“Szerintem egyetlen természetvédelmi program, természetvédelmi célkitűzés sem érheti el célját társadalmi támogatottság, társadalmi beágyazottság nélkül. Ehhez viszont kommunikációs lépések szükségesek, amelyek segítségével az érintett csoportokhoz eljutnak a legfontosabb információk, illetve, amelyek (esetleg) értelmes vitát generálnak és – hosszabb távon – támogatottságot vagy elfogadottságot eredményeznek.”

7.6 KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönjük a Svájci Együttműködési Program finanszírozásával készített fenntartási tervek tervezőinek: Králl Attilának, Tímár Gábornak, Szmorad Ferencnek és Standovár Tibornak, hogy válaszoltak a részvételi folyamattal kapcsolatos kérdéseinkre, s megosztották velünk a részvételi folyamatokkal kapcsolatos véleményüket, megfigyeléseiket.

Kolon archívum

Hétpettyes katicabogár

8.

Natura 2000
szántó művelésű
területekre vonatkozó
kompenzációs
előíráscsomag
megalapozása

8.0 BEVEZETŐ, PROBLÉMAFELVETÉS

A hazai Natura 2000 hálózatban kb. 520.000 ha szántó művelésű terület található, ami a hazai szántóterületek 12%-a. A Natura 2000 hálózaton *belül* ugyanakkor a szántók aránya jelentős, mintegy 27%, ami a szántóföldek természetvédelmi jelentőségét mutatja.

A Natura 2000 szántóföldi területeket elsősorban egyes védett, illetve európai közösségi jelentőségű fajok megőrzése érdekében jelölték ki, másodsorban a kijelölés célja a szántókkal határos, beékelődő, illetve azokat körülvevő értékes élőhelytípusok (gyepek, vizes élőhelyek, erdők) védelme. A szántóföldi területek rendszeres bolygatottsága miatt jelentősebb védett növénytársulásról nem beszélhetünk, noha egyes védett és egyre ritkuló gyomnövényfajok kifejezetten a szántóföldi környezetet keresik pl. kék búzavirág (*Centaurea cyanus*), konkoly (*Agrostemma githago*). A szántók ugyanakkor, különösen az extenzívebb művelésű, illetve évelő kultúrákkal beültetett területek, számos védett, közösségi jelentőségű faj élőhelyeit, fészkelő helyeit és táplálkozó területeit jelentik. Kiemelt jelentőségük van a szántóknak, valamint az azokon található mikro-élőhelyeknek (vízállások, mezsgyék, füves szegélyek, stb.) a mezőgazdasági területekhez kötődő madárfajok, illetve apróvad-fajok megőrzésében.

A hazai szántóterületek kb. mintegy 2.3%-a, alig több mint 100.000 ha élvez országos szintű természetvédelmi oltalmat. Az *országos jelentőségű védett szántóterületek* esetében a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény értelmében a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges

- » a (szántó művelési ágban lévő területek) legeltetéséhez, kaszálásához;
- » a terület jellegének, használatának megváltoztatásához;
- » a termőföldnek nem minősülő földterület rendeltetésének, termőföld művelési ágának a megváltoztatásához;
- » gyepterület, tarló és szalma égetéséhez
- » növényvédő szerek, bioregulátorok és egyéb irtószerek, valamint a talaj termékenységét befolyásoló vegyi anyagok felhasználásához;

A Natura 2000 kijelölés ötszörös területi növekedést jelentett a valamilyen természetvédelmi célkitűzéssel bíró szántók tekintetében. A jelen szabályozás szerint azonban *a nem védett* Natura 2000 besorolású szántókra semmilyen, a földhasználatot szabályozó kötelező előírás nem vonatkozik, ugyanakkor az Európai Unió madár- és élőhelyvédelmi irányelvei, illetve az ezeket a hazai jogba átültető 275/2004 (X. 8.) számú, úgynevezett 'Natura 2000 Kormányrendelet' értelmében ezeken a területeken is össze kell hangolni a földhasználatot a kijelölés alapjául szolgáló fajok és élőhelyek ökológiai igényeivel.

Amíg tehát a gyepterület (rét, legelő) hasznosítású Natura 2000 területek fenntartása érdekében a 269/2007 (X. 18.) sz. kormányrendelet kötelező földhasználati szabályokat állapít meg⁸, a *nem védett szántóterületeken a Natura 2000 célok jelenleg kizárólag önkéntes alapon*, a különböző horizontális és zonális szántóföldi agár-környezetgazdálkodási programokon keresztül *valósulhatnak meg*.

A jelen dokumentum célja, hogy a gyepterületekhez hasonlóan, a Natura 2000 szántóterületekre vonatkozóan is alapvető, kötelező földhasználati előírások megfogalmazása, illetve javaslattevés az előírások nyomán elmaradt hasznot, illetve többletköltséget kompenzálni hivatott kifizetés összegére.

⁸ a honvédelmi, illetve vízügyi igazgatási szervek vagyongazdálkodásában lévő, állami tulajdonú gyepterületek kivételével

8.1 A SZÁNTÓK TERMÉSZETVÉDELMI JELENTŐSÉGE ÉS ALAPVETŐ TERMÉSZETVÉDELMI CÉLKITŰZÉSEI

A Natura 2000 hálózatot az Európai Unió területén megtalálható közösségi jelentőségű, ritka és veszélyeztetett állat- és növényfajok, valamint a közösségi jelentőségű természetközeli élőhelyek védelme érdekében hívta életre az Európai Unió. A Natura 2000 területek rendszere olyan összefüggő ökológiai hálózatot képez, amely a veszélyeztetett fajok és élőhelyek védelmével hozzájárul a biológiai sokféleség megőrzéséhez, segíti a fajok és élőhelyek kedvező természetvédelmi állapotának fenntartását, a rontott állapot helyreállítását.

A Natura 2000 hálózat létrehozásának jogszabályi alapjait az Európai Unió két természetvédelmi irányelve alkotja: a madárvédelmi irányelv (79/409/EGK), amelyet 1979 áprilisában fogadott el a Közösség, illetve az élőhelyvédelmi irányelv (92/43/EGK), amely 1992 májusában lépett hatályba. A Natura 2000 hálózatot alkotó területek ennek megfelelően két típusba sorolhatók: a madárvédelmi irányelv alapján a különleges madárvédelmi területek közé, az élőhelyvédelmi irányelv alapján pedig a különleges természetmegőrzési területek közé, amelyek egyaránt a Natura 2000 hálózat részei. A különleges madárvédelmi területekbe azok a területek tartoznak, amelyek az Unió tagállamaiban rendszeresen költő és átvonuló madárfajok nagy állományainak adnak otthont, vagy a vízimadarak szempontjából nemzetközileg is jelentős vizes élőhelyeket foglalnak magukba. Ezeket a területeket a tagállamok jelölik ki, és hirdetik ki jogszabályban; az Európai Bizottság csak akkor tesz észrevételt, ha a kijelölés hiányos. A különleges természetmegőrzési területek, vagy kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területek a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusokat, illetve a közösségi jelentőségű

állat- és növényfajoknak otthont adó élőhelyeket foglalják magukba. A közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusokat a szerint határozzák meg, hogy fenyegeti-e őket az eltűnés veszélye, mekkora a természetes kiterjedtségük, és mennyire sajátosak egy adott biogeográfiai régióban. Az állat- és növényfajok védelmét szolgáló élőhelyeket pedig olyan szempontok szerint jelölik ki, hogy a rajtuk található állat- és növényfajok mennyire veszélyeztetettek, mennyire ritkák, illetve élnek-e bennszülött (endemikus) fajok a területen. A különleges és kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területek kijelölése során a tagállamok megjelölik, hogy az adott országban mely területeket tartanak védelemre érdemesnek. A végleges kijelölésről azonban az Európai Bizottság dönt, szakértők bevonásával, az úgynevezett biogeográfiai szemináriumokon. A Bizottság módosíthatja a tagállam által javasolt területek listáját, és kötelezheti a tagállamot arra is, hogy további területek kijelölésére tegyen javaslatot.

Az Európai Unió tagállamai 1995-ben nyújtották be a kijelölésre szánt területek első listáját a Bizottság részére, és 1998-ra történt meg a közösségi jelentőségű élőhelyek kiválasztása az akkori tagállamok által lefedett biogeográfiai régiókban. A bizottsági jóváhagyást követően hat év áll rendelkezésre, hogy a tagország a területi listáját különleges természetmegőrzési területként jogszabályban kihirdesse. A területek és az élőhelyek megőrzése érdekében szükséges természetvédelmi kezelési és élőhely-rekonstrukciós javaslatokat (fenntartási vagy kezelési terveket) sok országban már elkezdtek kidolgozni, különösen a régi tagországokban. A 2004-ben csatlakozott új tagállamoknak – köztük Magyarországnak – vállalniuk kellett, hogy az Unió jogrendjét a természetvédelmi szabályozás terén is beépítik az adott tagállam jogszabályi rendszerébe. Ennek értelmében az új tagállamoknak csatlakozásukkor ki kellett jelölniük azokat a különleges madárvédelmi és természetmegőrzési területeket, amelyek a Natura 2000 hálózat részévé váltak. Az Európai Unió egészét tekintve, ma mintegy 26 ezer kijelölt terület alkotja a Natura 2000 hálózatot, ami a 2008. évi adatok alapján az Unió teljes (szárazföldi) területének mintegy 17%-át fedi le. Szlovéniában, Bulgáriában és Szlovákiában kimagasló a Natura 2000 területek aránya (az első két országban csaknem 35%, Szlovákiában pedig 29%), míg az Egyesült Királyságban és Dániában 10% alatt maradt ez az arányszám. Fontos azonban tudni, hogy a Natura 2000 hálózat megfelelő kijelölését sokféle szempont alapján értékeli a Bizottság: egy adott populációnak vagy élőhelynek az érintett biogeográfiai régióban elfoglalt szerepét, elterjedését, veszélyeztetettségét, az adott tagország megmaradt természeti örökségének mértékét stb. egyaránt figyelembe veszi.

A Natura 2000 területek védelmében különösen hangsúlyos a gazdálkodók, a hagyományos gazdálkodási módok szerepe. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a Natura 2000 hálózattal a rezervátum-szerű védelem helyett a gazdálkodói és természetvédelmi érdekek összehangolásán alapuló megóvás kerülhet előtérbe. A hálózat kötelezettséget is jelent Magyarország számára: rendszeres időközönként jelentés készül a területek, illetve azok állat- és növényvilágának állapotáról.

A Natura 2000 területek közel harmadát (27 %-át), jelölték ki, ami a szántterületek természetvédelmi fontosságát jelzi. A szántó területek elsősorban a kijelölt erdő, valamint gyepek élőhelyekkel szomszédosak, ebből adódóan többértékű szerepet játszanak a természetvédelemben

8.1.1 NATURA 2000 SZÁNTÓK TERMÉSZETVÉDELMI JELENTŐSÉGE

1. Táplálkozóhely biztosítása a jelölt fajok számára

- rovartáplálék
- rágcsálók ragadozómadarak számára
- növényi táplálékforrás – ezen belül is gyomnövények, illetve a szántóföldi kultúra, mint táplálék

2. Fészkelő- és búvóhely

- fészkelőhely
- telelőhely – esetleg téli táplálékforrás is egyben.

3. Szomszédos élőhelyekre gyakorolt hatás – kimosódás csökkentése

8.1.2 NATURA 2000 SZÁNTÓK FŐ TERMÉSZETVÉDELMI CÉLKITŰZÉSEI

Az elsősorban madárvédelmi szempontból kijelölt (azaz: madárvédelmi területen található) szántók esetében a szántók egyrészt táplálékforrást biztosítanak – a vetett kultúra és annak származékai (pl. árvakelés), a gyomfajok, illetve a különböző gerinctelen és gerinces állatok által – másrészt fészkelési lehetőséget, búvóhelyet biztosítanak földön fészkelő madárfajok számára. Ezek területen a természetvédelmi célkitűzés a táplálékforrás biztosítása és a fészkelési időszak zavartalanságának biztosítása.

A kijelölt Natura 2000 szántóterületek esetében nem cél egy minden szempontra kiterjedő, minden igényt kielégítő előírásrendszer bevezetése, sokkal inkább olyan általános feltételeket kell meghatározni,

amelyek elősegítik az élőhelyi feltételek javulását. Tekintettel arra, hogy a birtokszervezetből adódóan, a mozaikosság táji léptékben természetsszerűleg megvalósul, a jelölt fajok sok esetben ehhez igazodva találhatók meg. Az őszi és a tavaszi vetésű növények térbeli váltakozása, a betakarítási illetve egyéb agro-technikai beavatkozások eltérő időpontjai sok esetben biztosítanak élőhelyi változatosságot.

Élőhelyvédelmi (természetmegőrzési) területeken jóval kisebb arányban találunk szántókat. Itt a szántókkal határos védett élőhelytípusok (pl. gyepek, szikesek, vízhez kötődő fátlan és fával borított élőhelyek) és az azokon található fajok védelme érdekében a terület határain belül az *extenzív szántóművelést* kell célállapotként megjelölni, amely átlagosan kisebb területű egyben művelt táblákat, csökkentett gépmozgást, illetve csökkentett vegyszer- és műtrágya-kijuttatást jelent. Ehhez igazodva, zömében olyan egyéves, illetve évelő kultúrák termesztése javasolt, amelyek a csökkentett, esetenként teljesen mellőzött vegyszerezés mellett is gazdaságosan termeszthetők.

Az egymással érintkező táblákon nem kívánatos időben és technológiában azonos művelési igényű kultúrák termesztése, így az egyes területek eltérő élőhelyi szerkezetet mutatva, valóban elkülönülhetnek egymástól. A szántóföldi környezet, mint élőhely egyhangúságát tovább csökkentik a különböző mikro-élőhelyek: belvizes foltok, árkok, ugarsávok, gyepek szegélyek, bokor- és facsoportok, fasorok. Ezek megőrzése, illetve kialakítása kiemelt természetvédelmi célkitűzés.

Gazdálkodási szempontból a Natura 2000 terület határain belül található szántók alkalmasak extenzív takarmánykultúrák (extenzív gabonafajták, lucerna, füves lucerna) termesztésére, ami a legeltetett állatállomány téli ellátásához járulhat hozzá. A jelentős vegyszer- és tápanyagigényű, valamint csak öntözés mellett termeszthető kapás kultúrákat (kukorica, napraforgó, kertészeti kultúrák, cukorrépa, cukorcirok, stb.) a Natura 2000 terület határain belül kisebb arányban javasolt termeszteni.

8.1.3 FÖLDHASZNÁLATI JAVASLATOK

Cél: extenzívebb irányba mozdítani a Natura 2000 szántók művelését

Az előíráscsomagot a fentiek figyelembevétele mellett azzal a szemlélettel kell meghatározni, hogy olyan egységes előírásokat fogalmazzanak meg, amelyek az eltérő környezeti és élőhelyi feltételek ellenére is mindenhol tudnak pozitív természetvédelmi hatást kifejteni. A területspecifikus előírások kezelési egységekhez kötöttek, mikro léptékben képe-

sek követni a konkrét igényeket, országos előíráscsomagnál ilyen célok kitűzése nem realitás. Ezen kívül javasoljuk olyan előírások alkalmazását, amelyek minden évben érvényesek, vagyis betartásuk nem 5 éves periódushoz kötődik. Ez nagyban egyszerűsíti a kompenzációs kifizetés adminisztrációját, és nem bonyolítja a gazdálkodási tervezést.

A kompenzációnak nem célja egy, az agrár-környezetgazdálkodási programokkal (AKG) párhuzamos rendszer kiépítése, vagyis aki nagyobb természeti vállalásokat kíván tenni, annak az agrár-környezetgazdálkodási kifizetési rendszer lehetőségét biztosít. Természetesen fontos megemlíteni, hogy a Natura 2000 kompenzációs rendszernek összhangban kell lennie az AKG támogatással, annak érdekében, hogy a kettős finanszírozást ki lehessen kerülni, ahogyan ez a Natura 2000 gyepek esetében is megvalósul.

8.2 TÁMOGATÁS BEVEZETÉSÉNEK LEHETŐSÉGE ÉS A NATURA 2000 SZÁNTÓ-TERÜLETEK FORRÁSIGÉNYE

Az előző fejezetben bemutatott előírás-javaslatok finanszírozása során fontos szempont annak vizsgálata, hogy milyen egyéb támogatási formákkal, milyen átfedést mutatnak a Natura 2000 előírások. Tekintettel arra, hogy Uniós forrásból a Natura 2000 gyepek finanszírozását az agrár-környezetgazdálkodási kifizetési rendszerrel harmonizáltan vezették be, ez a modell a szántóföldi területek esetében is bevezethető. A fentiekből eredően, a Natura 2000 szántó-előírásokat teljes mértékben a horizontális AKG tematikus előírások közül választották ki.

Előírás	Támogatás mértéke AKG alapján (Euro/ha)
Kizárólag környezetkímélő besorolású növényvédő szerek alkalmazása engedélyezett. Fokozottan védett, földön fészkelő madárfaj fészkének, fiókáinak megtalálása esetén a gépi munkavégzést azonnal abba kell hagyni, és haladéktalanul értesíteni kell a működési terület szerinti Nemzeti Park Igazgatóságot. A gazdálkodó értesítésétől számított 3 munkanapon belül az igazgatóság köteles a gazdálkodót a vonatkozó feltételekről tájékoztatni. Amennyiben a megadott határidőn belül nem érkezik válasz, akkor a megkezdett munkavégzés a többi előírás figyelembevételével folytatható.	30
Kalászosok esetében a betakarítást követően mielőbb (...) tarlóhántást kell végezni, az árvalék gyors fejlődése érdekében, és az árvalékot a szántásig fenn kell tartani.	
Tilos szennyvíz, szennyvíziszap, szennyvíziszapot tartalmazó komposzt felhasználása.	
50 hektárnál nagyobb egyben művelt területek esetén legalább 200 méter hosszúságban és legalább 6 méter szélességben növényvédőszermentes sáv, ugarsáv vagy füves mezsgye kialakítása	22

Javasolt támogatási összeg Natura 2000 szántóterületek esetében:

Megnevezés	Összeg
N2000 szántó kompenzáció mértéke	55 Euro/ha
Natura 2000 szántóterület összesen	520 000ha
Natura 2000 szántó forrásigény összesen	28 600 000 Euro/év

8.3 A TERMÉSZETVÉDELMI SZEMPONTÚ PRECÍZIÓS GYEPGAZDÁLKODÁS MÓDSZERTANI MEGALAPOZÁSA

A precíziós mezőgazdaság ma már bevett és alkalmazott módszernek számít a szántóföldi gazdálkodás során. A munkagépek, valamint a térinformatikai műszerek összehangolása, és ezek költségigénye egy középmeretű üzemnek nem jelentenek komoly befektetést, sőt, a gazdaságos művelés miatt hamar megtérülő beruházásnak számít.

A gyepgazdálkodásban eddig nem vetődött fel, hogy térinformatikai eszközöket vezessenek be. Megítélésünk szerint természetvédelmi szempontból lehetne jelentősége ennek az innovációnak.

Natura 2000 szántóterületek esetében a precíziós gazdálkodáshoz szükséges nagy pontosságú és szinte tábla szintű térinformatikai adatbázisok jelentős mértékben rendelkezésre állnak. Ezek első sorban a HRSZ pontosságú lehatárolások, a gyepek pontos ÁNER besorolása, valamint a természetvédelmi szakembereknek egyes fajok költési területeiről is vannak térinformatikai adataik. Ezekkel az adatbázisokkal, valamint a rendelkezésre álló, területekhez rendelt előírásokkal a természetvédelmi szempontú precíziós gyepgazdálkodás alapvető informatikai háttere rendelkezésre áll.

A precíziós gyepgazdálkodás szükségességét és előnyeit több szempontból meg lehet közelíteni:

1. a tervezés alapjául szolgáló vegetációtérképek (pl. ÁNER-élőhelytérképek) sok esetben rendelkezésre állnak digitális formában, ami a térinformatikai alapot tudja biztosítani. Ezek olyan részletességgel és felbontással készülnek, amely alkalmas a precíziós gazdálkodási rendszerek bevezetéséhez.
2. A Natura 2000 gyepterületeken a kötelező előírások között két olyan előírás szerepel, amelyek alkalmazásához nagy segítséget nyújthat a precíziós rendszer. Egyrészt mindenhol előírás a legeltetési, valamint a kaszálási terv készítése. A különböző kezelési egységeken gazdálkodók számára ezeknek a terveknek a kidolgozása gazdaság szinten bonyolult algoritmusokat kíván. Ezeket szoftveres háttérrel felkínálni a gazdálkodók, valamint a természetvédelmi szakemberek részére. komoly segítség. Ezen kívül a puffterületek lehatárolása, a legelésbiztosított, vagy éppen kaszálatlan területek azonosítása is könnyen megoldhatóvá válik a precíziós gyepgazdálkodási rendszer segítségével.

3. A különböző élőhelyeken – kezelési egységeken gazdálkodók részére átlátható, összehangolt gyepgazdálkodási (legeltetési és kaszálási) terv tud készülni térinformatikai háttér segítségével.
4. A munkagépekbe való GPS készülék beépítése a tevékenységek időbeli korlátozására vonatkozó előírások betartásának ellenőrzését teszi lehetővé.

8.3.1 LEGELTETÉSI TERV KÉSZÍTÉSE

A Natura 2000 fenntartási tervek a legeltetési terv formai követelményét nem határozták meg, csak ennek a tervnek a készítését, és nemzeti parki elfogadását. A különböző élőhelyeken különböző legeltetési sűrűség, valamint eltérő legeltetési időszakok lehetnek megadva. A tervet ilyen formában elkészíteni, egy szakértő számára is komoly kihívást jelent. A legeltetési terv másik oldalát a gazdálkodó állatállománya határozza meg (állat fajta, állomány nagyság). Szoftveres háttérrel a többféle szempont optimalizálása jól előkészíthető a szakemberek számára. Ilyen háttérrel a térbeli és időbeli korlátokkal kapcsolatos előírások, valamint a gazdálkodáshoz szükséges legelőszükséglet jól tervezhetővé, és a terv végrehajthatóvá válik.

Természetesen a legeltetési terv bármikor felülírható, amennyiben ezt a természeti feltételek megkívánják.

8.3.2 KASZÁLÁSI TERV KÉSZÍTÉSE

A kaszálási terv lényegében összefügg a legeltetési tervvel, hiszen a téli takarmányszükséglet, valamint a legelőhasználat együttesen adják a legeltetési állattartás alapját. Megfelelő tervekkel azonban a késői kaszálás például, jól összehangolható egy korai legeltetési szakasz kialakításával.

Mindezen szempontok optimalizálásával egy olyan éves tervet lehet kialakítani, amely megmutatja a gazdálkodónak, hogy mikor, hol legeltethet és kaszálhat a gazdálkodási előírások figyelembevételével. Tekintettel arra, hogy az előírásokat, valamint a kezelési egységeket szakemberek állították össze, abból kell kiindulnunk, hogy egy ilyen optimalizálás a természetvédelmi igényeket ki kell, hogy elégítse.

Azonban jelenleg a legeltetési terv adattartalma nem ismert a fenntartási tervekből, vagy egyéb jogszabályi

háttérből. Ennek a hiánynak a kiküszöbölésére, az alábbi adattartalmat tartjuk célszerűnek.

Legeltetési terv – javaslat

1. Legeltetett állat faja
2. Legeltetett állatállomány nagysága
3. Hány gulyában, vagy nyájban legel egyszerre az állomány, és a nyájak nagysága
4. Kezelési egységenként a legelő, vagy kaszáló szakaszok mérete, hektárban kifejezve. Fontos, hogy gazdálkodási szempontból a legelőegységeket ismerjük meg, mert ezek tekinthetők a legelőszakaszok alapegységeinek.

Az állatok napi fűigénye, valamint a gyepek biomaszhozama megítélésünk szerint olyan tudományos adatforrásból származtatandó, amely nem minősül bevitt gazdálkodói bevitt adatnak, azonban az optimalizáláshoz szükséges algoritmusokban fontos tényezők.

8.4 A FENNTARTÁSI TERV ÉS A VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAM ÖSSZEVETÉSE

A fenntartási tervben megfogalmazott kezelési javaslatok és a 2016-2020-as agrárpolitikai támogatási időszak, illetve a hazai Vidékfejlesztési Program releváns támogatási és egyéb pénzügyi eszközeinek összevetése:

- » az 2016-2020-as agrár-környezetgazdálkodási kifizetések
- » az élőhely-fejlesztési célú nem termelő beruházások támogatása
- » a Natura 2000 gye- és erdőterületek kompenzációs kifizetései

Tekintettel arra, hogy a Natura 2000 fenntartási tervek elkészítése és tervezett finanszírozásuk EMVA forrásból valósítható meg, fontos vizsgálni a különböző támogatási formák összhangját,

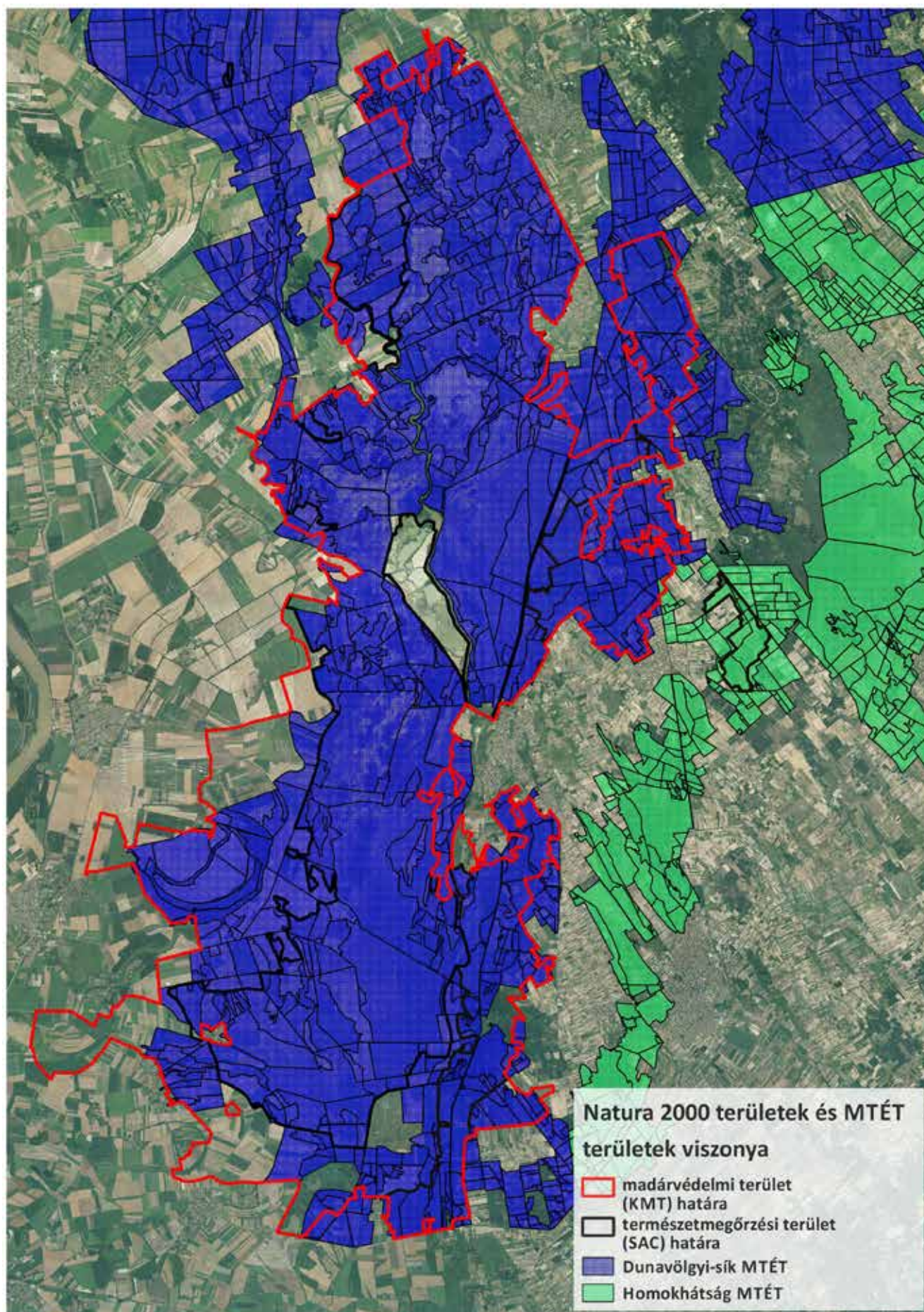
egymásra épülését, illetve az esetleges átfedéseket. Ennek vizsgálatát az Unió jogszabályok is előírják, elsősorban annak tisztázását, hogy egy adott tevékenység csak egyszer finanszírozható Unió forrásból. A Natura 2000 fenntartási tervek tartalmát, a fentieknek megfelelően, az agrár-környezetgazdálkodási kifizetésekkel, a nem termelő beruházásokkal, valamint a már működő Natura 2000 kompenzációs kifizetésekkel indokolt összevetni.

8.4.1 NATURA 2000 ÉS MTÉT TERÜLETI ÁTFEDÉSEK

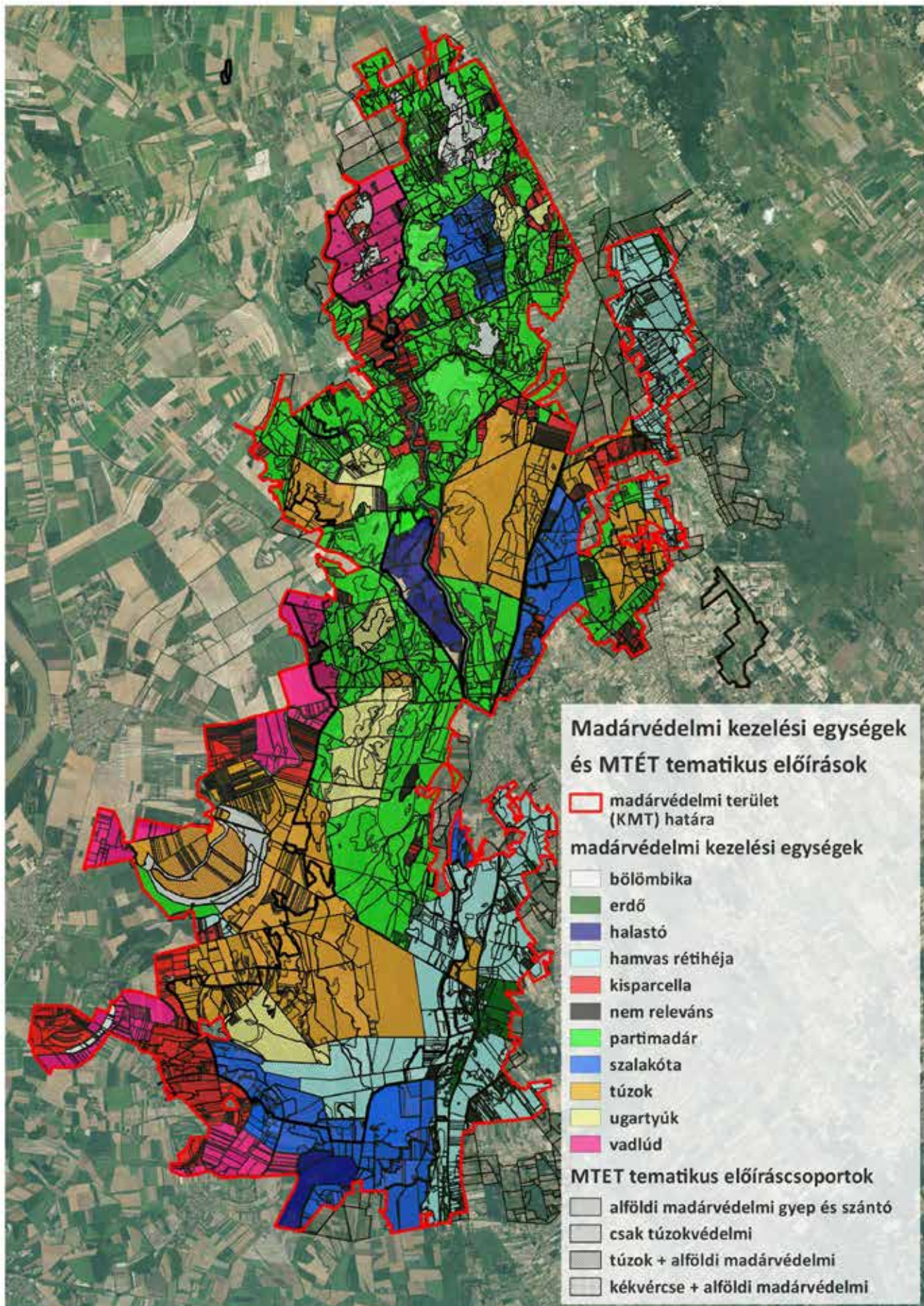
A következő táblázat alapján megállapítható, hogy az agrár-környezetgazdálkodási kifizetéseken belül lehatárolt Magas Természeti Értékű Területek (MTÉT) igen jelentős átfedést mutat a Natura 2000 terület lehatárolásával.

Közelési egység típus	Össz-terület	Szántó				Gyep			nem MTÉT
		csak tűzók	tűzók + al-földi mv	csak alföldi mv	alföldi mv + kék vércse	csak tűzók	tűzók + al-földi mv	csak alföldi mv	
KE 01 Mesterséges, nyílt vízfelületek	729,4	5,9		312,9	1,7	5,9		312,9	410,7
KE 02 Fehér szikes tavak, mint partimadár élőhelyek	866,0	76,8		777,8	259,7	76,8		777,8	11,4
KE 03 Csatornák, árkok	713,2	151,8	19,2	391,8	2,9	151,8	19,2	391,8	150,4
KE 04 Szántók	3114,9	462,0	186,7	1617,8	348,2	462,0	186,7	1617,8	848,5
KE 04.1 Vegyszer- és műtrágya-mentesen művelt extenzív szántók	2584,4	454,3	215,5	1780,8	455,8	454,3	215,5	1780,8	133,8
KE 04.2 Szántó tűzokélőhelyen	2783,7	1711,4	512,3	317,9		1711,4	512,3	317,9	242,1
KE 04.3 Szántó szalakóta-élőhelyen	1269,0	174,8		979,6	172,4	174,7		979,6	114,7
KE 04.4 Vadludas szántók	1956,5		171,8	448,6			171,8	448,6	1336,2
KE 05 Szikes rétek, mint partimadarak élőhelyei	4910,0	1055,2	485,2	3161,0	985,6	1055,2	485,2	3161,0	208,6
KE 05.1 Szikes rétek, mint tűzokélőhelyek	2348,0	1323,6	23,7	999,4		1323,6	23,7	999,4	1,2
KE 05.2 Szikes rétek, mint hamvas rétiheja-élőhelyek	561,3	316,3		223,7		316,3		223,7	21,3
KE 05.3 Szikes rétek, mint szalakóta-élőhelyek	652,6	50,1		538,2	41,4	50,1		538,2	64,4
KE 06 Szikes mocsarak, mint partimadár-élőhelyek	2873,0	883,8	144,3	1694,7	270,2	883,8	144,3	1694,7	150,2
KE 06.1 Szikes mocsarak, mint tűzokélőhelyek	760,2	760,2				760,2			
KE 06.2 Szikes mocsarak, mint bölömbika-élőhelyek	804,9	32,90	43,0	677,7	237,1	32,9	43,0	677,7	51,3
KE 06.3 Szikes mocsarak, mint hamvas rétiheja-élőhelyek	312,6	306,2		6,5		306,2		6,5	
KE 07 Üde gyepek élőhelyvédelmi prioritással	483,7	4,9	259,1	214,8		4,9	259,1	214,8	4,9
KE 07.1 Üde gyepek, mint hamvas rétiheja-élőhelyek	2017,8	233,5	262,9	1389,0	0,4	233,5	262,9	1389,0	132,4
KE 07.2 Üde gyepek, mint partimadár élőhelyek	928,0	207,8	67,7	601,0	163,7	207,8	67,7	601,0	51,5
KE 07.3 Üde gyepek, mint tűzokélőhelyek	1256,0	964,2	2,4	287,4		964,2	2,4	287,4	2,0
KE 07.4 Üde gyepek, mint szalakóta-élőhelyek	224,0	28,0	6,1	186,6	42,2	28,0	6,1	186,6	3,2
KE 08 Száraz gyepek, mint partimadár-élőhelyek	1009,2	95,2	59,7	735,1	216,7	95,2	59,7	735,1	119,2
KE 08.1 Száraz gyepek, mint hamvasrétiheja-, és szalakóta-élőhelyek	1140,8	417,9		707,4	160,4	417,9		707,4	15,6
KE 08.2 Száraz gyepek, mint tűzokélőhelyek	377,6	367,4	6,7	3,5		367,4	6,7	3,5	
KE 09 Természetes erdők	374,0	39,2	24,6	217,3		39,2	24,6	217,3	93,1
KE 10 Tájidegen fafajú telepített erdők	224,9	19,7	5,6	113,4	4,5	19,7	5,6	113,4	86,1
KE 11 Fásorok, facsoportok	76,8	12,0	6,3	40,0	6,7	12,0	6,3	40,0	18,5
KE 12 Beépített területek, utak, vasutak	584,2	105,8	40,4	331,4	64,5	105,8	40,4	331,4	106,7
KE 13 Tanyák	65,7	18,4	5,5	38,6	10,2	18,4	5,5	38,6	3,3
KE 14 Roncsolt élőhelyek	105,9	13,2	14,2	46,9	8,7	13,2	14,2	46,2	32,2
Végösszeg	36108,2	10291,9	2562,9	18840,0	33452,0	10291,9	2562,9	18840,0	4413,3

A Natura kezelési egységek területi átfedése az MTÉT programokkal

A vizsgálat során a különböző tematikus előírás-csoportokat összevetettük a kezelési egységekkel is, amit a következő térkép mutat.

8.4.2 NATURA 2000 ÉS MTÉT ELŐÍRÁS SZINTŰ ÁTFEDÉSEK

A Natura 2000 tervezése a hazai jogszabályoknak megfelelően, hasonló előírásokon alapul, mint az agrárkörnyezet-gazdálkodási kifizetési rendszer. Ez természetszerű, hiszen alapvetően hasonló célokat tűznek ki, valamint hasonló kompenzációs kifizetési formák mentén lehet finanszírozni. Ebből adódóan, az ellenőrizhetőség, valamint a várható hatások miatt az előírások sokszor átfednek.

/ Átfedő előírások száma szántóművelési területeken

Előírások	Natura 2000	AKG
Összes előírás száma (db)	74	65
Átfedő előírások száma (db)	29	29
Ebből támogatott előírás (db)	18	18

A szántó művelésű területek esetében az előírások majdnem fele átfed, vagyis a két program szakmai szempontból nagy hasonlóságot mutat. Külön vizsgálva azokat az előírásokat, amelyekhez az AKG esetén kompenzációs kifizetés is kapcsolódik, látható, hogy az előírások negyede mindkét programban megtalálható.

/ Átfedő előírások száma a gyepek művelésű területeken

Előírások	Natura 2000	AKG
Összes előírás száma (db)	127	46
Átfedő előírások száma (db)	31	31
Ebből támogatott előírás (db)	11	11

Gyep művelésű területek esetében megállapítható, hogy a Natura 2000 előírások sokkal több előírást tartalmaznak. Azonban ez mégsem fedti teljesen a valóságot, mivel sok előírás esetében problémát okoz, hogy míg az AKG előírás több intézkedést összevon egy előírás alá, addig a N2000 esetében ezek egyenként vannak megjelölve, szét vannak szedve. Általánosságban megállapítható, hogy az előírások, bár nagyban hasonlítanak, sajnos nem teljesen feleltethetők meg egymásnak. A hasonló intézkedések közel azonos előírásait fontos lenne összehangoltan kezelni. A gyepek esetében is számos kompenzációhoz kötött előírás fed át.

8.5 ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK

A Natura 2000 fenntartási terv, valamint a 2016-2020 időszak agrár-környezetgazdálkodási kifizetési rendszere igen jelentős területi és szakmai átfedéseket tartalmaz. Azonban sok előírás esetében az volt tapasztalható, hogy az előírások nem feleltethetők meg egymással teljes mértékben, ami egyrészt a gazdálkodók számára problémát okozhat, másrészt a N2000 támogatásának bevezetését nehezíti, valamint túl bonyolulttá teszi. Javaslatként felvetődik az előírások alapos harmonizálása.

A harmonizálást követően lehetőség nyílna olyan kifizetési forma bevezetésére a fenntartási terv esetében, amely összhangba hozható az AKG kifizetéssel úgy, hogy a kettős finanszírozás nem merül fel.

Jelentős különbség az AKG és a N2000 fenntartási terv között, hogy a N2000 sokkal kisebb táji léptékben határoz meg specifikus előírásokat, míg az AKG táji léptéke nagyobb. Ebből eredően, a N2000 sokkal inkább konkrét, mikro, mezo táji szintű kezelési előírásokat javasol. Azonban mind a szántó- mind a gyepterületeken felmerül annak szükségessége, hogy a két programban hasonló célfajok esetén (pl. tűzok) a szakmai szempontokat közelebb kell vinni egymáshoz. Javasolt az előírások számának csökkentése, mivel az esetleges bevezetésnél igen bonyolult előíráshalmaz állna össze, ami mind a gazdálkodónak, mind a kifizetéseket koordináló adminisztrációnak komoly kihívást jelentene.

Dudás László
Kis tűzlepke

9.

Eredmény-alapú
agrár-környezetvédelmi
kifizetési (premizálási)
rendszerek beveze-
tésének lehetőségei
a magyarországi
Natura 2000 területeken

9.0 BEVEZETŐ

Az *eredményalapú kifizetési rendszerek* olyan agrár-környezetgazdálkodási pénzügyi ösztönző rendszerek, amelyekben a *tevékenység-alapú rendszerektől* eltérően, nem egy előírt gazdálkodási művelet elvégzése vagy éppen elhagyása, azaz egy *meghatározott gazdálkodási feladat teljesítése* képezi a kifizetés alapját, hanem valamely *környezeti, biodiverzitás-védelmi eredmény elérése*, egy célkitűzés megvalósulása, illetve, a cél elérése felé tett mérhető elmozdulás, vagy egy már megvalósult cél fenntartása. A cél megvalósításához a gazdálkodó maga választja meg az általa legjobbnak ítélt gazdálkodási módot. A kétféle megközelítés a gyakorlatban tiszta formában ritkán létezik: a jelenleg működő rendszerek e két szélsőség közti skálán helyezkednek el, vagy kombinált megoldások.

Európa országaiban túlnyomórészt a *tevékenység-alapú agrár-környezetgazdálkodási kifizetési rendszerek* az elterjedtebbek, az utóbb években ugyanakkor – éppen az AKG-rendszerek valós környezeti hatásaival és költség-hatékonyságával kapcsolatos

kételyek, dilemmák és viták közepette – mind több érv hangzik el az eredmény alapú, illetve eredmény-orientált módszerek szélesebb körű alkalmazása mellett, amelyek néhány országban többé-kevésbé sikeresen működnek.

A magyarországi agrár-környezetgazdálkodási programok eddigi ciklusai – beleértve a jelenleg futó 2016-2020-ast is – szintén a *tevékenység-alapú rendszerek*hez tartoznak; az programok előírásai néhány elem kivételével dominánsan a gazdálkodás mikéntjére irányulnak. Az eddigi programok környezeti és társadalmi hatékonyságának értékelésével párhuzamosan merül fel, hogy a következő programozás során érdemes lenne a hazai rendszert a fent említett skálán az eredmény-alapú, illetve eredmény-orientált kifizetési szisztémák felé elmozdítani, vagy bizonyos területeken alternatívaként bevezetni. Az eredmény-alapú rendszerek azonban a *tevékenység-alapúakhoz* képest összetettebbek; tervezésükhöz és működtetésükhöz a mezőgazdálkodási szaktudás mellett alapos természetvédelmi, ökológiai ismeretek, naprakész biotikai és környezeti adatbázisok, magas színvonalú agrár-természetvédelmi szaktanácsadói hálózat is szükséges. Az ilyen rendszerek működtetése a gazdálkodók részéről is feltételezi a rugalmasabb hozzáállást, a természetvédelmi célok és kihívások alapos megértését, a természetvédelmi oldallal való szorosabb szakmai együttműködést. Érdemes tehát áttekinteni az eredmény-alapú rendszerek bevezetésének előnyeit és nehézségeit, és azt, hogy hazai szinten hol, milyen mértékben adottak az eredményalapú rendszerek bevezetésének feltételei.

9.1 EREDMÉNY-ALAPÚ RENDSZEREK EURÓPÁBAN

Európa számos országában alkalmaznak eredmény-alapú vagy eredmény-orientált agrár-kifizetési, premizálási rendszereket az adott tagország vidék-fejlesztési programjának elemeként, jellemzően az EMVA forrásaira, és más közösségi forrásokra építve. Kivétel nélkül észak- és nyugat-európai országokról van szó, a legváltozatosabb és legkifinomultabb rendszerek Hollandiában, Franciaországban, Németországban és Svájcban találhatók. A bio-

diverzitás-célkitűzések, amelyeket a gazdálkodóknak meg kell valósítaniuk, egy-egy állatfajhoz/fajcsoporthoz kapcsolódnak, vagy egy adott élőhely fajgazdagságának (jellemzően növényvilágának) megőrzését, javítását célozzák. A megőrzendő fajok a legtöbb esetben mezőgazdasági területekhez kötődő madár-fajok, így egyben ezek a program indikátorai. Az élőhely természetességének, fajgazdagságának indikátorai zömében növény-fajok, illetve növénytársulások.

Az alábbi táblázat a DG Environment vonatkozó [honlapján](#) található részletes anyag alapján foglalja össze az Európában futó, illetve korábban futó eredmény-alapú programok főbb ismérveit.

Programok jellege	Biodiverzitás-célkitűzések	Eredmény- indikátorok	Ország
Fajgazdag gyepek Flowering meadows scheme '07 – '14 Species-rich grassland '00 – '06 Species Rich Grassland Schemes in several Länders '00 – '14	mezofil gyepes élőhelyek (Natura 2000 élőhelyek) fajgazdagságának megőrzése, helyre-állítása	élőhelyek karakteres növényfajainak megléte, sokfélesége (hány faj található meg adott listából)	Németorsz., Franciaország
Féltermészetes legelők Burren Farming for Conservation '10 – '14 Species Rich Grassland '01 – '14	a féltermészetes legeltetett gyepes élőhelyek és a hozzájuk kötődő fajok megőrzése	komplex élőhely-minőségi/természetességi indikátorok: (karakterfajok, talajborítás, fészkelő helynek alkalmas kultúrák megléte, legeltetés negatív hatásainak hiánya)	Írország, Svájc
Mozaikos élőhelyek Ergebnisorientierter Naturschutzplan (ENP) pilot project proposed (AT)	farm/parcella szinten meghatározott élőhely-mozaikos-célkitűzések	farm-specifikusan, helyi szinten meghatározott indikátorok és küszöbértékek: bokrosok borítása, legelésből/kaszálásból kizárt területek aránya, érintetlen, jó természetességű területek aránya (pl. lápok); egyes madárfajok (rozsdás csuk) populációjának nagysága	Franciaorsz., Ausztria

Programok jellege	Biodiverzitás-célkitűzések	Eredmény- indikátorok	Ország
Szőlőültetvények Species Rich Orchards '01 – '14 (CH) Peak District Farm Conservation Scheme '93 – '96	szőlőültetvények természetességének, ökológiai értékének növelése	komplex élőhely-minőségi/természe-tességi indikátorok: vegetáció összetétele (pozitív és negatív értékű fajok vegetáció szerkezete	Svájc
Hagyományos gyümölcsültetvények Orchard Schemes	féltermészetes, fajgazdag gyümölcsösök megőrzése	őshonos gyümölcsfák megfelelő faj- és fajtagazdagságban, koreloszlásban (idős, odvas fák előnyben) és térbeli elhelyezkedésben	Németország, Svájc
Szántóföldi gyomvegetáció program	a szántóföldi kultúrában előforduló gyomtársulások populációinak növelése (a bennük élő állatvilággal együtt)	nem hasznosított ketszikű gyomfajok száma	Németország
Szántóföldek és gyepek fészkelő madárvilága Bird Schemes in several <i>Länders</i> Pastoral management plan '07 – '14 Per clutch trials '93 – '96 Meadow bird agreements '00 – '03 Meadow birds through cooperatives '04 – '14	a mezőgazdálkodás fészkelő fajokra (elsősorban földön fészkelőkre) gyakorolt hatásának kiküszöbölése, mérséklése – konkrétan: a fészkelők pusztulásának megakadályozása	kiválasztott madárfajok fészkeinek száma (fészkelési kísérletek száma) – pl. nagy goda, nagy póling, csigaforogató, piroslábú cankó, mezei pacsiirta, rétihéja-fajok	Hollandia, Németország
Nagytestű ragadozók populációi Golden Eagle Scheme '98 – '14 Large Carnivore Scheme for Lynx and Wolverine '00 – '14	nagytestű madár- és emlős ragadozók populációinak megőrzése, növelése – leginkább az állattartók természetes szándékai ellenére	kirepült / önálló sodott utódok száma, territóriumok száma	Finnország, Svédország
Őshonos/tenyésztett állatfajok, fajták genetikai sokfélesége	agro-biodiverzitás fenntartása az őshonos állatfajok/fajták megőrzésével	őshonos, illetve kipusztulóban lévő állatfajok/fajták száma	Európa-szerte

9.2 AZ EREDMÉNY-ALAPÚ RENDSZEREK BEVEZETÉSÉNEK ELŐNYEI

Az eredmény-alapú kifizetési rendszerekben a gazdálkodók adott természetvédelmi célok elérésére szerződnek, nem pedig bizonyos gazdálkodási feladatok elvégzésére. Ez sokkal egyértelműbb ok-okozati összefüggésbe hozza a természetvédelmi célokat és eredményeket magával a kifizetéssel – csökkentve ezzel a hazai gondolkodásban sajnálatosan elterjedt „többlettámogatás” jellegét. Az eredmény-alapú rendszerek esetében tudható, hogy igazából *miért jár (vagy éppen nem jár) a pénz*. Hangsúlyosabbá válik, hogy a mezőgazdaság valóban lehet többfunkciós: az élelmiszertermelés és a társadalmi haszon mellett *értékes (természetes vagy természetközeli) élőhelyek létrehozása, helyreállítása és fenntartása* is az agrárium közösségi feladatai közé tartozik, és ennek meg is tud felelni.

A gazdálkodók számára a tevékenység-alapú rendszerek gazdálkodási előírásai sokszor nehezen betarthatók és érthetetlenek; nem világos, hogy egy adott előírás milyen természetvédelmi célkitűzéseket milyen módon szolgál – nehéz vele gazdálkodóként azonosulni. Gyakori eset, hogy a gazdálkodó ugyan nem ért egyet az előírással, de mérlegelve a kifizetés összegét, e nélkül is betartja. A biodiverzitással kapcsolatos célkitűzések megvalósítása ugyanakkor jóval összetettebb, mint egy-egy gazdálkodási előírás gépies betartása.

Az eredmény-alapú rendszerek működtetése sokkal inkább igényli a gazdálkodók aktív közreműködését, a rendszer megértését. A gazdálkodóknak a célokat megértve, saját elképzeléseik szerint, tudásuk és tapasztalataik legjavát kell nyújtaniuk, hogy a kitűzött természetvédelmi célkitűzéseket megvalósítsák. Az egyirányú ellenőrzés helyett sokkal hangsúlyosabbá válik a rendszeres konzultáció (pl. kellően képzett tanácsadókkal, természetvédelmi szakemberekkel), a közös tervezés és megvalósítás, előtérbe kerül a vonatkozó kutatásokra való igény, és a kutatási eredmények gyakorlati alkalmazása.

A biológiai sokféleséghez kapcsolódó célkitűzések sokszor csak táji léptékben, több gazdálkodó együttes munkája nyomán valósíthatók meg. A programba beszálló gazdálkodó ezért érdekeltté válik a szomszédos gazdálkodókkal való szakmai egyeztetésben, a közös tervezésben és megvalósításában.

9.3 AZ EREDMÉNY-ALAPÚ RENDSZEREK BEVEZETÉSÉNEK LEGFŐBB KIHÍVÁSAI

/ Természetvédelmi/biodiverzitás-megőrzési célkitűzések pontos meghatározása.

A legfőbb kihívást a környezeti teljesítménnyel, így például, a biodiverzitás-megőrzéssel kapcsolatos célkitűzések pontos megjelölése jelenti. A céloknak elérhetőnek, mérhetőnek, a gazdálkodók által könnyen megérthetőnek és elfogadhatóknak kell lenniük. Az agrárterületek biológiai sokféleséggel kapcsolatos célkitűzéseinek meghatározásához az alábbiak figyelembe vétele mindenképpen szükséges:

- » Melyek a korábbi és a jelenlegi mezőgazdálkodási tevékenységek és milyen hatást gyakorolnak ezek a természeti sokféleségre? Mik a prognosztizálható jövőbeli változási tendenciák, és mik a változás fő hajtóerői?
- » Melyek az adott agrárterülethez kötődő legfontosabb, értékes – védett, közösségi jelentőségű – vagy gazdasági, például, vadgazdálkodási szempontból fontos, veszélyeztetett élőhelyek és fajok? Melyek a legfőbb veszélyeztető tényezők?
- » Melyek azok a gazdálkodási gyakorlatok, amelyek képesek fenntartani, javítani az élőhelyek, fajok állapotát, és melyek azok, amelyek rövidebb, illetve középtávon a leromlásukat, eltűnésüket okozhatják?
- » Melyek azok a biológiai sokféleségre, környezeti állapotra ható veszélyforrások, tendenciák, amelyek *nem* a gazdálkodók döntéseinek, illetve az alkalmazott gazdálkodási gyakorlaton múlnak?
- » Mindezek (a hatások, változások stb.) milyen táji és időléptékkel jellemezhetők?

A hazai gyakorlatban a külön jogszabállyal kijelölt országos védett területek *természetvédelmi kezelési tervei*, illetve az ezeknél nagyságrenddel nagyobb területet lefedő *Natura 2000 fenntartási tervek*⁹ meghatároznak viszonylag konkrét természetvédelmi célkitűzéseket: például, egy adott faj állománya, vagy annak növekedése; egy adott élőhelytípus területi kiterjedése vagy annak növekedése; az élőhely természetességi mutatóinak javulása, élőhelyi összeköttetések erősödése. A hosszú távú célkitűzések mellett az agrár-környezetgazdálkodási programok ciklusidejéhez jól illeszthető, meghatározott időszakokra (pl. 5 vagy 10 évre) vonatkozó célkitűzéseket is találhatunk ezekben az anyagokban.

A 275/2004-es Natura 2000 kormányrendelet értelmében (4. § (1)) *A Natura 2000 területek lehatárolásának és fenntartásának célja az azokon található, az 1-3. számú mellékletben meghatározott (t.i. európai közösségi jelentőségű) fajok és a 4. számú mellékletben meghatározott élőhelytípusok kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzése, fenntartása, helyreállítása, valamint a Natura 2000 területek lehatárolásának alapjául szolgáló természeti állapot, illetve a fenntartó gazdálkodás feltételeinek biztosítása.*

Egy-egy Natura 2000 terület szintjén tehát, a fenti általános célokat a terület-specifikus prioritásokra és természetvédelmi célkitűzésekre épülő Natura 2000 fenntartási tervek értelmezik: összefoglalják a védendő értékeket és a természetvédelmi célkitűzéseket, valamint felvázolják a legfontosabb veszélyeztető tényezőket, illetve az értékek megőrzése és a veszélyek mérséklése érdekében adható természetvédelmi-gazdálkodási válaszokat, kezelési javaslatokat. A Natura 2000 fenntartási tervekben található, zömmel tevékenység-alapú konkrét előírások mellett gyakran szerepel az adott előírás indoklása, magyarázata is, ami egy apró, de fontos lépés az eredmény-alapú rendszerek felé.

Natura 2000 területeken az eredmény-alapú rendszerek szempontjából elrendő célként jelölhető meg az adott területen előforduló élőhelyek és fajok kedvező természetvédelmi helyzetének fenntartása, javítása, helyreállítása. A kedvező természetvédelmi helyzet (*Favourable Conservation Status - FCS*) komplex fogalom, amelyet az Élőhelyvédelmi Irányelv a következőképpen határoz meg¹⁰,

⁹ A természetvédelmi prioritások és célkitűzések rövid leírása az egyes területek vonatkozásában korábban elkészültek, ezek képezik az alapját a Natura 2000 fenntartási tervek vonatkozó fejezetének.

¹⁰ 92/43/EEC - Élőhelyvédelmi Irányelv 1. cikk

Egy természetes élőhely védettségi helyzete (védelmi helyzete): a természetes élőhelyet és jellegzetes fajait érintő azon hatások összessége, amelyek a 2. cikkben meghatározott területen belül hosszú távon befolyásolhatják az élőhely természetes kiterjedését, szerkezetét és funkcióit csakúgy, mint jellegzetes fajainak hosszú távú fennmaradását.

Egy természetes élőhely védettségi állapota abban az esetben minősül „kedvezőnek”, ha:

- » természetes kiterjedése és az azon belül található területek nagysága állandó vagy növekvő, továbbá,
- » hosszú távú fennmaradásához szükséges sajátos szerkezete és funkciói biztosítottak, és valószínűleg a belátható jövőben is biztosítottak lesznek, továbbá,
- » jellegzetes fajainak védettségi helyzete az i) pontban meghatározottak szerint kedvezőnek minősül;

Egy faj védettségi helyzete: a fajt érintő azon hatások összessége, amelyek a 2. cikkben meghatározott területen belül hosszú távon befolyásolhatják a faj populációinak eloszlását és sűrűségét.

A védettségi helyzet abban az esetben minősül „kedvezőnek”, ha:

- » az érintett faj populációinak dinamikájára vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a faj képes hosszú távon fenntartani magát természetes élőhelyének életképes alkotórészeként, továbbá
- » a faj természetes előfordulási területe nem csökken, és valószínűleg a belátható jövőben sem fog csökkenni, továbbá
- » kellő nagyságú élőhely áll rendelkezésre jelenleg és valószínűleg a jövőben is a faj populációinak hosszú távú fennmaradásához;

A kedvező természetvédelmi helyzetnek ugyanakkor egységes, tudományos konszenzuson alapuló meghatározása nincs. A kedvező természetvédelmi helyzet megítélésére alkalmazott megközelítések fajok esetében populációmérettel, élőhely esetében a borítással, a populáció/borítás dinamikájával, változási trendjeivel, az ökológiai sajátosságok és funkciók meglétével, ökológiai igények teljesülésével, illetve történeti szempontokkal (egykori elterjedés) foglalkoznak.

A természetvédelmi helyzet *valamihez képest kedvező*, meghatározásához, a folyamat mérhetőségéhez szükséges egy viszonyítási érték megadása. Ezt a viszonyítási alapot adhatja az egyes fajok és élőhelyek kedvező referenciaértéke (*Favourable Reference Value - FRV*). A cél ezen (jelenlegi vagy múltbeli) küszöbérték – például, borítás, állomány nagyság, populációméret elérése, illetve megőrzése. Sajnos azonban ezt az értéket egzakt formában hazai szinten sem élőhelyek, sem fajok esetében ez idáig nem sikerült meghatározni – de ebben az EU egyéb tagállamai sem állnak jobban.

A célok meghatározásához szükségszerűen ki kell ragadnunk egy vagy több elemet (fajt vagy annak populációját, társulást, élőhelytípust) a terület komplex biológiai sokféleségéből. A célok megfelelő kitűzéséhez és az értékeléshez rendszerszinten kell ismerni egyrészt az alkalmazott gazdálkodási mód várható hatásait az adott elemre vonatkozóan, továbbá, rendszerszinten kell ismerni az adott elem(ek) és a terület teljes biológiai sokféleségének összefüggéseit. Egy-egy faj prioritásként való kiemelése és a terület ilyen irányú kezelése más fajokra, élőhelyekre akár negatív hatással is lehet. Ezt mérlegelni kell.

Végül a biodiverzitás célok kitűzésekor figyelembe kell venni, hogy az elérésük a legtöbb esetben nem kizárólag a mezőgazdálkodáson, hanem az érintett szektorok közös elkötelezettségén és munkáján múlik. Például, pusztai madárközösségek hosszú távú megőrzése szempontjából három fő ágazat, azaz a *mezőgazdálkodás* (szántóföldi és gyepgazdálkodás), a *vízgazdálkodás* és a *vadgazdálkodás* szempontjainak egymással, valamint a természetvédelmi célokkal való összehangolása a leginkább meghatározó. Ezt egészíti ki a jóval kisebb területeken előtérbe kerülő *halastavi gazdálkodás* és *erdőgazdálkodás*. Mivel a megőrzési célok a gazdálkodás által valósulhatnak meg, annak gazdasági és társadalmi szempontból is életképesnek, értelmezhetőnek kell maradnia.

/ Biotikai adatok elérhetősége, aktualitása

Az érintett élőhelyekkel és fajokkal kapcsolatos megbízható, releváns és rendszeresen frissülő biotikai adatok megléte és hozzáférhetősége alapvető az eredmény-alapú rendszerek működtetése szempontjából. A hazai gyakorlatban az állami természetvédelem által végzett biotikai adatgyűjtés nagyrészt az országos jelentőségű védett területekre, kisebb mértékben pedig a nem védett Natura 2000 területekre fókuszál, ezen belül (a védett területeken) a védett és fokozottan védett fajokra, a Natura 2000 területeken belül pedig a jelölőfajokra és –élőhelyekre irányul. A védett és Natura 2000 hálózaton

kívül eső területekről nagyon kevés információ áll rendelkezésre – annak ellenére, hogy az uniós irányelvek értelmében a közösségi jelentőségű fajok és élőhelyek megőrzése azok teljes elterjedési területén tagállami kötelezettség.

Országos lefedettséget adó, talán legfontosabb használható adatforrás a Magyar Madártani Egyesület önkéntesei által gyűjtött

évtizedes adatsor a közönséges madárfajokról (MMM – Mindennapi Madaraink Monitoringja), a ritka és telepesen fészkelő madárfajokról (RTM), valamint a vonuló vízimadarakról (VVM).

Az adatok még a védett és a Natura 2000 területeken belül sem „egyenszilárdságúak”: nem minden faj/élőhely esetében beszélhetünk valóban friss állomány-, illetve borítottság-természetesség adatokról. További probléma, hogy az állományadatok, illetve élőhelyek esetében a borításra vonatkozó adatok mennyire érzékeny indikátorok, szemben például, egyes madárfajok költéssiker-adataival.

Túzok

(*Otis tarda*)

Állandó madár.
Fokozottan védett.
Magyarországi állománya a 20. század második felében drasztikusan lecsökkent és alacsony szinten állandósult.
Natura 2000 jelölőfaj.

A kakas nyaka igen vastag, a mellén vörhenyes, széles írv húzódik, dürgéskor kifordított fehér tollruhája jellegzetes. A tyúk kisebb méretű, szerényebb színezetű. Háta mélyvörös alapon feketén keresztcsávózt.

Pulyka-nagyságú, erőteljes megjelenésű madár.

Mindkét nemre jellemző az erőteljes szárnyak feltűnő világos színe.

Mit tehet a gazdálkodó?

Fészkelőhelyek védelme: Költési időben az ember vagy jármű közvetlen közeléből felriadó tűzok észlelése esetén – amely fészkekre utal – fontos a munkavégzés felfüggesztése és a nemzeti park igazgatóság természetvédelmi szakembereinek értesítése. A tűzokos területeken a kaszálás során vadriasztó lánc használata és madárbarát kaszálási mód alkalmazása „kötelező” elvárás a gazdálkodóktól. Fészkelőhelytől április 15. és július 15. között fokozott figyelemmel történő munkavégzés, illetve a talajművelés, kaszálás, vegyszerezés mellőzése szükséges.

Táplálékforrás biztosítása: Vegyszermeltes műveléssel/vegyszermeltes szegélyek kialakításával megfelelő rovar- és gyökértáplálék biztosítható a fiókanevelési időszakban. A tél végéig fennhagyott tarló segíti a faj téli táplálékforrásának biztosítását. Az őszi vetésű repce a tűzok számára értékes téli és kora tavaszi táplálék. Kemény teleken a repcétábláról széles sávban el kell távolítani a havat, hogy táplálékhoz jussanak a madarak.

Élőhelyfejlesztés: Visszatérően használja dürgő- és költőhelyeit, így ezek védelme kiemelkedő fontosságú. A termőhelyi adottságoknak (talajtípus, vízellátottság) megfelelő művelési forma alkalmazása hozzájárul a költőhelyek kíméletéhez. Kaszálás során visszahagyott búvósávok segíthetik biztonságos fészkelést.

JAN	FEB	MAR	APR	MAJ	JUN	JUL	AUG	SEPT	OKT	NOV	DEC
E	E	E	E	P	P	K	K	K	K	E	E

RITKA PÁRVÁLASZTÁS KÖLTÉS ELŐFORDUL

A tyúk, különösen a szaporodási időszakban, rendkívül rejtett életmódot folytat. Veszély esetén a fészken ülő, vagy fiókat vezető madár lapulva próbál elrejtőzni, gyakran a traktor elől csak 1-2 méter távolságból ugrik fel. A költő tyúkok és fiókák rejtőszíniük segítségével tökéletesen belesimulnak környezetükbe. Költési időn kívül már messziről menekülnek. Röpte erőteljes.

Előfordulás

Vigázó, óvatos madár, élőhelye a nyílt, pusztai környezet. Dürgőhelyei főként a szikes gyepeken és az azokat övező szántóterületeken vannak, de költésre a magasabb fűvű sztyepp- és mocsárterek, illetve ezek területén kialakított szántók a legalkalmasabbak. Hozzáférhető táplálék hiányában – kérges hóborítás esetén – egészen Dél-Európáig elkóborol. Európában csökkenő állományú.

Költés

Földön fészkel, fészkalja általában 2, ritkán 1-3 tojásból áll. A tojáslakás április második felében kezdődik, de a fészkelőhely feltérképezését már március közepétől végzik a tyúkok. A négy hétig tartó költést követően a fiókák még további 6-8 hétig fokozott veszélynek vannak kitéve, mivel ilyenkor még röpképtelenek.

Táplálék

Mindenevő. Változatos tápláléka főként rovarokból (bogarak, sáskák stb.) áll, de kisebb rágcsálókat is fogyaszt. Emellett rendszeresen eszik magvakat és zöld növényi részeket is. Fiókái a tyúk kíséretében, eleinte kizárólag rovarokkal táplálkoznak, 2-3 hetes koruktól fogyasztanak növényi táplálékot is. Nyár végétől tarlókon, friss vetésű lucernaföldeken, őszi vetésekben táplálkozik. Télen elsődleges tápláléka az őszi káposztarepce áttelelő, zöld levele.

Megbízható eredmény-indikátorok definiálása

A biodiverzitás-védelmi célkitűzés maga (pl. adott madárfaj területi állományának növelése, ennek stabilizálása) ritkán alkalmas indikátornak, mert megvalósulása (vagy meg nem valósulása) hátterében összetett folyamatok, változók állhatnak. Ennek kiküszöbölésére úgynevezett eredmény-indikátorokat célszerű alkalmazni, amelyek egy-egy gazdálkodói döntés, alkalmazott technológia hatását specifikusan, gyorsan és hatékonyan képesek kimutatni. Az adott faj területi előfordulásának szaporodásának és ökológiai igényeinek alapos ismeretében egyértelmű következtetések vonhatók le egy adott gazdálkodási gyakorlat (pl. kaszálás időpontja, módja, zavarás mértéke stb.) és annak biológiai sokféleségre gya-

korolt hatása között. Ilyen esetben reális például, az adott faj költéssikerére vonatkozó célkitűzéseket megfogalmazni.

Az indikátorokat – csak úgy, mint a célkitűzéseket – terület-specifikusan szükséges meghatározni. Az indikátorok mérésében a kifizető szervezet és a civil, illetve állami természetvédelem munkatársainak az eddiginél szorosabb együttműködése szükséges, kiegészülve a tudományos kutatói oldal képviselőivel. Fontos

azonban, hogy az indikátor a gazdálkodó számára is átlátható, mérhető és ellenőrizhető, a mérés pedig megbízható legyen, és követhető legyen az összefüggés az általa végzett tevékenység és annak hatása között. A gazdálkodók program iránti bizalmát, tudását képzések, kiadványok erősíthetik – ilyenek például, az MME által készített, gazdálkodóknak szánt madárhatározók. A nyugat- és észak-európai rendszerek esetében hasonló határozókönyvek, növényhatározók, felismerő lapok segítik a gazdálkodókat.

Az célkitűzésekhez hasonlóan, az indikátorok esetében is alapvető a bázisadatok elérhetősége – és annak mérése, hogy mihez képest történt az elmozdulás a kitűzött cél felé. Az indikátor, mérőszám, stb. megbízhatóan összefüggésben kell, hogy legyen a gazdálkodási gyakorlattal: tudni kell, milyen mértékű a „zaj”, azaz más faktorok hatása az adott indikátor esetében. Környezeti indikátorok esetében ez közel sem egyértelmű – ennek megfelelő kutatási háttér kell, amely kísérletet tesz arra, hogy a különböző faktorok relatív hatását súlyozva, a tapasztalt eredményből következtetés levonását tegye lehetővé. Ez ugyanakkor rendkívül hely/ eset-specifikussá teszi az indikátort, hiszen a „zaj” összetétele, erőssége változó.

Összetett, élő rendszerekben a különböző anyagáramok és visszacsatolási hurkok eredményeképpen az összefüggések nem lineárisak, egyes hatások késleltetve – adott esetben bőven egy AKG program időtartamán túl – jelentkeznek. Mintha az autó kereke nem akkor és nem annyit fordulna, ahogy és amikor a kormány mozdul. Az célok kitűzése és az indikátorok kiválasztása során ez fokozott körültekintést igényel.

Az Európában működő eredmény-alapú AKG-programokban alkalmazott eredmény-indikátorokról és gazdálkodóknak, tanácsadóknak szánt segédanyagokról az Európai Bizottság vonatkozó honlapján található részletes összefoglaló.

9.4 EREDMÉNY-ALAPÚ RENDSZEREK ALKALMAZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A MAGYARORSZÁGI NATURA 2000, ILLETVE MTÉT TERÜLETEKEN.

/ Miért az MTÉT-eken?

Az eredmény-alapú rendszerek hazai gyakorlatba való bevezetésére a Magas Természeti Értékű Területek (MTÉT-ek) tűnnek a legalkalmasabbnak. A rendszert pilot jelleggel az MTÉT-ek Natura 2000 érintettségű részére érdemes kidolgozni, majd kiterjeszteni az MTÉT-ek teljes területére – olyasféléképpen, mint a jelenlegi támogatási ciklusban a zonális célprogramok.

A hazai MTÉT területek mintegy 52%-ban Natura 2000 védettségűek, így itt áll leginkább rendelkezésre az a tudományos háttér és a területre vonatkozó biotikai adattömeg az egyes fajok és élőhelytípusok előfordulásáról, illetve kiterjedéséről, természetvédelmi helyzetükről, előfordulásuk és kiterjedésük változási tendenciáiról, amely alapot jelenthet az eredmény-alapú programok tervezéséhez, beindításához és követéséhez. Ezeken a területeken koncentrálódik az az ökológiai, természetvédelmi szakmai tudás és figyelem, amely nélkülözhetetlen a folyamatok (romló, javuló tendenciák) megértéséhez, az ok-okozati összefüggések leírásához.

MTÉT	Natura 2000 (ha)	nem Natura 2000 (ha)	Összesen (ha)
Védett	301345,26	5578,96	306924,22
Nem védett	410206,34	646728,98	1056935,32
Összesen	711551,60	652307,95	1363859,54

Magyarországi MTÉT-ek Natura 2000 státusa és védettsége - területi kiterjedés (ha)

MTÉT	Natura 2000	nem Natura 2000	Összesen
Védett	22,09%	0,41%	22,50%
Nem védett	30,08%	47,42%	77,50%
Összesen	52,17%	47,83%	100,00%

Magyarországi MTÉT-ek Natura 2000 státusa és védettsége - területi arányok (%)

További érv az MTÉT-ek mellett, hogy az eredmény-alapú rendszerek ott működtethetők hatékonyan, ahol a meglévő jó természeti állapotot – és az ehhez kapcsolódó természetkímélő (gyakran hagyományosnak címkézett) gazdálkodást kell fenntartani vagy javítani (és azután fenntartani), nem pedig ott, ahol jelentős mértékben degradált élőhelyeket kell rehabilitálni, újrat teremteni. Új élőhelyek létrehozása esetén az eredmények lassabban jelentkezhetnek (akár túlnyúlva az adott agrártámogatási cikluson), illetve gyakrabban térnek el a „várttól”, mint

az adott természeti állapot fenntartásakor. Élőhely-rekonstrukciók és élőhely-kialakítások finanszírozására a tevékenység-alapú kifizetési rendszerek, továbbá a nem termelő beruházások támogatásai alkalmasabbak.

A védett és Natura 2000 területek esetében a területek kezelési és fenntartási terveiben rendelkezésre állnak azok a természetvédelmi célkitűzések és főként prioritások, amelyek a kezelés irányait meghatározzák. Például: egy adott területet a tűzok megőrzése érdekében kezelünk a mélyen fekvő területek kilegeltetésével – ezzel kedvezőbb helyzetet teremtünk a tűzoknak és a hasonló ökológiai igényű (pl. földön fészkelő, nyílt pusztai területeket preferáló) fajoknak, élőhelyeknek, táplálékállataiknak stb., a kezelés ugyanakkor hátrányt jelent például, az összefüggő nádas élettereket kedvelő fa-

jok számára. Natura 2000 területeken tehát, a célkitűzések rendelkezésre állnak, „már csak” a célkitűzéshez rendelt eredmény-indikátorok kiválasztása a feladat.

Mindezek mellett az eredmény-alapú rendszerek ösztönözhetik mindazokat a terepi és egyéb kutatásokat, amelyekkel az adott terület élővilágával, környezeti adottságaival, továbbá, az egyes földhasználatok hatásaival kapcsolatos ismeretek pótolhatók, illetve frissíthetők/frissen tarthatók.

/ A bevezetés feltételei és lehetőségei

Az érintett szereplők – így elsősorban a gazdálkodók, az agrár- és környezetvédelmi hatóságok és kifizető ügynökségek számára az eredmény-alapú rendszerek bevezetése az eddigi hazai gyakorlattól jelentősen eltérő, újszerű kihívásokat jelent. Erőforrásokat kell ezért szánni a megfelelő képzések tervezésére és lebonyolítására, továbbá, az ehhez szükséges képzési anyagok elkészítésére.

A program részvételi tervezése: az érintettek körének megfelelő kiválasztásával az eredmény-alapú rendszerek a tevékenység-alapúaknál jobb lehetőséget teremtenek a program valódi közösségi részvételen alapuló tervezésére. Ebben felhasználhatók a korábbi, illetve a programhoz kapcsolódó megalapozó kutatások.

A hazai gyakorlatban a legvalószínűbben megvalósítható a tevékenység-alapú és az eredmény-alapú rendszerek valamilyen kombinált formája, amelyben a két típus eltérő arányokban egészíti ki egymást.

Erre többféle lehetőség is kínálkozik:

- » A horizontális, tevékenység-alapú AKG-programok kiegészíthetők következő szintként eredmény-alapú előírásokkal: többlet kifizetés adható pl. apróvadfajok (fogoly, fácán, nyúl) jelenléte esetén.
- » Az eredmény-alapú rendszerek helyettesíthetik az MTÉT területeken igénybe vehető zonális programokat. Minimál megoldásként megfontolandó a tűzokvédelmi szántó- és gyepprogramok részbeni vagy teljes átstrukturálása eredmény-alapúvá.
- » Megfontolandó, hogy a legtöbb természeti értékkel bíró Natura 2000 és MTÉT területek esetében az alacsony környezeti hozzáadott értékkel bíró horizontális programok ne legyenek pályázhatók, itt csak döntően eredmény-alapú rendszerekben lehessen pályázni.

/ Célkitűzések táji szintű teljesülése

A célok teljesülése, illetve az indikátorok kedvező alakulása sok esetben nem egy-egy gazdálkodón múlik. Egyszerű, közvetlen indikátorok esetében is, mint amilyen lehet például, a tűzokvédelmi sikere, alapvető, hogy valódi eredmények tájleptékben, több gazdálkodó közös munkája nyomán születhetnek. Ennek okán az eredmény-alapú rendszerek bevezetése alapvetően feltételezi és megkívánja a gazdák közötti összefogást, kommunikációt. A program ösztönző rendszereibe beépítendő a premizálása, ha az adott térség gazdálkodói – a közös környezeti célkitűzés és teljesítmény érdekében együttműködnek, szövetkeznek. Ez megoldható például, a minimum terület/minimum gazdálkodó-szám megadásával, azzal, ha csak szövetkezetek/gazdálkodói csoportok pályázhatnak, mint Svédország, Hollandia, Svájc esetében, vagy a pontozási rendszer kialakításával: plusz pont jár a csoportos pályázatért, avagy például, pontlevonás jár azért, ha a szomszéd a horizontálisba lép be.

Ennek nyomán remélhető, hogy a gazdálkodók érdekeltté válnak abban, hogy a szomszédos gazdálkodót is bevonják a programba, meggyőzzék, és hosszabb távon szakmailag együttműködjenek.

9.5 KAPCSOLÓDÓ MEGLÉVŐ ÉS TOVÁBBI LEHETSÉGES KUTATÁSOK

- » A Pannon gyepek élőhelykezelése Magyarországon című LIFE eredmények (pl. gyepgazdálkodási kézikönyv) tovább vihetők a megfelelő biodiverzitás-célok és eredményindikátorok kialakítása érdekében.
- » A tevékenység/előírás alapú rendszereket sok kritika éri gazdálkodói oldalról, miszerint az előírások betarthatatlanok, nem következetesek, nem érthetők. A környezet- és természetvédelmi célkitűzések (pl. egyes fajok megóvása, mozaikosság kialakítása, stb.) ismeretében milyen módszereket választana a gazdálkodó hogy megvalósítsa azokat? Ezek a kutatások jól illeszthetők az MTA ÖK korábbi, a gazdálkodók hagyományos ökológiai tudását feltáró vizsgálataihoz.
- » Hasonlóképpen kutatások végezhetők – ilyenekre a Natura 2000 fenntartási tervek esetében láttunk már példát – arra nézvést, hogy milyen környezeti, táji változásokat érzékelnek a gazdálkodók, és miképpen értékelik ezeket a gazdálkodás, a terület egésze szempontjából? Milyen jövőt jósolnak a területnek és a gazdálkodásnak, min változtatnának, ha tehetnék?
- » A 2016-ban induló tűzokvédelmi LIFE az agrárgazdasági, ökológiai és társadalomtudományi szakmaiságot is felvonultatja, így kiválóan alkalmas lenne egy eredmény alapú tűzokos célprogram (és akár más madár- és élőhelyvédelmi programok) megalapozására és kialakítására és primer tesztelésére is 2021/22 során.
- » Precíziós gyepgazdálkodás lehetőségeinek kialakítása Natura 2000 és MTÉT területeken

Dudás László

Fecskefarkú lepke

Felhasznált irodalom

3. FEJEZET: ERDŐS TERÜLETEK FENNTARTÁSI TERVEI ÖSSZEÁLLÍTÁSÁNAK NÉHÁNY KONCEPCIONÁLIS KÉRDÉSE

ÁLTALÁNOS SZAKMAI ANYAGOK

- Aszalós R. – Gálhidy L. (szerk.) (2016): Natura 2000 erdőterületek kezelése. (Bábkalács Füzetek 20.)
– Bükk Nemzeti Park Igazgatóság, Eger, 56 pp.
- Bartha D. (2013): Természetvédelmi élőhelyismeret. – Mezőgazda Kiadó, Budapest, 213 pp.
- Bölöni J. – Molnár Zs. – Kun A. (szerk.) (2011): Magyarország Élőhelyei. Vegetációtípusok leírása és határozója, ÁNÉR 2011.
– MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete, Vácrátót, 441 pp.
- Fekete G. – Molnár Zs. – Horváth F. (szerk.) (1997): A magyarországi élőhelyek leírása, határozója és Nemzeti Élőhelyosztályozási Rendszer. (Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer II. Magyarországi élőhelyek)
– Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, 374 pp.
- Frank T. (szerk.) (2000): Természet–Erdő–Gazdálkodás.
– Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület & Pro Silva Hungaria Egyesület, Eger, 214 pp.
- Frank T. – Szomorad F. (2014): Védett erdők természetességi állapotának fenntartása és fejlesztése. (Rosalia Kézikönyvek 2.)
– Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest, 160 pp.
- Haraszthy L. (szerk.) (1984): Magyarország fészkelő madarai. – Natura, Budapest, 246 pp.
- Haraszthy L. (2013): Értéktörző gazdálkodás Natura 2000 területeken. – Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, 92 pp.
- Haraszthy L. (szerk.) (2014): Natura 2000 fajok és élőhelyek Magyarországon. – Pro Vértes Közalapítvány, Csákvár, 956 pp.
- Hawke, C. – José, P. (2002): A nádasok kezelése gazdasági és természetvédelmi szempontok szerint.
– RSPB – MME, Budapest, 163 pp.
- Illyés E. – Bölöni J. (szerk.) (2007): Lejtőssztyepek, löszgyepek és erdőssztyepprétek Magyarországon.
– MTA-ÖBKI, Budapest, 236 pp.
- Kelemen J. (szerk.) (1997): Irányelvek a füves területek természetvédelmi szempontú kezeléséhez.
– TermészetBúvár Alapítvány Kiadó, Budapest 388. pp.
- Kun A. – Molnár Zs. (szerk.) (1999): Élőhely-térképezés.
(Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer XI. Élőhely-térképezés) – Scientia Kiadó, Budapest, 174 pp.
- Pongrácz Á. – Horváth M. (2010): Javaslat a fokozottan védett ragadozómadár- és bagolyfajok, valamint a fekete gólya fészkelőhelyei körül alkalmazandó időbeni és területi korlátozásokra. – Heliaca 8: 104-107.
- Rév Sz. – Marticsek J. – Fülöp Gy. (szerk.) (2008): Természetvédelmi szempontú gyephasznosítás. – DINPI, Budapest, 48 pp.
- Varga B. (2013): A folyamatos erdőborítás fenntartása melletti erdőgazdálkodás alapjai. (Silva Naturalis 1.)
– Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 251 pp.
- Viszló L. (szerk.) (2011): Természetkímélő gyepgazdálkodás. Hagyományőrző szemlélet – modern eszközök.
– Pro Vértes Természetvédelmi Közalapítvány, Csákvár, 270 pp.

Council Directive of 2 April 1979 on the conservation of wild birds (79/409/EEC) // az Európai Parlament és a Tanács 79/409/EGK irányelve (1979. április 2.) a vadon élő madarak védelméről

Council Directive of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora (92/43/EEC) // az Európai Községek Tanácsa 92/43/EGK irányelve (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről

Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. tv.

153/2009. (XI. 13.) sz. FVM rendelet Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény végrehajtásáról

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. tv.

275/2004. (X. 8.) sz. korm. rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről

201/2006. (X.2.) sz. korm. rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről
275/2004. (X. 8.) korm. rendelet módosításáról

266/2008. (XI. 6.) sz. korm. rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről
275/2004. (X. 8.) korm. rendelet módosításáról

337/2013. (IX. 25.) sz. korm. rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről
275/2004. (X. 8.) korm. rendelet módosításáról

14/2010. (V. 11.) sz. KvVM rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészekről

12/2005. (VI. 17.) sz. KvVM rendelet a fokozottan védett növény-, illetve állatfajok élőhelyén és élőhelye körüli korlátozás elrendelésének részletes szabályairól

96/2011. (X. 17.) sz. VM rendelet a 2011. évi körzeti erdőtervezésre vonatkozó tervezési alapelvekről, valamint az érintett körzeti erdőtervek alapján folytatott erdőgazdálkodásról

85/2012. (VIII. 6.) sz. VM rendelet a 2012. évi körzeti erdőtervezésre vonatkozó tervezési alapelvekről, valamint az érintett körzeti erdőtervek alapján folytatott erdőgazdálkodásról

60/2013. (VII. 19.) sz. VM rendelet a 2013. évi körzeti erdőtervezésre vonatkozó tervezési alapelvekről, valamint az érintett körzeti erdőtervek alapján folytatott erdőgazdálkodásról

47/2014. (IV. 24.) sz. VM rendelet a 2014. évi körzeti erdőtervezésre vonatkozó tervezési alapelvekről, valamint az érintett körzeti erdőtervek alapján folytatott erdőgazdálkodásról

45/2015. (VII. 28.) sz. FM rendelet a 2015. évi körzeti erdőtervezésre vonatkozó tervezési alapelvekről, valamint az érintett körzeti erdőtervek alapján folytatott erdőgazdálkodásról

43/2012. (V. 3.) sz. VM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a Natura 2000 területek fenntartási terveinek készítéséhez nyújtandó támogatás igénybevételének részletes szabályairól

269/2007. (X. 18.) sz. korm. rendelet a NATURA 2000 gyepterületek fenntartásának földhasználati szabályairól

ÚTMUTATÓK

EUR27 (2007): Interpretation Manual of European Union Habitats / European Commission, DG Environment, Brussels, 144 pp.

VÁTI (2009): Módszertani útmutató. A 2006/18/176.02.01 számú átmeneti támogatás keretében megvalósult „Natura 2000 területek fenntartási tervének elkészítése és ehhez kapcsolódó szolgáltatások elvégzése” című projekt során megfogalmazódott tervezési tapasztalatok és javaslatok. – VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft., Budapest, 93 pp.

KvVM (2010): Szakmai háttéranyag a hazai Natura 2000 területek kijelölésének alapjául szolgáló erdei élőhelytípusok kezelési irányelveinek meghatározásához. – KvVM Természetvédelmi Szakállamtitkárság, Budapest, 78 pp.

VM (2013): Útmutató a Natura 2000 fenntartási tervek készítéséhez.
– VM Természetmegőrzési Főosztály, Budapest, 29 pp. + mellékletek

FM (2014): Útmutató a Natura 2000 fenntartási tervek készítéséhez.
– VM Természetmegőrzési Főosztály, Budapest, 28 pp. + mellékletek

ADATBÁZISOK

- » Standard Data Form (SDF) – legfrissebb adatbázis: 2014
- » Natura 2000 adatlapok (www.termeszetvedelem.hu)
- » Országos Erdőállomány-Adattár

WEBOLDALAK

- » www.ec.europa.eu/environment/nature (European Commission)
- » www.termeszetvedelem.hu (Vidékfejlesztési Minisztérium)
- » www.natura.2000.hu (VM + Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület)
- » www.naturaterv.szie.hu (Szent István Egyetem)
- » nemzeti parkigazgatóságok weboldalai

5. FEJEZET: VADGAZDÁLKODÁSI JAVASLATOK NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK KÉSZÍTÉSÉHEZ

Katona, K., Bleier, N., Hejel, P., Fehér, Á., Szemethy, L. (2013a): Terepi módszertani segédlet a vadonélő patás fajok erdei élőhelyeken megfigyelhető hatásainak méréséhez. Patamat Bt., Vértessomló. 14. pp.

Katona, K., Hejel, P., Szemethy, L. (2013b): Terepi módszertani segédlet a vadonélő patás fajok jelenlétére, élőhely-használatára utaló jelek felismeréséhez. Patamat Bt., Vértessomló. 16. pp.

Szemethy, L., Katona, K., Csányi, S., Hajdu, M., Hejel, P., Bleier, N. (2013): A vadhatás mérésének módszertani problémái. Erdészeti Lapok, CXLVIII(11): 360-361.

Fehér Á., Katona, K., Bleier, N., Hejel, P., Szemethy, L. (2014): Monitoring of Ungulate Impact in Hungarian Forested Natura 2000 sites. Review on Agriculture and Rural Development, 3(1): 126-130.

Katona, K., Fehér, Á., Bleier, N., Hejel, P., Szemethy, L. (2015a): Patások erdei élőhelyeken tapasztalható hatásainak felmérése: a vadhatás monitoring. Vadbiológia 17: 1-7.

Katona, K., Fehér, Á., Szemethy, L. (2015b): Vadkár-okozók állománycsökkentésétől a növény-növényevő kapcsolatrendszerek többoldalú kezeléséig. Természetvédelmi Közlemények 21: 1-8.

6. FEJEZET: A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZÖK ESZKÖZTÁRÁNAK ÉS A NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK ÖSSZEHANGOLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

- » www.rubicon.hu/1666_szeptember_2_a_nagy_londoni_tuzvesz_kezdetek
- » www.crenex.com/zoningmaps
- » www.planetizen.com/node/109
- » nyc.gov/html/dcp/html/zone/zonehis.shtml#history

7. FEJEZET: NATURA 2000 FENNTARTÁSI TERVEK RÉSZVÉTELI TERVEZÉSÉNEK TAPASZTALATAI ÉS KAPCSOLÓDÓ MÓDSZERTANI JAVASLATOK

Arnstein, A., 1969. A ladder of citizenship participation. *Journal of the American Institute of Planners* 26, 216-233.

Bela, Gy., Pataki, Gy., és Valené Kelemen, Á. (2003). Társadalmi részvétel a környezetpolitikai döntéshozatalban (döntéstámogató eszközök és értékelési eljárások alkalmazása). A BKÁE Környezettudományi Intézetének tanulmányai. 20. szám, Budapest, p. 94 korny.uni-corvinus.hu/kti/20_szam.pdf, letöltés: 2016. május

European Commission, 2014. Establishing conservation measures for Natura 2000 Sites, A review of the provisions of Article 6.1 and their practical implementation in different Member States.

Fiorino, D. J. (1990). Citizen Participation and Environmental Risk: A Survey of Institutional

Mechanisms. *Science, Technology, & Human Values*, 15(2), 226–243.

Kelemen, E., Pataki, Gy., Bodorkós, B., Kalóczkai, Á., Megyesi, B. (2009) 3.3. Útmutató a Natura 2000 fenntartási tervek részvételi tervezéséhez in: VÁTI: Módszertani útmutató A 2006/18/176.02.01 számú Átmeneti Támogatás keretében megvalósult, „Natura 2000 területek fenntartási tervének elkészítése és ehhez kapcsolódó szolgáltatások elvégzése” című projekt során megfogalmazódott tervezési tapasztalatok és javaslatok, pp. 43-55

Rowe, G., & Frewer, L. J. (2000). Public Participation Methods: A Framework for Evaluation (SSRN Scholarly Paper No. ID 1831468). Rochester, NY: Social Science Research Network. Retrieved from papers.ssrn.com/abstract=1831468

VM (Vidékfejlesztési Minisztérium) (2013). Útmutató a Natura 2000 fenntartási tervek készítéséhez, Természetmegőrzési Főosztály.

JOGSZABÁLYOK

A Tanács természetes élőhelyek és vadon élő növény- és állatvilág megőrzéséről szóló 92/43/EEC irányelve

275/2004. (X. 8.) sz.korm. rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről

43/2012. (V. 3.) sz. VM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a Natura 2000 területek fenntartási terveinek készítéséhez nyújtandó támogatás igénybevételének részletes szabályairól

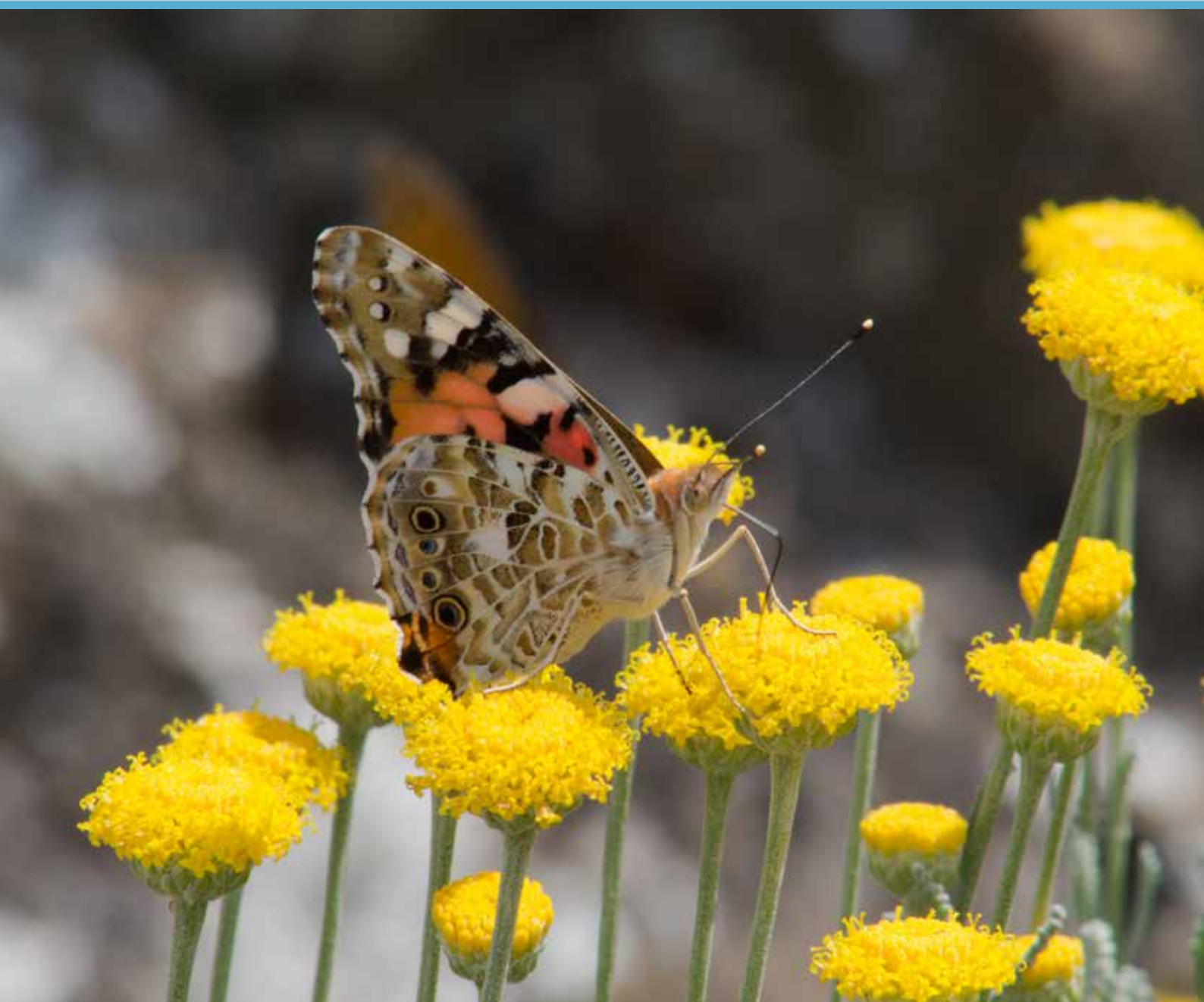
9. FEJEZET: EREDMÉNY-ALAPÚ AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI KIFIZETÉSI (PREMIZÁLÁSI) RENDSZEREK BEVEZETÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI MAGYARORSZÁGI NATURA 2000 TERÜLETEKEN

Underwood, E (2014) Result indicators used in Europe: Results-based Payments for Biodiversity - Supplement to Guidance Handbook. Prepared for the European Commission, DG Environment, Contract No ENV.B.2/ETU/2013/0046. Institute for European Environmental Policy, London.

Keenleyside C, Radley G, Tucker G, Underwood E, Hart K, Allen B and Menadue H (2014) Results-based Payments for Biodiversity Guidance Handbook: Designing and Implementing Results-based Agri-Environment Schemes 2014-20. Prepared for the European Commission, DG Environment, Contract No ENV.B.2/ETU/2013/0046, Institute for European Environmental Policy, London.

Underwood, E and Whaley, L (2014) Examples of Field Guidance for Farmers. Supplement to Guidance Handbook Results-based Payments for Biodiversity. Institute for European Environmental Policy, London.

Gallai Zsófia
Bogáncslepke

2016